
1-2•95

*ROMANO
DŽANIBEN*

ČASOPIS
ROMISTICKÝCH
STUDIÍ

OBSAH

Václav Havel

O rasové nesnášenlivosti	3
---------------------------------------	----------

MUZEA ROMSKÉ KULTURY U NÁS A VE SVĚTĚ

Adam Bartosz

Výstava romské kultury v polském Tarnově	8
---	----------

Ilona Lázníčková

O Muzeu romské kultury v Brně	11
--	-----------

Soukromé

romské muzeum Ingram	20
-----------------------------------	-----------

Renata Erichová

Romano Centro	25
----------------------------	-----------

Ursula Hemeteková

Písně Romů z Rakouska	28
------------------------------------	-----------

ROMOVÉ V ANGLII

Donald Kenrick

Konec kočování v Británii	40
--	-----------

Margita Reiznerová

Angličanos/Angličan	42
----------------------------------	-----------

Stories of William Nicholson recorded by David Smith

Příběhy Williama Nicholsona zaznamenané Davidem Smithem	44
--	-----------

Dvě písničky

anglických Romanichelů	50
-------------------------------------	-----------

Alí Ašráf Sádegí

Romové v Iránu	53
-----------------------------	-----------

KDO JSEM

(Příspěvky k historii Romů)	60
<i>Terka Fabiánová</i>	
Ko som	60
<i>Milena HübSCHmannová</i>	
Historeo znamená pátrám (Úvahy o pramenech k romským dějinám)	61
<i>Gejza Demeter</i>	
Sar o pavukocis ratindža le Devlores Jak pavouček zachránil Pánbíčka	67
Rodové historky	
Andreje Tokára	69
<i>Matěj Šarkózi</i>	
Miri famiřija/Moje rodina	79
<i>Ilona Ferková</i>	
Sar o Roma avenas pal o mariben pro Čechi Jak přicházeli Romové po válce do Čech	89
<i>Bartoloměj Daniel</i>	
Kije historia romengri Poznámka k romským dějinám	96
<i>Julius Lakatoš</i>	
Mro dživipe / Můj život	103
<i>Dva příspěvky Petra Stojky z Hájského</i>	
Románo sokáši pej Nitrako telepo Hierarchie a zvyky Rómov z Nitry a okolia	106
První náčrt romsko-slovenského slovníku (olašský dialekt z okolí Nitry)	108
<i>Hilda Pášová</i>	
Proč jsem se rozhodla psát romský slovník	111
Náčrt romsko-českého slovníku (maďarská romština z okolí Nových Zámků)	112
RECENZE A ANOTACE	117
KONFERENCE A SEMINÁŘE	137
OHLASY	149

Václav HAVEL

O RASOVÉ NESNÁŠENLIVOSTI (Hovory v Lánech - 2.října 1994)

Redaktorka: Pane prezidente, jak je to možné, že jsme se rasové nesnášenlivosti nezbavili v dobách starozákonních a provází nás až dodnes?

Václav Havel: Je to velký problém dnešního světa a je to i velký problém naší země. Já se přiznám, že mě dost zneklidňují nejrozmanitější zprávy, které dostávám, svědčící o šířícím se rasismu a xenofobii i v naší společnosti. Podle mého mínění tkví nejhlubší příčina tohoto jevu v jakési osamělosti moderního člověka. Ona osamělost je obecně civilizační úkaz. Moderní člověk nemá jistotu, nemá něco, co bych nazval jistotou metafyzickou nebo transcendentální. Není zakotven, necítí nad sebou vyšší autoritu, k níž by se vztahoval, v níž by cítil bezpečí. Není přirozeným způsobem otevřen společenství. Ztrácí se ve stále větších aglomeracích moderních velkoměst.

Jakousi zástupnou formou hledání jistoty, hledání cesty ven z vlastní samoty, je vstup do gangu, do smečky: tím se člověk stává příslušníkem kolektivity. Obvykle je to kolektivita vyznačující se nějakými vnějšími znaky, aby byla snadno k rozeznání, a ta se konfrontuje proti jiné komunitě, jiné kolektivitě, opět snadno rozeznatelné například barvou pleti, jazykem a podobně. Je to akt lidské zbabělosti, nikoliv síly nebo hrdinství. Všimněte si, že na Romy nikdy neútočí jeden skinhead, vždycky jich musí být smečka. Sám se bojí.

Já toto dobře znám z vězení: vím, jakých krutostí se dopouštěli vězňové například na starých, handikepovaných, chromých vězních nebo těch, které cítili nějak méněcenné. Vždy ovšem vystupovali jako určitá kolektivita. Když jsem si vzal třeba vůdce oné party stranou a říkal jsem mu mezi čtyřma očima: „Ty jsi vlastně srab! Vytahuješ se na bezbranného, bezmocného člověka a ještě k tomu se opíráš o smečku!“ - byl schopen nazříť a pochopit.

Domnívám se, že tomuto mechanismu rozumím. Je ovšem třeba proti němu vystupovat. A to je ohromně složitý úkol. Úkol legislativní, ale nejen legislativní. I když v legislativě by se dalo leccos dělat. Je například nemyslitelné, aby da někdo na dveře hospody či plovárny ceduli s nápisem, že tam příslušníci té či oné národnosti nesmí. To je cosi, co by mělo být okamžitě postiženo. Obecní samospráva by měla být vybavena právem dát za takovou věc padesát tisíc pokuty. Různých legislativních či administrativních nástrojů by se jistě dalo najít dost. Ale to není to nejdůležitější.

Nejdůležitější je znovu a znovu vysvětlovat lidem, že je etnická nenávist vede do jejich vlastního neštěstí. Náznorně to vidíme na příkladu Bosny. Tímto zlem nakonec trpí i jeho původci. Důležité je znovu a znovu vysvětlovat, že proti všem druhům kriminality, proti sprostáctví, zlodějnám je třeba vystupovat na základě

individuálního zkoumání, nalezení individuální viny, na principu občanském, a že je absolutně vyloučeno spojovat jakékoli sociální problémy s vinou jednoho etnika. Je vyloučeno brát si jedno etnikum za záminku k tomu, aby se zoufalá lidská duše mohla sebezpotvrdit oním zvrhnutým způsobem: totiž tím, že vstoupí do smečky, která jako by brala pořádek do svých rukou.

Takové sebezpotvrzování není úkaz historicky neznámý. Antisemitismus má například tisíciletou tradici. Vytypuje se jakýsi obětní beránek, do něhož se lokalizuje všechno neštěstí světa a on je za to pronásledován. Ve skutečnosti tam lidé lokalizují své vlastní neštěstí, svá vlastní traumata, své vlastní frustrace. Neschopni si je přiznat potřebují nalézt vně sebe jakéhosi viníka, pokud možno snadno rozeznatelného, a říct: on za všechno může! A posléze ho pronásledovat a ještě si namlouvat, že bojují za dobrou věc.

Redaktorka: Jak to, že na světě neexistuje společnost, která by tyto jevy dovedla docela vymýtit?

Václav Havel: Lidé asi nejsou nikde na světě anděly, a hned tak nebudou. Ale jsou společnosti, které dokáží systematickou prací opřenou o dlouholeté tradice, výchovou a podobně, omezovat tyto jevy na minimum.

Rozhovor s Václavem Havlem vedla redaktorka Eva Hůlková. Doslovný přepis mluveného slova byl jazykově redigován.

*Olomouc, duben 1995
Foto: Tomáš Važan*

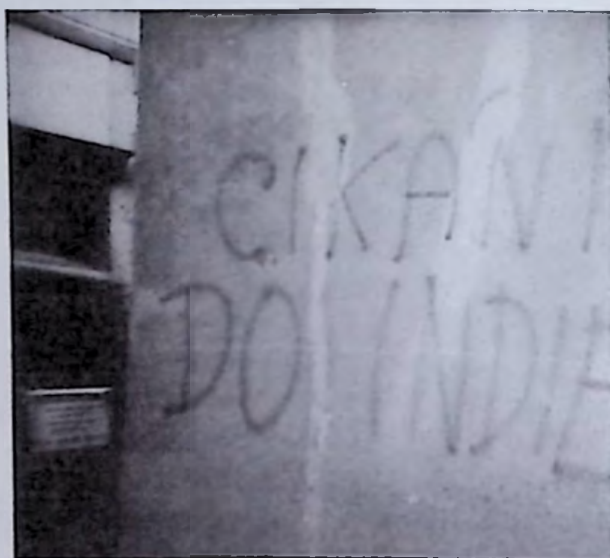
Bývalí žáci ZŠ v Zeyerově ulici v Olomouci, dnes šestnáctiletí učni, označili 3. 3. 1995 průčelí školy tímto nápisem. Ředitelka školy paní Vladimíra Cetkovská okamžitě hlásila případ na okresní oddělení Policie ČR. Na dotaz novinářů se mluvčí policie V. Konečná podivila, proč by měl být nesmazatelný nápis hodnocen jako hanobení rasy a národa. Příklad se stále vyšetřuje. Podrobnosti jsou otištěny v Hanáckém kurýru ze dne 7. dubna 1995 ve článku Sex, lži a video.

s.l.

Olomouc, duben 1995
Foto: Tomáš Važan

Nápis na sloupu podloubí před
kostelem Křížovníků v Praze,
říjen 1994
Foto: Přemysl Fialka

Günter Grass o Romech:

„... mají v sobě zarážející krásu, která nás činí ošklivými samy před sebou. Jejich pouhá existence zpochybňuje naše hodnoty. Potřebujeme je. Mohli by nám pomoci alespoň trochu pohnout naším zkostnatělým pořádkem. Mohli bychom se u nich poučit, jak bezvýznamné jsou hranice.“

MUZEA ROMSKÉ KULTURY U NÁS A VE SVĚTĚ

Sbírky mnoha muzeí ve světě obsahují bezpochyby i předměty hmotné romské kultury: ať výrobky tradičních romských řemesel (kovářské, košíkářské, předměty ze dřeva, korytářské výrobky atd.), anebo předměty, které Romové užívali - kroje, obytné vozy či karavany a podobně. Je však zatím jen velice málo muzeí, která se specializují na sběr a uchování romské kultury jako celku.

Adam Bartosz, ředitel Okresního muzea v Tarnówě (Polsko), přináší informaci o stálé romské sekci tohoto muzea. PhDr. Ilona Lázníčková, ředitelka Muzea romské kultury v Brně, podává zprávu o tříleté činnosti romské muzejnické činnosti u nás. Dopis pana Petra Ingrama z Velké Británie informuje o nejstarším soukromém romském muzeu.

redakce

*Exponát romského muzea v Tarnówě. Čelní stěna tradičního obytného vozu olašských Romů.
Foto: archiv Adam Bartosz*

Adam BARTOSZ

VÝSTAVA ROMSKÉ KULTURY V POLSKÉM TARNOVĚ

V roce 1979 uspořádalo Krajské muzeum v Tarnově velkou výstavu s názvem „Romové v polské kultuře“. Byla to patrně první muzejní výstava v Evropě, která v takové šíři a komplexnosti dokumentovala romskou historii a kulturu, jakož i místo této kultury v literatuře, umění a kulturních tradicích okolního obyvatelstva. Byly shromážděny podrobné informace a dokumenty spjaté s romskou tematikou, které se dochovaly v různých polských muzeích, knihovnách, archivech i soukromých sbírkách. Tímto způsobem se získal základní, poměrně ucelený obraz o dochovaných mate-rálech, týkajících se historie a kultury Romů v Polsku.

Výstava měla úspěch a setkala se s velkým zájmem veřejnosti. Proto bylo rozhodnuto, že tarnovské muzeum vybuduje stálou sbírku, kterou bude systematicky doplňovat. Sběrka se stala součástí etnografického oddělení Krajského muzea. Do roku 1990 uspořádalo etnografické oddělení několik výstav z různých částí sbírky. Když se v roce 1984 vydělilo Etnografické muzeum jako pobočka Krajského muzea a romskou sbírku zdědilo, bylo rozhodnuto, že se vytvoří stálá romská expozice v nově zrestaurované budově.

Etnografické muzeum se nachází v bývalém městském statku při hlavní třídě města (Tarnov má více než 120 000 obyvatel). V zadní části stavení je rozlehlý dvůr.

U příležitosti IV. Kongresu Romů,

který se konal v dubnu 1990 v Jadwišině u Varšavy, a na jehož organizaci se podílelo i tarnovské muzeum, byla uspořádána v Etnografickém muzeu stálá romská expozice. Zřízení této expozice financoval Marcel Courtihade. Skládá se ze dvou částí. Tři sály jsou věnovány romské historii a kultuře a nacházejí se v nich dokumenty a předměty spjaté s dějinami Romů. Na nádvoří pak byl vybudován romský tábor skládající se z šesti romských vozů rozestavěných kolem ohniště a stanu. Pět vozů vagonového typu na gumových kolech je bohatě zdobených. Pocházejí z posledních let svobodného kočování, tudíž z období před rokem 1964.

Tarnovské muzeum se soustřeďuje na sběr veškerého materiálu spjatého s Romy. Sběrka obsahuje hudební nahrávky, gramodesky, časopisy, výstřižky z tisku (kompletní od r. 1981), ikonografii, obrazy, kresby a pohlednice s romskou tematikou. Muzeum udržuje kontakty s jinými středisky podobného zaměření. Bohužel však chybí dostatek kvalifikovaných pracovníků schopných ještě hlouběji se zabývat touto tematikou. Kromě mimořádných příležitostí se o sbírku starají pouze dvě osoby. Začlenění sbírky do široké struktury muzea však umožňuje organizovat i větší akce jako festivaly, výstavy apod.

V roce 1992 byla uspořádána putovní výstava určená pro Dánsko, jež je částečnou kopií stálé expozice. Do dnešního dne objela řadu dánských

měst. Podobné putovní výstavy byly uspořádány i pro muzea v Polsku a v jiných zemích (v příslušných jazykových mutacích).

Polsko je zemí, v níž žije poměrně málo Romů. Ve srovnání s jinými zeměmi střední Evropy je jejich procento zanedbatelné. Jejich celkový počet - mírně přesahující 20.000 - představuje pouze něco přes 0,05 % obyvatelstva. K tomuto počtu Romů trvale žijících v Polsku je třeba přičíst několik desítek tisíc Romů z Rumunska, kteří se v Polsku objevili v posledních několika letech. Jejich počet, jenž je těžké přesně určit, se odhaduje na 30 - 50 tisíc. Žijí zcela na

okraji společnosti, nestýkají se s místními Romy a představují problém jak pro policii, tak pro administrativní a sociální instituce. Je otázka, zda se v budoucnosti budou či nebudou integrovat do společenství Romů žijících zde po celá pokolení, nebo zda vůbec zůstanou na polském území. V každém případě představují nový prvek v etnickém složení polského obyvatelstva, a jsou tudíž i předmětem zájmu Etnografického muzea v Tarnově, které od nich získalo již několik exponátů.

z polštiny přeložila Hana Šebková

ZUSAMMENFASUNG

Adam Bartosz: Die Ausstellung über die Kultur der Roma im polnischen Tarnów

Aus der 1979 zusammengestellten Ausstellung **Roma in der polnischen Kultur** im Landesmuseum in Tarnów entwickelte sich dank ihrer großen Resonanz im folgenden eine immer weiter wachsende Sammlung von Kultur, Alltag und Arbeitsalltag der polnischen Roma, die 1990 in eine ständige Ausstellung mündete, die in Auszügen als Wanderausstellung in anderen

Ländern West- und Osteuropas Anklang fand. Neben drei Sälen, die der Kultur und Geschichte der Roma gewidmet sind, befindet sich noch eine Rekonstruktion eines Wagenlagers. Beachtenswert ist die Ausstellung vor allem in Anbetracht der mangels ausgebildeten Personals auf zwei Mann begrenzten Minimalbesetzung und der zahlenmäßig unbedeutenden Romagemeinde in Polen. Ihr Anteil an der Bevölkerung beträgt unter einem halben Promille und erreicht auch zusammen mit der Immigration von Roma aus Rumänien in jüngster Zeit kein Tausendstel.

Peter Wagner

*Exponáty romského muzea v Tarnově.
Foto: archív Adam Bartosz.*

*Exponáty romského muzea v Tamově.
Foto: archív Adam Bartosz.*

Ilona LÁZNIČKOVÁ

O MUZEU ROMSKÉ KULTURY V BRNĚ

Myšlenka založit muzeum věnované historii, kultuře a způsobu života romského národa na našem území byla vyslovena již koncem 60. let ve Svazu Cikánů-Romů. Záměr začít systematicky sbírat, dokumentovat a prezentovat veřejnosti doklady specifického způsobu života Romů zformuloval doc. PhDr. Ludvík Kunz CSc., tehdejší ředitel Etnografického ústavu Moravského zemského muzea, ve spolupráci především s Bartolomějem Danielem, romským historikem a tehdejším tajemníkem městského výboru SCR v Brně.

Z prvních sběrů v terénu - u romských řemeslníků na jižní Moravě a na Slovensku - byla již v roce 1971 v Brně uspořádána výstavka „Staré romské kovářství“. Kromě základního tématu, ukázek zručnosti a technik tradičního romského řemesla, ukázaly vystavené předměty a dokumenty veřejnosti širší obraz tradičního života Romů. Výstavu doplnil soubor kreseb s romskou tematikou akademického malíře Josefa Pecu.

Tento slibný začátek budování muzea přerušil vývoj politické a společenské situace v Československu, a především zrušení Svazu Cikánů-Romů.

Skutečnost, že myšlenka na vlastní muzeum nepřestala u romské inteligence žít ani v následujících desetiletích, kdy pro její realizaci nebyly podmínky, se projevila bezprostředně po listopadové revoluci 1989. Založení romského muzea se objevilo jako jeden

z hlavních úkolů v programových dokumentech Romské občanské iniciativy.

Vznikla Společnost pro založení romského muzea, od října 1991 Společnost odborníků a přátel Muzea romské kultury, která zřídila spolkové muzeum. V současné době má společnost 27 členů z řad odborníků různých oborů - společný je jim zájem o další rozvoj Muzea romské kultury.

V průběhu čtyřleté muzejní činnosti byl na prvním místě vybudován sbírkový fond. Jeho základ tvoří soubor předmětů zachovaný z majetku Svazu Cikánů-Romů. Díky systematickému sběru se několikanásobně rozrostl. Do fondu přispívají i příznivci muzea, jejichž okruh se rozrůstá, a odborné instituce. Nejhodnotnějším celkem sbírkového fondu je soubor kovářství a dalších tradičních romských řemesel.

Obsáhlá je sbírka fotodokumentace, včetně historických fotografií a magnetofonových nahrávek, především romského folklóru, a videokazet pořadů a filmů s romskou tematikou, ale také pracovní videozáznamy pořizované pracovníky muzea. Je budována odborná knihovna a muzeum uchovává i veškerý romský tisk (noviny a časopisy), včetně slovenského. Výměnným způsobem získáváme i řadu zahraničních tiskovin. Specifický je fond kopií archivních dokumentů, ukazujících především vztah státu k Romům v různých historických obdobích, včetně doby nedávno minulé.

Dokumentace současnosti odráží velký rozmach sebeuvědomovacích snah romského národa po listopadové revoluci i nečekané politické a sociální problémy.

Absurdní je skutečnost, že veškerá tato bohatá odborná činnost, obsáhlé sbírkové fondy a nyní již šest odborných pracovníků muzea, se tísní ve třech malých pronajatých kancelářích. Přes systematickou snahu vedení muzea a Společnosti, přes podporu ministerstva kultury ČR a Rady pro národnosti, se dosud nepodařilo získat pro Muzeum romské kultury prostory vyhovující stálé expozici, ve kterých by se zúročily výsledky práce muzea a vytvořil prostor pro jeho další a rozsáhlejší působnost. Existence Muzea romské kultury se již dostala do podvědomí veřejnosti nejen u nás, ale i v zahraničí. A tak se často dostáváme do situace, kdy vítáme na našem pracovišti významné zahraniční hosty, kterým těžko vysvětlujeme, proč muzeum existuje v tak neúnosných podmínkách. Činnost muzea zveřejnila obsáhle koncipovaná výstava *Romové v Československu* (v roce 1992 v Brně, prostorách Etnografického ústavu MZM). Řadě návštěvníků přinesla překvapující poznatky z historie Romů a ukázala bohatost jejich kultury.

Muzeum se prezentuje vlastní

publikační činností - nedávno vyšlo 3. číslo informačního a odborného Bulletinu Muzea romské kultury, v r. 1993 byla vydána publikace prof. C. Nečase *Aušvicate hi kher báro* (Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II, Brzezince) a *Žalující píseň* autorů C. Nečase - D. Holého.

Stálý okruh posluchačů si získal přednáškový cyklus pro veřejnost *Kdo jsou Romové?*, pořádaný od května 1992 do letošního roku v prostorách Moravského zemského muzea v Brně. Pracovníci muzea hovořili v pořadu *Romale* i v romském vysílání Českého rozhlasu.

Vážíme si možnosti přednášet studentům univerzit v Brně, Olomouci, Ústí nad Labem, Českých Budějovicích a Nitře, zejména budoucím pedagogům, pro které je znalost historie a života Romů nezbytným předpokladem pro úspěšnou výchovu romských žáků.

Vybudováním stálé expozice a otevřením prostor pro kulturní činnost bude Muzeum romské kultury lépe schopno plnit svoje poslání v plném rozsahu: chceme přispívat k tomu, aby veřejnost poznala romský národ, jeho historii a bohatou kulturu. Poznat znamená pochopit, a odtud je jen krůček ke schopnosti se dorozumět.

ZUSAMMENFASUNG

Ilona Lázníčková: Das Museum für Roma-Kultur

Unmittelbar nach der Wende in Osteuropa wurde an die Vorhaben angeknüpft, die nach 1973 politisch nicht mehr opportun genug gewesen waren. In Brno war schon eine spezielle Ausstellung über die Schmiedekunst der Roma eingerichtet und durchgeführt worden. Diese Thematik stellt auch heute noch den stärksten, keineswegs aber mehr einzigen Bestandteil der

Sammlung dar. Der mediale Teil reicht von Foto- und Filmmaterial bis zu vollständigen Sammlungen von im tschechischen und slowakischen Raum herausgegebenen Zeitungen und Zeitschriften und von Dokumenten. Die personelle und räumliche Ausstattung hält mit dem Anwachsen des Materials und der damit verbundenen Forschungsbasis nicht Schritt. Aus den Schätzen des Museums erwuchs auch eine fleißige verlegerische und Vortragstätigkeit für die breite Öffentlichkeit sowie für ein spezialisierteres Publikum.

PW

PRACOVNÍCI ROMSKÉHO MUZEA

Zleva Bartoloměj Daniel, prom.historik, jeden ze zakládajících pracovníků Muzea romské kultury. Zabývá se nejstarší historií Romů. Zprava PhDr. Ilona Lázníčková, vedoucí muzea.

Marta Hudečková, ekonomka a knihovnice muzea. I ona patří k těm, kteří v roce 1991 muzeum zakládali.

PhDr. Jana Holomková - Horváthová, historička. Zasloužila se o založení muzea. Po nástupu z mateřské dovolené se věnuje úseku nových dějin a dokumentace.

PhDr. Eva Davidová, etnografka, kunsthistorička. První vedoucí muzea. Zpracovává fond fotografií, organizuje výzkumy v terénu a pilně se podílí na zahraničních kontaktech muzea.

Jan Horváth, dokumentarista současnosti. Zabývá se celou šíří problematiky situace v romském hnutí po roce 1989. Sleduje tisk o Romech a sám jako novinář popularizuje muzeum.

Foto: archiv

Ukázky dokumentů archivovaných v MRK

Nro. 23194

Beschreibung

Deren im Hradbischer Kreis auf der Herrschaft Hungarischbrod, auf Baugründen angesiedelten 6. so wohl; als 6 unangesiedelten in dem Monat September 784. samt Weib und Kindern entwichenen Zikainer Familien, als:

Beschreibung der 6 angesiedelten - gerösten Familien:

Karl Daniel, ist in dem Merkte Bánov sub Nro. 109 mit dem Georg; und Johann Daniel auf einem halbländner Grund angesiedelt gewesen. Dieser ist 23 Jahr alt, verheiratet; länglichten, glatten, schwarzen, und mageren Angesichts; länglichter Nasen; schwarzen Augen, und deren Augenbrauns, schwarze grauesten Haaren, großer und starker Statur; traget einen runden, herabgelassenen Hut, eine weisse Halena, lichtblaue zerissene lüchene Rodmühen; blossfüßig, redet zikainerisch, und slowakisch.

Desen Weib Maria, zwanzig Jahr alt; runder, glatten, schwarzvollen Angesichts, runder Nasen, schwarzlangen Haaren, großer und starker Statur; schwarzer Augen, und deren Augenbrauns, tragend mit weissen Tuch verbundenen Kopf, ein blaues Fürtuch, weissleinwandenen Rützel, blossfüßig, um sich ein Leibtuch, redet zikainerisch, und slowakisch.

Desen Kinder, Ludmilla 4, und Anna 2 Jahr alt.

Obigen Karl Daniels Mutter Anna Wierb, so sich bey ihm aufhielt. Diese ist 48 Jahr alt, schwarzen, glatten, runden mageren Angesichts, schwarzer Augen, und deren Augenbrauns, länglichter Nasen, schwarzlangen Haaren, mittelmaßiger spächtliger Statur, traget den Kopf mit weissen Tuch verbunden, ein blaues Fürtuch, weissleinwandenen Rützel, blossfüßig, um sich ein Leibtuch, redet zikainerisch und slowakisch.

Nro. 23194.

Popisování

Oněch w Hradbiskym Kraji na Panském Převyšim Brodě na sedliských Krutech osedlých 6: tak, jako 6 neosedlých w Městec Hájí Roku 1784. s ženami; a dětmi oddělených Cykánů sedlých Familij; totižto:

Popisování 6. byvšise osedlých Familij.

Karel Daniel, w Městě Banově sub N, 109. s Gilletem, a Jelenem Bah; elin na polelímj Krutu osedlým bratrem. Tento jest 23 let starý, ženatý, dlouhavý; hladý, černý a hubený tvář, dlouhavý; ho nosu, černých očí, a takového obočí; černo-kadeřavých vlasů, velké, a silné postavy, nosí okolem spuštěný klobouk; bílou halenu, jasno-modrý, roztrhaný klobouček; bosý, rozprávi cykánšty, a slovensky.

Geboj Ženě Mária, 20. let stará, kulatá, hladá; černé, plné tvář, kulatý; ho nosu, černých, dlouhých vlasů, velké, a silné postavy, černých očí, a takového obočí, nosí bílou šatenu zamožanau šlaku, modré šeroky, bílo-líněnou bytlu; bosý, šlo se plachiu, rozprávi cykánšty, a slovensky.

Geboj Děti; Ludmilla 4: a Anna 2 letá stará.

Matka gilemowarého Karla Danvele Matka Anna, Wdowa, jest se v něho združovala. Tato jest 48 let stará, černého; hladého, okrauhleho hubeného Obočí; černých očí, a takového obočí; dlouhavého nosu, černých, dlouhých vlasů, prostřední; a silné postavy, nosí šlaku bílou šatenu zamožanau, modré šeroky; bílo-líněnou bytlu; bosý, okolo sebe plachiu; rozprávi cykánšty, a slovensky.

31c

Geji

Archivní dokument z doby usazování Romů na Moravě za císaře Josefa II. z roku 1784. Tak například Karel Daniel a Jan Daniel byli se svými rodinami určeni do Bánova pod katastrálním číslem 109. Obdrželi každý po půl lána zemědělské půdy s hospodářským náradím tažným dobytkem a domkem. Jak v té době vypadali Romové, popisuje dokument takto: „Tento jest 23 let starý, ženatý, dlouhavé hladké černé a hubené tvář, dlouhavého nosu, černých očí a takového obočí, černo-kadeřavých vlasů, velké a silné postavy, nosí okolem spuštěný klobouk, bílou halenu, jasno-modrý, roztrhaný nohavice, bosý, rozprávi cikánsky a slovensky.“

My dole podepsani vysvědčujeme
 Ji Jan Charváth Kašpar s jeho manželkou
 Magdalenou, synem Ma-
 tějsem ženou jeho Annou, spolu i
 třemi dětmi dle jejich výpovědi
 jeho Vysoce hraběcí Excelenci,
 z Kaunic od Uherského
 Brodu, poddaní, se zde skrz
 2 dni v Roku 1742, zdržovali
 a žádnou Exces, Krádeže, ani
 krádeže nejed, neučinili tuto se jim
 uděluje. Datum v Kněnicích
 29 června 1742.

 W. H. Jungbluth
 Rychtář
 Kněnice

Na druhé straně poddaní Romové, kováři, kteří se v důsledku občasné bídy nemohli uživit na svém
 panství, byli nuceni vyhledávat své živobytí i mimo panství, k čemuž jim vrchnost dávala koncesí -
 doporučení, aby směli vykonávat řemeslo na celém území markrabství moravského. Zde vidíme
 Attestaci, poskytnutou purkmistrem města Kněnic roku 1742.

„My dole podepsaní vysvědčujeme, že Jan Charváth Kašpar s jeho manželkou Magdalenou, synem
 Matějsem, ženou jeho Annou, spolu i třemi dětmi dle jejich výpovědi jeho Vysoce hraběcí
 Excelenci, z Kaunic od Uherského Brodu, poddaní, se zde skrz 2 dni v roku 1742, zdržovali a žádnéj
 Exces, kterýžby se krádeže tejkal, neučinili tuto se jim uděluje.“ Datum v Kněnicích 29. června 1742.

Podpis: Purkmistr a rychtář městečka Kněnic.

Romové z Mukačeva

*Romové u Mukačeva 1936 (Podkarpatská Rus).
Foto: věnoval Josef Turner.*

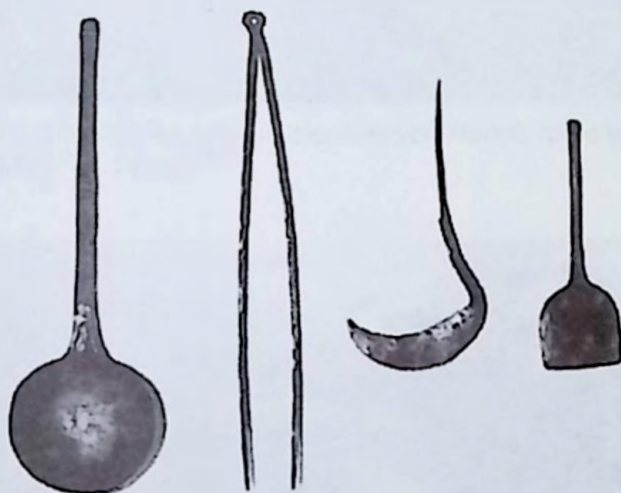
*Romové u Mukačeva 1936 (Podkarpatská Rus).
Foto: věnoval Josef Turner.*

Romové z Indie, pravlasti Romů

*Kangrí - ohřívadlo na dřevěné uhlí, výrobek Odkijů zpod Himalájí.
Foto: archiv*

*Výrobky rádžastánských kovářů, Gadulija Lóhárů, blízkých příbuzných našich Romů.
Foto: archiv*

*Džálí (kasta) Odkijů patří mezi blízké příbuzné Romů. Odkijové vyrábějí košíkářské zboží.
Foto: archiv*

Výrobky romských řemeslníků ze Slovenska

Výrobky romských košíkářů z Richnavy.
Foto: archiv

Výrobky romských kovářů.
Foto: archiv

Unikátní doklad bydlení moravských Romů, romské kolonie v Hrubé Vrbce v 30. letech.
Foto: F.K.Zeman

Část instalace výstavy „Kdo jsou Romové?“ (EÚ MZM v Brně, 1992). Podle zápisů v pamětní knize i osobních rozhovorů bylo pro mnoho návštěvníků překvapující zjištění, jak bohatá je historie a rozmanitá kultura jejich spoluobčanů, které zahrnují pod názvem „Cikáni“.
Foto: archiv

SOUKROMÉ ROMSKÉ MUZEUM INGRAM

Peter Ingram, Romanichal Selborne (Velká Británie), začal před čtvrt stoletím sbírat vše, co se týkalo jeho lidí - anglických Romů a Romů vůbec. Sbírka se rozrostla tak, že ji uspořádal v místnosti vlastního domu a na vlastním přilehlém pozemku (vozy) a zpřístupnil ji veřejnosti.

Ta se mohla s exponáty seznamovat dvacet let. Před rokem pan Ingram muzeum uzavřel a provádí jím zájemce jen po předchozím ujednání. A protože chce strávit zbytek svého života v Kanadě, rozhodl se, že muzeum prodá. Organizace, které se o koupi zajímají, zatím nenašly dost peněz, aby cenné předměty zaplatily.

Život soukromého romského muzea Ingram se tedy chýlí ke konci. Byla by však nesmírná škoda, kdyby nebyla zachráněna jeho „duše“ - sbírka budovaná čtyřicet let - a nepřevtělila se do některého jiného muzea romské kultury.

Otiskujeme dopis pan Ingrama, který poslal redakci Romano džaniben: je to svým způsobem vzácný muzejní dokument.

redakce

The Romany Folklore Museum
Proprietor: Sirett P. Ingram

SELBORNE
HAMPSHIRE
GU34 3JW

TEL: 0420 511 486

3.1.95

Dear Milena Hübscherannova

Thank you for your letter asking about the Museum.

After 20 years of being open to the public, I closed down over a year ago, & now only open by appointment. I have a museum interested in buying my collection (which is a lot of material) including some 480 books & a lot of memorabilia — but they have difficulty in obtaining grants, maybe this year they will get the grants. If you know of any organisation who would be interested please let me know! The collection is almost 40 years of my life. I enclose a handbill telling you about it, & a mailorder catalogue. I have been to Canada twice now, &

I'm going again end of May. I like
Canada very much & when I have sold
the Museum I may go for good. England
is now terribly expensive to live, & I feel
very claustrophobic here.

I would like to see your Journal.

Here is a Roumanian song for you —

Me jalled on the drom with the vardo & gri,
And we don't care a darn for the boro riji.
To atch in the radi, & jall t'i Sarla
There's no other life for me pen & prala.
Me chor all the cannis & povers as well,
And the Roshengro tells us we'll all go to hell,
But we have no care & we jall everywhere
To jall on the drom with me vardo & gri
I'll jall the drom till the day I die —

— Cin —

P. Ingram.

We all seem to live a bit in the past —
but wouldn't change this nice warm cabin
for a horse & caravan & stick fire now !!

Kushti Bok!

tiro tenebanes.

Peter Ingram.

ZUSAMMENFASUNG

Peter Ingram

Peter Ingram aus Selbourne, Großbritannien
zieht sich aus seiner privaten Sammlertätigkeit

zurück. Er hatte in den dreißig Jahren alles
gesammelt, was mit seinem Ursprung, den Roma
zusammenhängt. Die wertvolle Sammlung wartet
jetzt auf einen Förderer.

PW

ROMANO CENTRO

PHOTO: MEHMET EMIR

Vereinheitlichung unserer Sprache -
Bericht über „Roma, Mythos und Wirklichkeit“ - modernes
Roma-Märchen - Einladung zur Generalversammlung -
Berichte und Tips - Ausländer raus?

*E standardisacija amară
šibači - „Roma, Mythos & Wirklichkeit“ - Jekh aġesuji řomaji
paramič - Akharas tumen po generalno čidimos - Nevimata
- Sostar strějini manuř den pe drom andaj Austrija?*

Tilulní stránka časopisu ROMANO CENTRO

Renata ERICHOVÁ

ROMANO CENTRO

Romano Centro bylo založeno v červnu 1991. Chce sloužit všem Romům žijícím v Rakousku. Romové se rozhodli spolupracovat se svými neromskými přáteli a odstraňovat na obou stranách vzájemné předsudky. V představenstvu spolku je pět Romů a dva neromové.

Romano Centro usiluje o spolupráci s jinými organizacemi Romů, například s Romským svazem, který si v roce 1990 založili Romové v Burgenlandu. Jsou to starousedlíci žijící v této části země už několik století. Po skončení druhé světové války se do Burgenlandu vrátili ti, co přežili hrůzy koncentračních táborů. Byla jich jen hrstka. Není divu, že mnozí z jejich potomků se ještě dnes bojí veřejně přihlásit k romství.

Romano centro má hlavní sídlo ve Vídni. Právě do Vídně a jejího okolí se v posledních dvaceti, pětadvaceti letech, přistěhovalo mnoho Romů zejména z bývalé Jugoslávie. Byli tehdy nesmírně vítanými gastarbeitery. Dnes mají potíže s prodlužováním povolení k pobytu, s pracovními povoleními a se sháněním bytů, třebaže se mnozí z nich narodili v Rakousku a nikdy ani nenavštívili zem, odkud pocházejí jejich rodiče. Rakousko se pyšní, že uznalo Romy jako národnostní menšinu, ale rozhodně se k nim v praxi nechová vstřícně. Romano centro se v rámci své poradenské činnosti zabývá zejména problémy romských imigrantů: pomáhá vyplňovat žádosti, píše odvolání proti zamítavým rozhodnutím atd. (Právě ve chvíli, kdy jsem začala psát informaci

o naší činnosti, přišla k nám do kanceláře dvacetiletá dívka, která se ve Vídni narodila, chodila tu do školy, je legálně zaměstnaná - ale byla jí zamítnuta žádost o prodloužení pobytu. A to proto, že si ji místo čtyř neděl před vypršením platnosti víza, podala pouze tři neděle před termínem.)

Romano centro se však neomezuje pouze na sociálně-poradenskou činnost. Snažíme se přispět k rozvoji romské kultury, zveřejňovat ji a tím o ní informovat i neromy. Proto věstník **Romano centro** vydáváme dvoj-jazyčně: romsky a německy. Příspěvky tiskneme v různých romských dialekttech, aby příslušníci všech subetnických romských skupin na území Rakouska pociťovali časopis jako svůj. Romštinou se zabýváme i teoreticky. Kromě toho v každém čísle otiskujeme ukázky folkloru (pohádky, vyprávění) a ukázky literární tvorby Romů z Rakouska i ze zahraničí. Romano centro (Nr.5, 1994, s.8-9) přineslo například povídku Ilony Ferkové z Rokycan, **Trastune benga - Železní démoni**. Samostatná stránka každého čísla je věnována romské historii. Jinak náš věstník informuje o činnosti, zkušenostech a plánech naší instituce.

V dubnu 1994 jsme uspořádali literárně-hudební cyklus **Roma - mýtus a skutečnost**, v němž Romové přednášeli ukázky své tvorby literární a hudební. Této kulturní akce se zúčastnili i Romové ze zahraničí: divadlo Romathan z Košic, romský básník z bývalé Jugoslávie Rajko Djurič - dnes žije v Berlíně a kromě odborné socio-

logické práce se věnuje politice - předsedá mezinárodnímu svazu Romů, Romani Union. Své umění předvedli Romové z Vojvodiny. Z České republiky přijela pětičlenná skupina: manželé Ján a Magda Slepčíkovi doprovázeli hudbou verše Tery Fabiánové, Emila Ciny a prózy dvou Ilon Ferkových - matky a dcery. Pořadem provázela Milena Hübschmannová. Tento významný kulturní počín byl uspořádán právě v roce, kdy Rakousko uznalo Romy jako národní menšinu (Volksgruppe). Akce financovaly různé státní instituce. Sponsoři se dali přesvědčit o tom, že informace o Romech a jejich kultuře jsou nesmírně důležité k tomu, aby postupně mizely předsudky vůči Romům - a že tyto informace zatím zcela chybí.

V tomtéž roce jsme přebudovali starou truhlářskou dílnu na kancelář a archiv. Brzy tam chceme uložit velkou

sbíрку knih od romských autorů i s romskou tematikou, kterou nám dal k dispozici Mozes Heinschink. Bude to stát ještě hodně práce, ale pak bude možné využívat největší tématicky zaměřenou knihovnu v Rakousku.

A v neposlední řadě se snažíme udržovat i mezinárodní kontakty, protože věříme, že pro budoucí osud Romů je velmi důležité držet pohromadě. Je velký rozdíl, zda nějaká země zachází s Romy jako s početnou národnostní menšinou, nebo jako se sociálně nejnižší vrstvou. Je třeba, aby si svět konečně uvědomil, že Romové jsou 8-10 miliónový národ. Národ, který přežil dlouhá staletí za nejnepríznivějších podmínek a přitom si uchoval svou kulturu.

přeložila Alena Smutná

*Předseda Romano centro Dragan Jevremovič v měděném, vlastoručně vytepaném klobouku.
Foto: Eva Davidová*

ZUSAMMENFASUNG

Renata Erich: Das Romano Centro

Das Romano Centro mit Sitz in Wien möchte zu einer Annäherung der Roma und ihrer österreichischen Mitbürger beitragen. Es dient als Anlaufstelle für Roma, die Rat und Beistand im Verkehr mit den Behörden brauchen. In seinem gleichnamigen Bulletin informiert es über Aktualitäten, klärt über Fragen, die mit der

Bevölkerungsgruppe der Roma zusammenhängen, auf und vermittelt lebendige Kultur anhand von Veröffentlichungen aus Literatur, Poesie und Folklore auch aus Ländern außerhalb Österreichs. Unter Bezuschussung von staatlicher Seite werden auch Veranstaltungsreihen durchgeführt, und die Gründung einer Roma-Bibliothek auf Grundlage der Sammlung von Mozes Helnschink steht bevor.

PW

Představitelé romské kultury z České republiky pozvaní Romano centrem na významnou kulturní akci „Roma - mýtus a skutečnost“ (13.- 30. dubna 1994).

Foto: Press

Manželé Magda a Ján Slepčlkovi při úspěšném přednesu vlastních písní.

Emil Cina přednášel své verše pro děti.

Tera Fabiánová se soustřeďuje k přednesu veršů „Ko som?“ (Kdo jsem?). Vlevo Milena Hübschmannová, která provázela pořadem romské delegace z České republiky.

Ilona Ferková starší přečetla svou povídku Trastune benga (Železní démoni), její dcera Ilona Ferková (17let) se uplatnila s pohádkou „Vilijana“.

Ursula HEMETEKOVÁ

PÍSNĚ ROMŮ Z RAKOUSKA

Dr. Ursula Hemeteková se narodila v r. 1956 ve Vídni. Pracuje jako asistentka v Institutu pro výzkum lidové hudby ve Vídni. V roce 1987 získala doktorát v oboru muzikologie. Zabývá se především tradiční hudbou národnostních menšin v Rakousku, zejména pak Romů a burgenlandských Chorvatů. V roce 1991 dostala cenu města Vídně za svou činnost v interkulturální oblasti. Intenzivně pracuje ve sdružení Romano centro. Byla například hlavní organizátorkou Kulturního cyklu „Roma - mýtus a skutečnost“, který Romano centro uskutečnilo ve dnech 13. až 30. dubna 1994.

Následující písně, které Ursula Hemeteková zaznamenala a převedla do notového zápisu, jsou ukázkou její etnomuzikologické práce.

1. Píseň rakouských Lovárů OPRE ŠUTE ABA MANGE POMALÁ PÍSEŇ

Zpěv: Ruža Nikolič Lakatošová

Kytarový doprovod: Mišo Nikolič

Zaznamenaná 26. 10. 1991 v Amerlinghausu u příležitosti pořadu „Národ bez práv“.

Píseň je žalozpěvem mladého muže. Vznikla na základě skutečné události, což je pro písňovou tvorbu Lovárů typické. Popisuje příběh maďarského Roma, který přijíždí do Rakouska, kde se zamiluje do ženy jiného muže, čímž se dostane do velkých nesnází. Proklíná den, kdy do Rakouska přijel a kdy začal konflikt s vídeňskými Romy. V písni si stěžuje své matce, což je u tohoto druhu písní běžné.

„Sa tumara paťivake, Romale!“

Na vaši počest, Romové!

Opre šute aba mange
jaj de le Bečeske čore šave
jaj de man varikaj chuťilena
jaj de mamó mind̄ar murdaren ma.

Dali mi na vědomí
ti vídeňští mizerové,
když mě dopadnou
mami, že mě hned zabijou.

Misto soste aba mamó
misto kodi čori kurva
jaj de chalas mange muro šero
šinel la de o merimo.

Pročpak, mami,
ta zpropadená děvka
mě dočista zničila?
Ať ji stihne smrt.

Apal phendas:

**So kero ma Raja Devla
ka šo Devlam muro šero
jaj de barestar lažavestar
jaj de mamó la bara brigatar.**

**Žutisar ma Raja Devla
na muk Devlam te chasajav
jaj de te šaj kerav vi me voja
mamó maškar muro nipo.**

Apal phendas:

**A kurvake kale jakha
avri trubun mamó mardon
jaj de la kurvake kale jakha
avri trubun mamó mardon.**

**Mardol o Del kodo časó
kana kheral šutem paso
jaj de kana kheral indulindem
mamó ando čoro Njamco.**

A pak řekl:

**Co mám dělat Pane Bože
kde mám Bože složit hlavu
z té velké hanby
mami, z velikého žalu.**

**Pomoz mi Pane Bože
nedej mi Bože zahynout
dej, abych se mohl i já radovat
mami, s našimi lidmi.**

A pak řekl:

**Černé oči té děvky
je třeba, mami, vyrazit
černé oči té děvky
je třeba, mami, vyrazit.**

**Ať Bůh prokleje tu hodinu
kdy jsem se vydal z domova
kdy jsem z domu odešel
mami, do zpropadeného Rakouska.**

*Růžena Nikoličová
Foto: Gerard Maurer*

2. Píseň rakouských Lovárů AMENCA KETANE

NOVÁ PÍSEŇ

Zpěv: Ceija Stojková

Hudební doprovod: na dvě kytary hrají její syn a její synovec. Zaznamenáno 21. 6. 1990 v Celeste při akci „Výjimeční Romové“.

„Tato píseň vznikla pro všechny Romy na celém světě, kteří žijí bez naděje. Když ji uslyší, měli by být silni ve své jednotě. Jsou roztroušeni po celém světě a všech se to týká.“

(Ceija Stojková)

Amenca ketane taj na korkori
ke feri ketane sam zurale
kopači karing o čeri,
paji pi stanka marel pe
taj tu, tu gelantar a lumasa.

recitativ

Hej, mo, tu gelantar andi bari luma
aj luma te dikhes i luma te zumaves
de ande dikhlan hot korkori san
ke feri ketane sam zurale.

Společně s námi a ne sama
protože jen spolu jsme silni
strom se tyčí až ke hvězdám,
voda se tříští o skály
a ty, ty jsi šla světem.

recitativ

Hej, mo, odešla jsi do širého světa
abys ten svět viděla, abys ho poznala
avšak zjistila jsi, že jsi sama
a že jen spolu jsme silni.

Ceija Stojková
Foto: Gerard Maurer

3. Romská píseň z Vojvodiny UŠTI RUŽO

POMALÁ PÍSEŇ

Hudební soubor Pera Petroviče v obsazení:

housle, 2. housle, bassprim, 2. bassprim, violoncello, kontrabas.

Zaznamenáno 26. 10. 1991 v Amerlinghausu u příležitosti pořadu „Národ bez práv“.

Tato píseň s hudebním doprovodem je dobrým příkladem hudební kultury Romů

z Vojvodiny. Různorodé stylové prvky se zde spojují v působivý zvukový obraz hudebního sebevyjádření. Housle a sólové mužské hlasy jsou v popředí a jejich interpretace s bohatými hlasovými ozdobami se rozvíjí na základě orientální „cikánské stupnice“. Rytmicky zdůrazněný mnohohlasý zpěv skupiny (který kontrastuje se sólisty) neprobíhá v pravidelném taktu, nýbrž v nepravidelných, případně asymetrických taktových skupinách, což patří k typickým stylovým prvkům hudební kultury jihovýchodní Evropy.

**Ušti Ružo, fulav tu
aven Roma mangel tu
pe vurdona šarea
aj pe cikne grastora.**

Vstávej, Ružo, učeš se
tu přicházejí Romové na námluvy
v malovaných vozech
a na malých konfčcích.

Ref.:

**A borije muj kalije
a borije muj kalije
So andan mange če dadestar
če dadestar drzalestar?
Andem tuce kale jakha
kale jakha sar duj drakha.**

Ach, nevěsto snědé tváře
ach, nevěsto snědé tváře
cos mi donesla od svého otce
svého otce z Nemanic?
Donesla jsem ti černé oči
černé oči jako dvě kuličky vína.

**Či lav, dade, či lav le
kaj si kalo džungalo
či lav, dade, či lav le
le čo tover, mudar le!**

Nevezmu si ho, tatínku, nevezmu
že je černý, škaredý
nevezmu si ho, tatínku, nevezmu
vezmi sekeru, zabij ho!

Ref.:

*Zprava Pero Petrovič na Jezuitské louce při romském hudebním festivalu.
Foto: Gerard-Maurer*

4. Dvě romské taneční písně z Vojvodiny

a) AKE AVEN ROMA

b) AJDE ČHAJE

Hudební soubor Pera Petroviče v obsazení:

housle, 2. housle, bassprim, 2. bassprim, violoncello, kontrabas.

Zaznamenaná 26. 10. 1991 v Amerlingshausu u příležitosti pořadu „Národ bez práv“.

Oběma písním se naučil Pera ve své vlasti - Vojvodině. Pořadí obou písní vychází z praxe hudebníků. Rytmus musí na sebe navazovat, aby mohl řetězec písní pokračovat tak dlouho, jak dlouho si to publikum přeje. Když si Pera všimne, že rytmus už nevyhovuje, přejde na jinou píseň. Výrazný rytmus poukazuje na taneční charakter těchto písní. Romové na ně nejraději tančí kolové tance.

a)

**Ake aven Roma te mangel e Verka
te mangel e Verka, Verka kaludžerka.
Ake aven Roma te mangel e Verka
te mangel e Verka, Verka kaludžerka.**

Ref.

**Aja Verka, Verka kaludžerka
chochada la o Bisari lole papučenca
chochada la e Verka, Verka kaludžerka
chochada la e Verka, Verka kaludžerka.**

**Sa e Roma pheneň nasvali e Verka
nasvali e Verka, Verka kaludžerka.
Sa e Roma pheneň nasvali e Verka
nasvali e Verka, Verka kaludžerka.**

Ref.

**Aja Verka, Verka kaludžerka
chochada la o Jašari lole papučenca
aja Verka, Verka kaludžerka
chochada la o Bisari lole papučenca.**

b)

**Ajde čhaje ki Nišava
buljar mange či salvarja.
Ajde čhaje ki Nišava
buljar mange či salvarja.**

Ref.:

Ka merav, ka merav,

Už přicházejí Romové namlouvat si Verku
namlouvat si Verku, Verku jeptišku
už přicházejí Romové namlouvat si Verku
namlouvat si Verku, Verku jeptišku.

Ref.:

A tu Verku, Verku
oklamal ji Bisar červenými střevíčky
oklamal ji, Verku, Verku jeptišku,
oklamal Verku, Verku jeptišku.

Všichni Romové říkají, že Verka je nemocná
nemocná je Verka, Verka jeptiška
všichni Romové říkají, že Verka je nemocná
nemocná je Verka, Verka jeptiška.

Ref.:

A tu Verku, Verku jeptišku
oklamal ji Jašar červenými střevíčky
tu Verku, Verku jeptišku
oklamal ji Bisar červenými střevíčky.

Pojď děvče k Nišavě
rozprostři mi své šaravary
Pojď děvče k Nišavě
rozevři mi své šaravary.

Ref.:

Umřu, umřu

ka merav, ka phajrovav.
Ka merav, ka merav,
ka merav, ka phajrovav.

umřu žalem
umřu, umřu
umřu žalem

Abre čhaje šukarije
me mangav tu, me kamav tu.
Ajde čhaje šukarije
me mangav tu, me kamav tu.

Pojď krásné děvče
toužím po tobě, miluji tě.
Pojď krásné děvče
toužím po tobě, miluji tě.

Ref.:

Ref.:

Indžardem la ande Ruma
te bičinel e duduma.

Dovedl jsem ji do Rummy
aby prodávala melouny.

Ref.:

Ref.:

---

1) šaravary - široké nabírané kalhoty

*Pero Petrovič
Foto: Gerard Maurer*

5. Píseň burgenlandských Romů MA ROV, MA ROV, MRO PIRANO MILOSTNÁ PÍSEŇ

Zpěv: Gisela Horváthová

Hudební doprovod: soubor Rudolfa Papai v obsazení:
housle, viola, klarinet, cimbál, kontrabas.

Zaznamenáno 22. 6. 1990 v Celeste u příležitosti akce „Výjimeční Romové“.

Tato píseň se stala díky zpěvačce Gisele Horváthové reprezentativní písní burgenlandských Romů. Na její melodii je patrný maďarský vliv a píseň je interpretována s nevelkými rozdíly různými zpěváky. Zaznamenanou variantu se Gisela naučila od svého otce.

**Ma rov, ma rov, mro pirano
kaj tut si te muklom
- odola duj šukar ori
so amen duj sinam
džav me mange avre dromeske
laklom mange feder kamipe
Odoj kaj tut ņiko na dikhel
tu vaš mange rojha.**

**Ma rov, ma rov, mro pirano
kaj tut si te muklom
gejom mange avre dromeske
laklom mange feder kamipe
Odoj kaj tut ņiko na dikhel
tu vaš mange rojha.**

**Neplač, neplač, můj milý
že jsem tě musela opustit
- ty dvě krásné hodiny
- co jsme spolu prožili -
jdu si jinou cestou,
našla jsem si lepší lásku.
Tam, kde tě nikdo nevidí
budeš pro mne plakat.**

**Neplač, neplač, můj milý,
že jsem tě musela opustit,
šla jsem jinou cestou,
našla jsem si lepší lásku.
Tam, kde tě nikdo nevidí
budeš pro mne plakat.**

OPRE ŠUTE

Gesang

O-pre šu-te a-ba mange-

Gitarre

-e jaj de le Be-čes-ke čo-re ša-ve

jaj de man va-ri-kaj xu-či-le-na

jaj de ma-mo min-gar mu-da - ren ma.

AMENCA KETANE

A-men-ca ke-ta - ne taj na kor-ko-ri

ke fe-ri ke-ta - nie sam(e) zu-ra - le

ko-pa-či ka-ring o če-ri -, pa-ji pi stanka marel

pe taj tu, tu ge-lan - tar a lu-ma - sa

AKE AVEN ROMA

Lied a)

Violine #9
begleit-
figuren (H₂)

Gesang $\text{♩} = 164$

1. A-ke a-ven Ro-ma te manġen e Ver-ka te manġen e Ver-ka,

Verka ka-lu-ġer-ka. A-ja Ver-ka, Verka ka-lu-ġer-ka

xo-xa-da la o Bi-sari lo-le pa-pu-ġen-ca

Lied b)

$\text{♩} = 176$

1. Aj-de ħa-je ki Ni-ša-va bul-jar mange ki šal-var-ja.

Ka-me-rav, ka-me-rav, ka-me-rav, ka-me-rav, ka-me-rav ka-phaj-ro-vav.

UŠTI RUŽO

Violine

Solo

Gruppe (Instrumente)

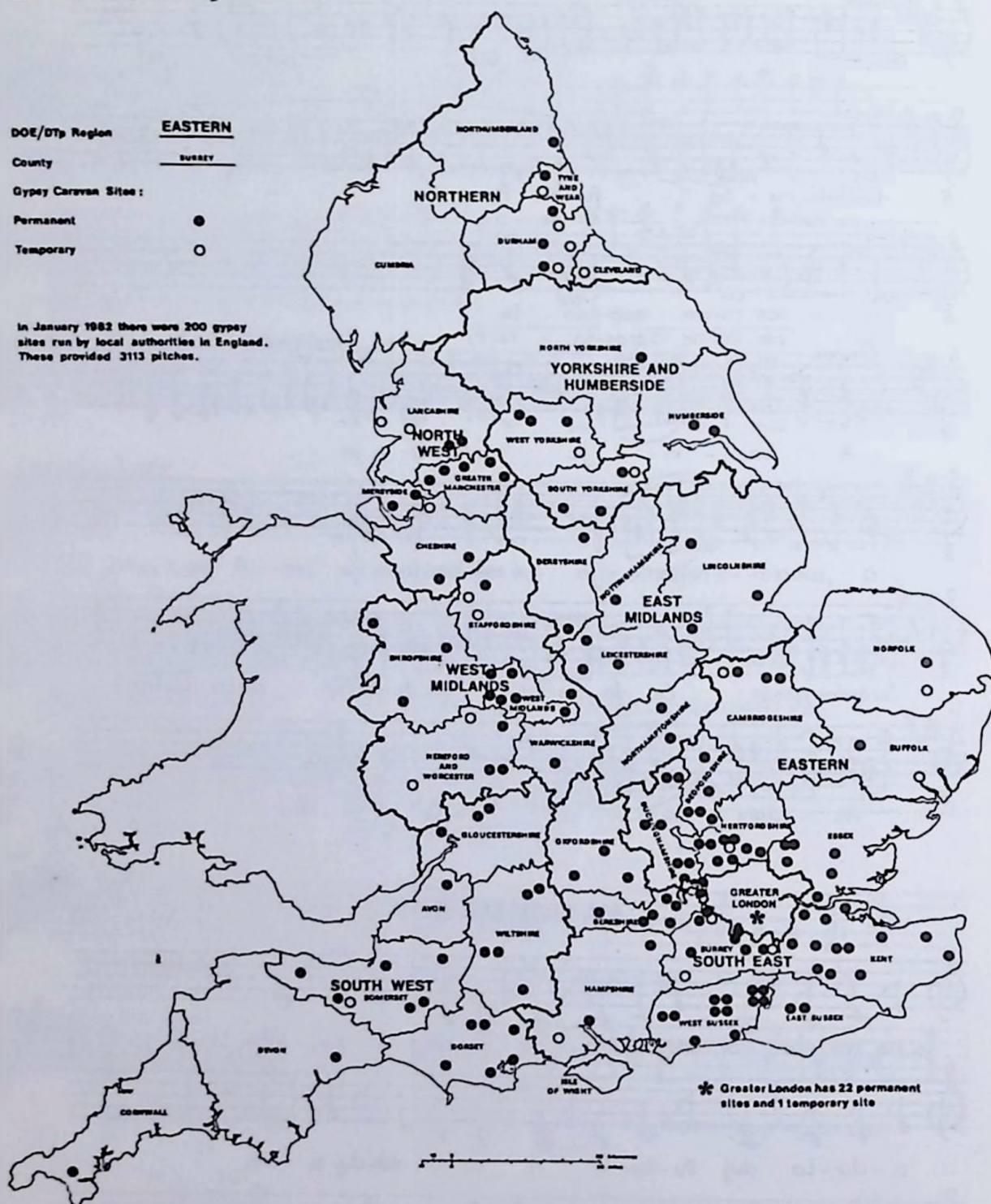
8 1. Uš-ti ru - žo - , fu-lar tu - - - - -
 pe vur-do - na ša-re - a - - - - -
 a - ven ro-ma man-žen tu
 aj pe cik-ne gras-to - ra.
 A bo - ri - je muj ka - li - je
 a bo - ri - je muj ka - li - je
 So andan manže će da-des-tar će da-destar dr za - lestar ?
 An - dem tu - će ka-le ja - kha

MA ROV MA ROV

1. Ma rov, ma rov, mro pi-ra - no kaj tut si te mu - klom
 o - do - la duj šu - kar o - ri so a - men duj si - na
 gav me mange av - re dro-mes-ke lak-lom mange fe-der ka-mi - pe
 o - doj kaj tut ni - ko na di - khel tu vaš mande roj - ha.

Gypsy Caravan Sites in England as at January 1982

Mapa oficiálně povolených romských tábořišť v Anglii, leden 1982. V uvedené době bylo v Anglii 200 tzv. „sites“ (stanovišť pro karavany), z toho 23 v Londýně. To znamená, že místní zastupitelstva poskytla a provozovala 3 113 míst pro karavany a maringotky.

ROMOVÉ V ANGLII

Romové v Anglii sami sebe nazývají Romanichal (Romaničel), ostatní pro ně užívají apelativum Gypsy.

Zhruba dvě třetiny Romanichal žijí v karavanech. Jejich tradiční způsoby obživy jsou spojené s územním pohybem. Některé rodiny se živí obchodem - jezdí po vesnicích, které nejsou napojeny na obchodní síť, a prodávají střížní zboží; jiné rodiny žijí ze sběru odpadových surovin - ty, které k tomu mají vybavení, demonstují například zastaralé stroje a tovární zařízení a dopravují je do šrotu. Většina Romanichal pomáhá při sběru ovoce a musí se tedy stěhovat tam, kde na různých pěstitelských farmách dozrávají jednotlivé druhy: jahody, třešně, jablka, hrušky, slívy a podobně. V mnoha rodinách se vyrábějí ze dřeva drobné dekorativní nebo užité předměty, které se pak prodávají na poutích: kolíčky na prádlo, krásné dýhové růže, ptáčci, tančící panáčky a podobně. Konečně jako mnoho romských skupin jinde na světě i angličtí Romanichal obchodují s koňmi - a výroční koňský trh v Appleby je místem setkání i pro ty, kteří tradiční obživný způsob předků opustili.

Politicko sociální aktivity anglických Romů se soustřeďují zejména na boj o získání „sites“, stanovišť, kde by mohli tábořit se svými karavany. Mapa ukazuje rozložení romských stanovišť v roce 1982.

Situace, namísto aby se zlepšovala, se zhoršuje. Dokumentuje to příspěvek anglického romisty a politického spojence Romů Dr. Donalda Kenricka.

Romanichal zhruba dvě století už nemluví tím, co významný romista John Sampson (viz anotace) nazývá „deep-Romani“, hluboká romština - neboli jazykem, který si uchoval vlastní gramatickou strukturu a původní slovní fond. Sami Romanichal nazývají svůj jazyk „poggadi čib“, zkomolený jazyk. Je to etnoлект angličtiny - v němž se pohybuje určité množství romských slov plně ovládaných anglickým gramatickým systémem.

O tom, kdy a proč přestali angličtí Romové mluvit původní řečí, jsou různé dohady. Podle jednoho z nich se tak stalo v důsledku anglické průmyslové revoluce. Masy zemědělského obyvatelstva byly tehdy nuceny opouštět své pozemky, na kterých se začaly hromadně pěstovat ovce pro vlnu a textilní průmysl, a ocitaly se „on the road“, na cestách, kde se do té doby pohybovali převážně jen Romové. Docházelo k míšení. Jeho důsledky se projevují i v antropologickém typu Romanichal: velká většina z nich se vzhledem neliší od Angličanů. Tehdy se patrně přestávalo mluvit romsky. Holandský lingvista Peter Bakker analyzoval další teorie ve svém příspěvku na jazykovědné konferenci o romštině (viz Zprávy o konferencích).

Na stále častějších mezinárodních romských kongresech a konferencích je dorozumívací řečí romština. Přes rozdílnost jednotlivých dialektů si účastníci velice brzy zvyknou na odchylky jiných dialektů od vlastního a bez problémů spolu

mohou komunikovat. Romové, kteří romštinu „ztratili“, jsou z komunikace vyřazeni. Ocítají se mimo.

O pocitech anglického Romanichal konfrontovaného s bohatou romštinou našich Romů, svědčí zážitek Margity Reiznerové. Popsala jej v krátkém příběhu „Angličanos“ (Angličan).

Přestože si angličtí Romanichal jen v malé míře uchovali původní „indický“ vzhled a prvky romského jazyka, cítí se být Romy, a jejich kultura projevuje romského ducha.

Najde se mezi nimi mnoho vynikajících vypravěčů, jejichž fabulační rozlet se pohybuje světem skutečným i nadskutečným.

Dokladem toho jsou historky koňského handlíře pana Williamse, které na magnetofon zaznamenal a přepsal anglický romista David Smith. David Smith se zaměřuje na historii anglických Romů, ale je činný i na poli sociální práce - a navíc: své výtvarné schopnosti uplatňuje tím, že Romům dekoruje karavany.

Poslední příspěvek, týkající se anglických Romanichal, jsou dvě písně s notovým záznamem, ze sborníku „The Romano Drom Song Book“ vydaného v Londýně v roce 1986.

redakce

Donald KENRICK

KONEC KOČOVÁNÍ V BRITÁNII

V listopadu 1994 podepsala britská královna zákon, činící ze všech kočujících Romů psance. Pokud se na cestě zastaví více než jedna rodina, páchají zločin. Místní správa může Romům přikázat, aby opustili jakékoli obecní území či soukromý pozemek, pokud nemají souhlas majitele. Pokud z místa neodejdou, úřad jim může zabavit karavan, odebrat děti a poslat je do dětského domova.

Pokud poskytne majitel souhlas k zastavení na pozemku, může být souzen a pokutován za pronajímání stanoviště bez potřebné licence. Místní orgány nemají nadále povinnost poskytovat karavanům stanoviště - „sites“, a ta, která existují, mohou zrušit. Obyvatelé karavanů mohou být neprodleně a násilně vystěhováni.

V současné době žije v Anglii asi tři tisíce rodin podél cest, na parkovištích nebo na neosídlené půdě. Dalších tisíc si zakoupilo nevelké pozemky; nemají však povolení k pobytu. Jak se mají podle mínění anglické vlády tyto čtyři tisíce rodin zachovat? Mohou požádat o byty. V takovém případě budou ubytováni v nějaké ubytovně. Tam si ovšem s sebou nemohou vzít koně ani psy. Rodiče budou s dětmi sdílet jednu místnost. V mnoha ubytovnách si rodiny nemohou samy vařit a musí se spokojit se studeným jídlem. Během dne se nesmějí na ubytovnách zdržovat. Jednomu Romovi byla nedaleko Canterbury zamítnuta žádost o pobyt na pozemku jeho vlastní rodiny. Byl umístěn na ubytovně, společně s dro-

gově závislími, z nichž jeden ubytovnu později podpálil. Muž se vrátil do svého karavanu a žije nelegálně u cesty.

Zakoupit si vlastní půdu stojí peníze. Sežene-li rodina peníze, musí mít „stavební povolení“. Vláda však v roce 1994 schválila vyhlášku, která získání stavebního povolení činí nesmírně složitým. Rom nemůže svůj karavan nechat na venkově na volném prostranství, přestože většina z nich se tam narodila. Jediným místem, na které mohou povolení získat lehce, je prostor mezi dvěma domy ve městě, prostor vzniklý bombardováním za II. světové války. Takových míst už mnoho není.

Nová legislativa vrátila situaci Romů zpět před rok 1970. Každých pár dní se musí buď stěhovat nebo čelit útokům policie. Děti musí oželeť školu a jejich matky potřebnou lékařskou péči. Muž si nemůže sehnat práci na více než jeden den. Rodiny budou muset žít na okraji společnosti, schovávat své karavany v lesích a u cest a spoléhat na sociální dávky.

I přes doporučení Evropského parlamentu se premiér Major vrací k protiromským zákonům XVI. století a čtyři tisíce rodin kvůli tomu bude trpět.

přeložila Marta Miklušáková

Margita REIZNEROVÁ

ANGLIČANOS

Sar somas terňi, phirahas o čhaja the o ternechara te khelel. Akor amen mukenas andre, kaj ča kamahas - na sar adaďives, hoj le Romen na muken andro diskoteki, andro vinarňi. Samas terne, kerahas škunti pherasa. Afe the giľavahas romane giľa - na sar adaďives šunav le ternendar ča čechika abo anglicika. Romanes bisterkeren, khere pes vakerel buther čechika - a te romanes, ta phageren e čhib. Kada na phenav, hoj som feder, bo som phuri. Hin čačo, e čhib miri na bisterďom, afe the me man avka likerav. Vašoda mange leperďom pre jekh Angličanos. Romano Angličanos abo anglicko Rom.

Koda anglicko Rom avľa pre kodi zabava, kaj samas amen. Bešelas u furt pre amende dikhelas. Uštelas, kaj amen, le čhajen, lela te khelel, afe amare ternechara avenas sigeder. Ta amenge bičhaďa thardimol. Amen paľikerďam u vičindam les kijo skamind. Avľa the le rakleha, so leske prethovelas. Phendā, mi prebačinas, hoj pre amende avka dikhel, afe hoj dikhľa, kaj sam Roma. The jov hino Rom. Andal e Anglija. Kajča imar na džanel romanes. U leske o jilo radisaľolas, kaj šunel romaňi duma tho giľa. O Del les diňa bacht te dikhel, hoj dživen mek Roma, so peskero romano na bisterde. So peske mek likerem peskero romipen. Mangelas amenge te chal te pijel u amen leske giľavahas.

Sar imar samas khere te džal, phendā, hoj bi mek, midik džala pale andre Anglija, kamelas te šunel romane lavutaren. „Ledžanas man, čhavale, varekhaj, mi šunav romano bašaviben“.

Mek akor dživenas phure lavutara sar o Kačkaris, o Mochalīs, o Kuntas, mek aver, so mange akana pre goďi na aven. Akor le phure lavutaren buth te mangel na kampelas, kaj te bašaven. Bo jilestar bašavenas. O Angličanos cindā thardimol, u me les legedom ko Kačkaris. Le Kačkariskeri romňi taďa haluški ciraleha, o Roma chudne te bašavel, o Angličanos ča šunelas. O romňa les ile te khelel - dičholas pre leste, hoj pes šunel andro rajos. U sar leske ile te cirdel romano pharo halgatovos, o Rom chudňa te rovel sar brišind. Rovelas u amen leha rovahas u na džanahas soske. Iľa rovibnaha te vakerel u te mangel, kaj ňigda te na bisteras amari romaňi duma, amare šukar giľa, amaro romipen. Te na domukas, kaj amare čhave oda sa te bisteren! Kada sa pes na del lovenca te poľinel avri. O Roma andre Anglija bisterde romaňi duma, bisterde romano bašaviben - afe th'avka na ačhile gadženge. Th'avka len o gadže na len maškar peste.

Chockana, kana leperav leskere lava, prindžarav, kaj les hin čačipen.

ANGLIČAN

Když jsem byla mladá, chodili jsme my holky a mládenci tancovat. Tehdy nás pouštěli, kam jsme chtěli - ne jako dnes, že Romy nepouštějí na diskotéky nebo do vináren. Byli jsme mladí, bavili jsme se. Ale také jsme zpívali romské písničky - ne

jako dnes, slyším ty mladé zpívat jenom česky nebo anglicky. Zapomínají romsky, doma se mluví víc česky - a pokud romsky, tak tu řeč komolí. Neříkám to proto, že jsem lepší, protože jsem stará. Je pravda, svůj jazyk jsem sice nezapomněla, ale i já se už chovám stejně jako oni. A tak jsem si vzpomněla na jednoho Angličana. Romský Angličan anebo anglický Rom.

Ten anglický Rom přišel na zábavu, kde jsme byli i my. Seděl a pořád po nás koukal. Vstal a šel pro nás holky tancovat, ale naši chlapci byli vždycky rychlejší. A tak nám poslal pálenku. Poděkovali jsme a pozvali jsme ho ke stolu. Přišel i s mladým Čechem, který mu tlumočil. Řekl, abychom mu prominuli, že po nás pořád tak kouká, ale že viděl, že jsme Romové. On že je taky Rom. Z Anglie. Jenomže už neumí romsky. A že je rád, že slyší romskou řeč a romské písničky. Bůh mu dopřál štěstí vidět, že ještě žijou Romové, kteří nezapomněli to své romské. Kterí si uchovávají romství. Objednal nám jídlo a pití a my mu zpívali.

Když už jsme se chystali domů, řekl, že by ještě, než se vrátí do Anglie, rád slyšel romské muzikanty. „Kdybyste mě tak, chlapci, mohli zavést někam, abych si poslechl romskou hudbu!“

Tehdy ještě žili ti starí hudebníci jako byl Kačkár, Mochal, Kunta a další, na které si teď nemohu vzpomenout. Tehdy nebylo třeba ty staré hudebníky moc prosit, aby zahráli. Hráli ze srdce. Angličan koupil pálenku a já ho zavedla za Kačkárem. Kačkárova žena uvařila halušky s tvarohem, Romové spustili a Angličan jenom poslouchal. Ženské ho vzaly do tance - bylo na něm vidět, že se cítí jako v ráji. A když mu pak začali hrát romský dojemný halgató, ten Rom se dal do pláče a plakal jako děšť. Plakal a my plakali s ním a nevěděli jsme proč. S pláčem nás prosil, abychom nikdy nezapomněli svou romskou řeč, naše krásné písničky, naše romství. A ať nedopustíme, aby to zapomněly naše děti. To se nedá zaplatit penězi. Romové v Anglii zapomněli romsky, zapomněli hrát - ale přesto se z nich nestali gádžové. Přesto je gádžové nevzali mezi sebe.

Když si občas vzpomenu na jeho slova, dávám mu zapravdu.

překlad Ter

Angličtí Romanichal na trhu, převzato z publikace "A time to come alive"

STORIES OF WILLIAM NICHOLSON RECORDED BY DAVID SMITH

It would be impossible to transcribe all the idiosyncratic forms present in William Nicholson's use of language. He speaks with a distinct Northumbrian accent that has characteristic Gypsy pronunciation elements in it as well.

DS

The skinned horse

I mine the times mi father has told me how one winter, and they did have winters in them days, how he and his cousin they were camped up to this lonely old lonnen and it had bin snowing for three days and the frosts were that bitter. The snow piled so high, to the top of the tents outside, only the heat from the fire in the tents left a hole in it. And he and his cousin had to dig their way out with their bare hands. An' they did this every day to go and see to the horses. He had just bought this horse. Oh a fine one it was too: lovely black and white one. And hed scraped all his money together to buy it - five pun it had cost, five pun. So this day they'd dug their way out and gone to see the horses. And this one as he d just bought it were laying there. And he tries all he knew to get it up. And they couldn't get no puls from it nor nothing. Course it were so cold and the horse had died. Well he'd spent all the money he had on that horse and now he'd got nothing, but in them days you could get thirty bob for a hosses skin so they gets out their knives and they skinned it. And do you know when they fully skinned it - the hoss got up. It stood up before them - well - they couldn't do nothing for it then. And I've heard mi father say that hoss haunted him. How it often came to him in dreams - the day he skinned the hoss and then it stood up in front of im. And he said it was the worstest thing he ever did in his life. To skin that hoss. Cos of course they had to kill the horse.

Deserters

So one winter night there come a knock on the door. And mi grandad went to the door and asked who it were. It were two of his relations so he lets them in. And they were starved with the cold and the snow, and all thay had on their feet were rags and they'd come miles across the fields. No boots jast rags. They were being hunted by the Police who were rounding up the young men for military service. So he gives them food and vittels and puts them up in the roof where they kept straw and the hay for the horses.

Just before morning grandad, who knew as the Police's would come to the house, he sees their lights coming up the track towards the house.

So he goes to the front door and opens it. And as the first Police comes running up the steps. Bamg! He hits him and he tumbles back down the steps and sends the next man rolling down as well. And they keeps on coming at him but he can hit them down. „Draw your truncheon and hit him.“ Shouts the sergeant. Well mi' grandfather knew the game were up then so he lets them in. But the lads were gone over the fell, and they went another ten miles with rags on their feet before they came to some more of the ir relations.

An' the Police they arrested mi grandfather. An' at his trial he got fined 200 pounds or twelve months in prison. Two hundred pounds were a fearful lot of money that days. Even a hundred would have been big so he goes to prison.

An' my dad told me how when they was children grandma used to take them all to stand on the bridge at Durham and he used to wave a white handkerchief out of the window at them. That was their treat on a Sunday, to stand in the bridge at Durham and wave to their father.

An' of course with her husband in prison she could not keep the house so she sells it and took the family back on the road.

The ten-shilling note

But its not like leaving gaol today not when you get a fistful of money on leaving prison. They got nothing then. Nothing. So they haven't got above a few coppers, and mi grandmother and the baims are living under a sheet an' pushing it all around in an old pram.

Mi' grandad says: „Well here we are /Durham/ - shall we go north to Scotland or south down to England.“ So he tossed a penny - and it came down for Scotland. And along the days and weeks and things wasn't getting any better - and they really had nothing, nothing to eat and all living under an old canvas sheet, with all their belongings in an old pram. So they came to this town - Ayr, and mi grandad says they must all go and look money. Well mi' dad went off looking for scrap and he calls at this house. And the lady sez to him - „Yes I have got some things to get rid of but I want ten shillings for them.“ And she shows him these old patal-based candelstics brass fireirons and other things - and he can see threy's worth good money - but he's no money. So he tells her he's got no money himself but he thought he knew someone who would be interested in her bits and pieces. And he goes on his way. But all the time he's thinking where can he get ten shillings from. And he's going along, going on his way when what does he see by the side of the road lying in the gutter - a ten shilling note. Lying there. A ten shilling note. Well. He looks all round and there's nobody in sight. He moves and puts his foot on it, looks round, there's still nobody there, so he bends down and picks it up.

Now he has ten shillings - but what sould he do? Ten shillings was a lot of money that time. Ten shillings would feed all the family for more than a week in those days. Should he take the ten shilling note home - or should he go to the woman and buy the candlestick and other bits.

Well he goes to the woman and says now he's got the ten shillings. An' he buys all the scrap pieces from her. And to help him carry them she puts them in a big sack - and its such a weight he can hardly walk. And along and by he comes to the lonnen where they was stopping.

Mi' grandfather saw him coming on the road with this big sack on his back. „Now what have you been stealing? Cos if I finds out you stole it...well...” Well mi' dad explains how he came by the ten shilling note and the candelsticks and mi' grandad he opened the sack and he saw all the other things. „You did right my son - for there's like to be four pounds worht of antiques here.”

Next day they sold it and got four guineas from the antique dealer. And with-in a week they'd bought a horse and a small trolley to gan about in.

PŘÍBĚHY WILLIAMA NICHOLSONA ZAZNAMENANÉ DAVIDEM SMITHEM

Bylo by nemožné přepsat všechny idiosynkratické útvary, které William Nicholson ve svém vyprávění používá. Mluví se zřetelným severumbrijským akcentem, rovněž pak s jasnými elementy romské výslovnosti.

DS

Stažený kůň

Vzpomínám, jak mi jednou otec vyprávěl, že jednou v zimě, a to tenkrát byly pořádný zimy, byl zrovna se svym bratrancem utábořenej u nějaký starý cesty a sněžilo bez ustání tři dny, mrzlo až praštilo. Nasněžilo toho tolik, že to sahalo až na samý vršky stanů, jen to teplo od ohně uprostřed toho stanu za sebou nechalo do sněhu díru. A oni si s tím bratrancem museli prohrabávat cestu ven holýma rukama. A dělali to každý den, aby se mohli postarat o koně. Zrovna toho koně koupil. Joj, to byl jářku kůň, nádherný grošák. Seškudlil peníze, aby si ho moh' koupit, pět liber, pět liber stál! Tak jeden den se zase prohrabávali za tím koněm a ten kůň, jak ho zrovna koupil, tam leží. Ani se nehne. Vůbec nic. Zkoušel na něj všecko, aby ho dostal na nohy, ale vůbec to s nim nepohlo, vůbec. Byla taková zima, že jim tam zdechnul. No, utratil všechny peníze za toho koně, a teď z toho nic nemá, ale tenkrát, to se za koňskou kůži dávalo třicet pencí, tak vytáhli nože a tu kůži z něj stáhli. A víš, že jak z něj tu kůži stáhli, ten kůň se postavil. Stojí tam před nima, jo, to už nemohli nic dělat. A já slyšel, jak můj táta vyprávěl, že ten kůň se vrací. Jak se za ním vrací ve snech - den, kdy z něj stáhli tu kůži a on se jim tam postavil. A říkal, že to byla nejstrašlivější věc, kterou ve svym životě udělal. Stáhnout z toho koně kůži. Protože pak ho, samozřejmě, museli utratit.

Zběhové

Tak jednou v zimě někdo klepe na dveře. Děda jde ke dveřím a ptá se, kdo to je. Jsou to nějaký jeho dva příbuzný, tak je pustí dál. A voni byli celý zmrzlí a jediný, co měli na nohách, byly nějaký hadry, a takhle šli míle přes ty pole, žádný boty, jen ty hadry. Honila je policie, dělali zátaž na mladý, který by mohli narukovat. Tak jim dal něco pojíst a dal je na půdu, kde skladoval slámu a seno pro koně.

Brzičko po ránu, děda, který věděl, že se policie v domě objeví, vidí, jak se od úvozu k domku blíží světlo.

Tak jde ke dveřím a otevře je. A to už se řítí první četník. Pum! Dědeček ho praštil, povalil, a ten, jak se kutálí, s sebou strhne dalšího. A jak teda přicházejí, tak je děda jednoho po druhým praská. „Vezmi si obušek a do něj,“ zařve seržant. No, to už dědeček věděl, že hra skončila, a tak je pustil dovnitř. Ale to už byli kluci zadem pryč a s těma hadrama na nohách ušli dalších deset mil, než došli k nějakým dalším příbuzným.

A ty policajti, ty mýho dědečka dali do vězení. A při procesu mu dali na vybranou - buď pokutu 200 liber nebo dvanáct měsíců ve vězení. Tenkrát bylo dvěstě liber strašně moc peněz. I sto by bylo moc, takže šel do vězení.

A můj tatínek mi povídal, jak když eště byli malí, babička je všechny brávala, aby s ní stáli na durhamském mostu a jejich tatínek na ně bílým kapesníkem mával z okna. A to byla jejich nedělní radost - stát na mostě v Durhamu a mávat tatínkovi.

A s manželem ve vězení to stavení samozřejmě nemohla udržet, takže ho prodala a rodina se vrátila na cesty.

O desetišilinkové bankovce

To nebývalo jako dnes, kdy z vězení jdete s plnou kapsou peněz. Tenkrát nedostali nic. Vůbec nic. Takže neměli víc než pár měďáků a moje babička s děckama žila pod cárem plachty a s tím vším ve vozečku se protloukala.

Můj dědeček řekne: „Tak, teď když jsme tady (v Durhamu), půjdem na sever do Skotska nebo na jih do Anglie?“ Tak si hodí penny a vyjde Skotsko. A ´dou dny a tejdny a není to o nic lepší, a nic, nic k jídlu, bydlí pod tím starym kanfasem a všechno, co mají, je v tom starym vozečku. Tak dorazí do toho města, Ayru, a děda řekne, že všichni musejí jít a obstarat peníze. Tak můj tatínek se jde po domech vyptávat po sběru a dorazí ke stavení a ta pani mu povídá: „Ano, mám tu něco, čeho bych se chtěla zbavit, ale chci za to deset šilinků“. A ukazuje mu ty starý svícny ozdobené všude dokola nějakajma lístkama¹⁾ mosazný žehličky a jiný věci a on hned vidí, že ty věci by stály mnohem víc, ale žádný peníze nemá. Tak jí povídá, že u sebe žádný peníze nemá, ale že ví o někom, kdo by o ty její drobnosti asi stál. A odešel. Ale celou dobu musí myslet na ten svícen, žehličky a ty další věci. A na to, kde by na to mohl sebrat ty peníze. A jde, jde pryč, když najednou, co nevidí - u cesty ve strouze desetišilinkovou bankovku. Tak dobrá. Rozhlíží se kolem, nikoho nevidí, popojde k ní, přišlápne ji, rozhlídne se, pořád nikde nikdo, tak se sehne a zvedne ji.

---

1 okvětní lístky jako ozdoba svícnu jsou charakteristické pro XVIII. století

Teď má těch deset šilinků, ale co má udělat? Deset šilinků tenkrát bylo moc peněz. Deset šilinků by tenkrát uživilo celou rodinu na víc jak tejden. Má vzít ty peníze domů nebo se vrátit za tou paní a koupit svícen i s tím ostatním harampádím?

Inu, vrátí se za paní a řeká, že teď už těch deset šilinků má. A koupí od ní všechno. Aby to vůbec mohl odnést, dala mu ta paní na to velkej pytel - bylo to tak těžký, že sotva šel. Až došel k cestičce, u kerý byli utábořený.

Dědeček ho viděl přicházet po cestě s tím velkým pytlím na zádech. „Cos to nakrad? Páč jesli já přidu na to, žes to ukrad,...tak to...“ Tatínek vysvětluje, jak našel ten peníz a ten svícen a dědeček otevře pytel a vidí. „Udělals dobře, můj synku, v tom pytlí je starech věcí za štyry libry.“

Druhej den to prodali a od starožitníka dostali čtyry libry. A do týdne koupili koně a vozejk a s tím pak cestovali dál.

přeložila Marta Miklušáková

VAKERELAS WILLIAM NICHOLSON LE DAVIDOSKE SMITHOSKE

Kušlo graj

Leperav mange, sar miro dad vakerelas, hoj jekhvar jevende, a akor sas bare šila, peskere bratrancoha thode o šatri paš jekh phuro drom. O jiv perelas calo trin dīves, o šil sas ajso baro, hoj phagerelas o kašta. Pejľa ajci jiv, hoj maj garuđa o šatri. Dičhonas lenge ča o oprune agora u o cheva andro jiv, kaj pen kerde le tatestar, bo andro šatri thovenas jag. Miro dad le bratrancoha, te kamle te džan avri andal e šatra, mušinde o jiv te čhivkeren žuže vastenca. Kada kerenas sako dīves, bo the o graj kamelas te chan. Načirla les cindā. Devla! Oda sas graj! Igen šukar, tarkasto o dad bokhaľolas, kaj peske les te cinel. Pandž libri, pandž libri molas! Jekhvar pen pale chande pal o graj u dikhen, hoj o graj pašľol. Aňi peha na čalavel. Nič. Kerenas savoro, kaj les te thoven pro pindre, aľe le greha nič na čalaďa. Sas ajso šil, hoj o graj muľa. Diňa vaš leske savore love u akanake les lestar nane nič. No aľe akor vaš e grastaňi morťhi denas tranda pencı, u vašoda ile o čhura u le grajes kušle. Džanes so, sar les kušle, o graj ušťiľa. Terďol anglal lende čaže imar našťi nič kerde. E morťhi pre leste našťi thode pale. Šundom, hoj o dad vakerelas, sar kada graj pes ke leste visarkerel. Visarkerel ke leste andro suno the oda dīves, kana le grajes kušle u ov paľik terďiľa. Phendā, hoj oda sas perdal leste jekhdarakutneder, so andre peskero dživipen kerďa. Te kušen kole gres. Bo the avka les paľik mušinde te murdaren.

Pal o deš šilinki

Andro angluno vakeriben amenge o William vakerelas, sar pes leskero papus chudňa andre Durhansko bertena. Akurat les odarig mukle...

„Čirla na sas avka sar adadīves, hoj te tumen muken andal e bertena, ta tumen hin pherdo love andre žeba. Čirla na chudenas nič. Ubec nič. Ta že len na sas buter sar paru meďaka u miri baba le čhavorenca dživelas tel kotor dikhlo u oleha phirelas le verdanoreha kotri-kadzi.

Miro papus phend'a: „Ta te imar sam adaj (ko Durham), ta džaha opre andre Skocko, abo tele andre Anglija?“ Čiďa peske le trastune lovoreha u sikhad'a pes leske, hoj džala andre Skocko. Džan the džan, dīvesa, kurke, aľe űikhaj nane feder. Aľe on nič. Nane len so te chan, bešen tel e puraűi lepeda u sa, so len hin, hino lenge pro verdanoro. Avľe dži andro foros Ayru u o papus phend'a, hoj savore mušinen varekaj te džan u te anen varesave love. Miro dad phirel pal o khera u phučkerel, či varekas nane purane patave, trasta abo papera. Avľa ke gadži u oľ leske phend'a: „Hin man adaj vareso, so bi tuke šaj dasas, aľe kamav vaš oda deš šilinki.“ U sikhavel leske purane šukar trasta, kaj ľikeren o momel'a, pre savende sas pherdo prajtora¹⁾, bigľajzi, the aver veci. O dad takoj džanel, hoj kala veci mol buter sar deš šilinki, aľe űisave love les nane. Ta phend'a, hoj paš leste love nane, aľe džanel varekastar, ko bi lakere veci lelas. U geľľa het. Aľe furt gondoľinelas pal koda šukar trast, pal o bigľajza, the pal aver veci the pre oda, sar bi stradelas o love. U džal, džal het u so na dikhel - pro drom, andro šancos, deš šilinki. Ta mište. Le jakhenca rodel, či les vareko na dikhel, džal dureder u uštarel pro love, pale varekas rodel, aľe űikhaj űiko, bandol tele u hazdel o love.

Akana les hin deš šilinki, aľe so te keren? Deš šilinki sas akor but love. Vaš o deš šilinki bi akor džidľľahas cala familijaha buter sar jekh kurko. Te len o love u te džan khere, abo te visal'on ke gadži u te cinen ola šukar trasta the kala veci?

No, visal'ol ke gadži u phenel, hoj les hin deš šilinki u cinel latar savoro. Kaj sa te jel hodno te lidžan, diňa les pre oda e gadži baro gono - savoro sa aľso pharo, hoj ča ľedu-bidu džalas. Avľa dži pro drom, kaj lenge terďonas o šatri. O papus les ole goneha pro dumo dikhľa te aven: „So čord'al? Te dikhava, hoj vareso čord'al, te...“ O dad chudňa te vakeren, sar arakhľa deš šilinki, sar cind'a o šukar trast. O papus phuterel o gono u dikhel. „Mište kerd'al mro čhavoro, andro gono hin purane veci buter sar vaš o štar libri.“

Pre aver dīves sa bikende u chudne vaš oda štar ľľbri. Dži jekh kurko cinde grajores the verdanoro u phirenas dureder.

do romštiny přeložili Geľza Demeter a Hana Syslová

---

¹⁾ Prajtoro pro šukar trasta, save ľikeren o momel'a, kerenas andro dešuočtoto šelberš.

DVĚ PÍSNÍČKY ANGLICKÝCH ROMANICHELŮ

TWENTY-ONE YEARS

Oh, the judge said „Stand up, lad, and dry up your tears
You´re sentenced to Dartmoor for twenty-one years“.

Oh dry up your tears, babe, and kiss me goodbye
The best friends must part, babe, so must you and I.

I hear the train comin´ to be here at nine
To take me to Dartmoor to serve out my time
I look down the railway and plainly I see
You´re standin´ there wavin´ your goodbyes to me.

Well six months were gone by, babe, I wish I was dead,
While the dirty ol´ jail-house a floor for my bed
It´s raining, it´s hailing, the moon gives no light
Baby please tell me why you never write.

I´ve counted those days babe, I´ve counted those nights,
I´ve counted the footsteps, I´ve counted the lights
I´ve counted the footsteps, I´ve counted the stars,
I´ve counted a million of them ol´ prison bars.

Now, all you young fellows, with hearts brave and true,
Don´t trust in a woman, you´re beat if you do
Don´t trust in a woman, don´t matter what kind,
For twenty-one years boys, is a mighty long time.

DVACET JEDNA LET

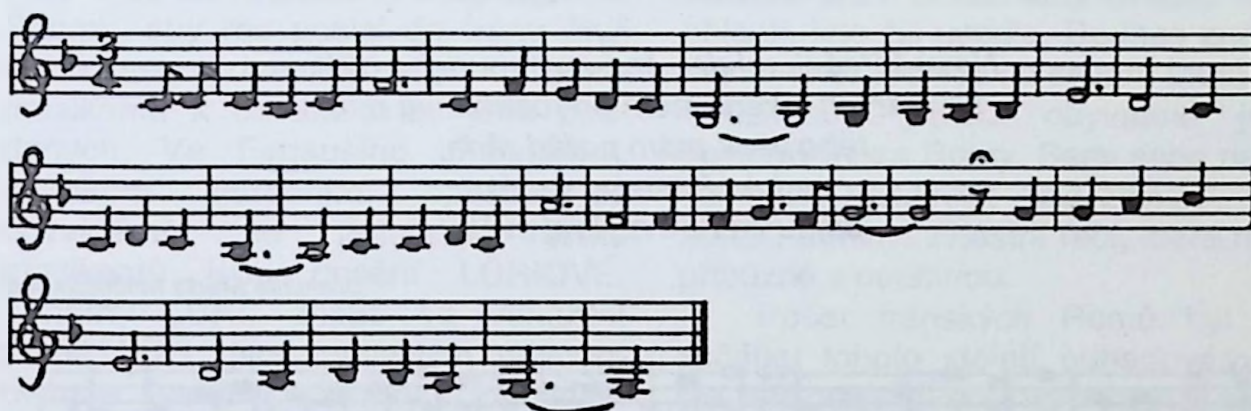
*Soudce řek´: „Oj, kamaráde, utři si slzy,
z doortmorského žaláře se nevrátíš brzy.
Otri slzy, kamaráde, polibek mi dej,
jednadvacet let v žaláři přítele čekej.“*

*Slyším, jak už na devátou přijíždí ten vlak,
do Dortmooru odveze mě za viny pykat
a tam dole na kolejích vidím tebe stát,
máváš na mě, kamaráde, chceš mi sbohem dát.*

*Šest měsíců uplynulo, toužím mrtvý být,
na špinavé zemi tady, chlapče, musím hnít,
leje jako z konve, ani měsíc nesvítí,
proč nepíšeš, kamaráde, chlapče, řekni mi.*

*Počítám dny, kamaráde, noci počítám,
počítám své kroky, chlapče, světlo počítám,
počítám své kroky, chlapče, hvězdy počítám,
milión jich za mřížemi brzy spočítám.*

*Vy všichni, mí kamarádi, spravedliví jste,
nevěřte, mí kamarádi, nevěřte ženě.
Zle se vám to vymstí, ať je dobrá nebo zlá,
jedenadvacet let je, chlapci, moc dlouhá doba.*

WHEN I WAS SINGLE

Now it's when I was single I had a plaid shawl
Now I am married I've got none at all.
Still I love him, can't deny him.
I'll go with him wherever he goes.

For he comes to the waggon
He whistles me out
He's wearing a brown suit, his shirt hanging out.
Still I love him can't deny him
I'll go with him wherever he goes.

He bought me a new hankie in red, white and blue
Down in the ol' fields I tore it in two.

Still I love him, can't deny him

I'll go with him wherever he goes.

KDYŽ JSEM BYLA SVOBODNÁ

*Za svobodna jsem nosila kostkovaný šál,
teď jsem vdaná, nemám nic
Jeho však mám pořád ráda,
nedokážu se ho vzdát
půjdu za ním na kraj světa*

*K maringotce přichází a na mě zahvívá
v hnědých šatech, pěkné košili,
Jeho však mám pořád ráda,
nedokážu se ho vzdát,
půjdu za ním na kraj světa*

*Nový šáteček mi dal, červený, modrý a bílý,
na starých lukách jsem ho roztrhla ve dvě.
Jeho však mám pořád ráda,
nedokážu se ho vzdát,
půjdu za ním na kraj světa*

přeložila Marta Miklušáková

*Převzato z The Romano Drom Song Book
(viz anotace)*

Alí Ašráf SÁDEGÍ

ROMOVÉ V ÍRÁNU

Doba, kdy přišli Romové do Íránu, není přesně známa. Podle prvních arabských a perských pramenů požádal sasanidský král Bahráh Gúr (420 - 438 n.l.) indického krále zvaného Šangal, aby mu poslal do Íránu čtyři tisíce nebo dvanáct tisíc indických muzikantů k obveselování jeho poddaných. Ve Firdausiho „Šáhnáme“, íránském národním eposu, se dozvídáme, že potomky těchto muzikantů jsou dnešní LÚRIOVÉ. Termíny LÚRÍ, anebo ve variantní formě LÚLÍ, jsou obvyklým pojmenováním Romů v klasických perských textech.

Ze současné standardní perštiny toto označení vymizelo. Názvu LULÍ se používá už jenom v Kermánské provincii v jihovýchodním Íránu, LÓRÍ pouze v Balučistánu. Kromě LÚLÍ jsou v některých klasických perských textech Romové také nazýváni DŽÁT (arabsky ZUTT).

V. Minorsky odvozuje slovo LÚRÍ od města Arúr, o kterém se ve své knize o Indii zmiňuje al-Bírúní, největší íránský učenec v 11. století n.l. Arúr leží třicet farsangů (180 km) jihovýchodně od Multánu a dvacet farsangů nad al-Mansúrou. Toto město dobyl Muhammad bin Qásim roku 714 n.l.

Bylo hlavním městem hinduistických rádžů v Sindhu; dnes z něho zbyly pouze zříceniny (na Indu v Táluka Rohri, v Sukurské oblasti). Podle Minorského jsou íránští Romové poj-

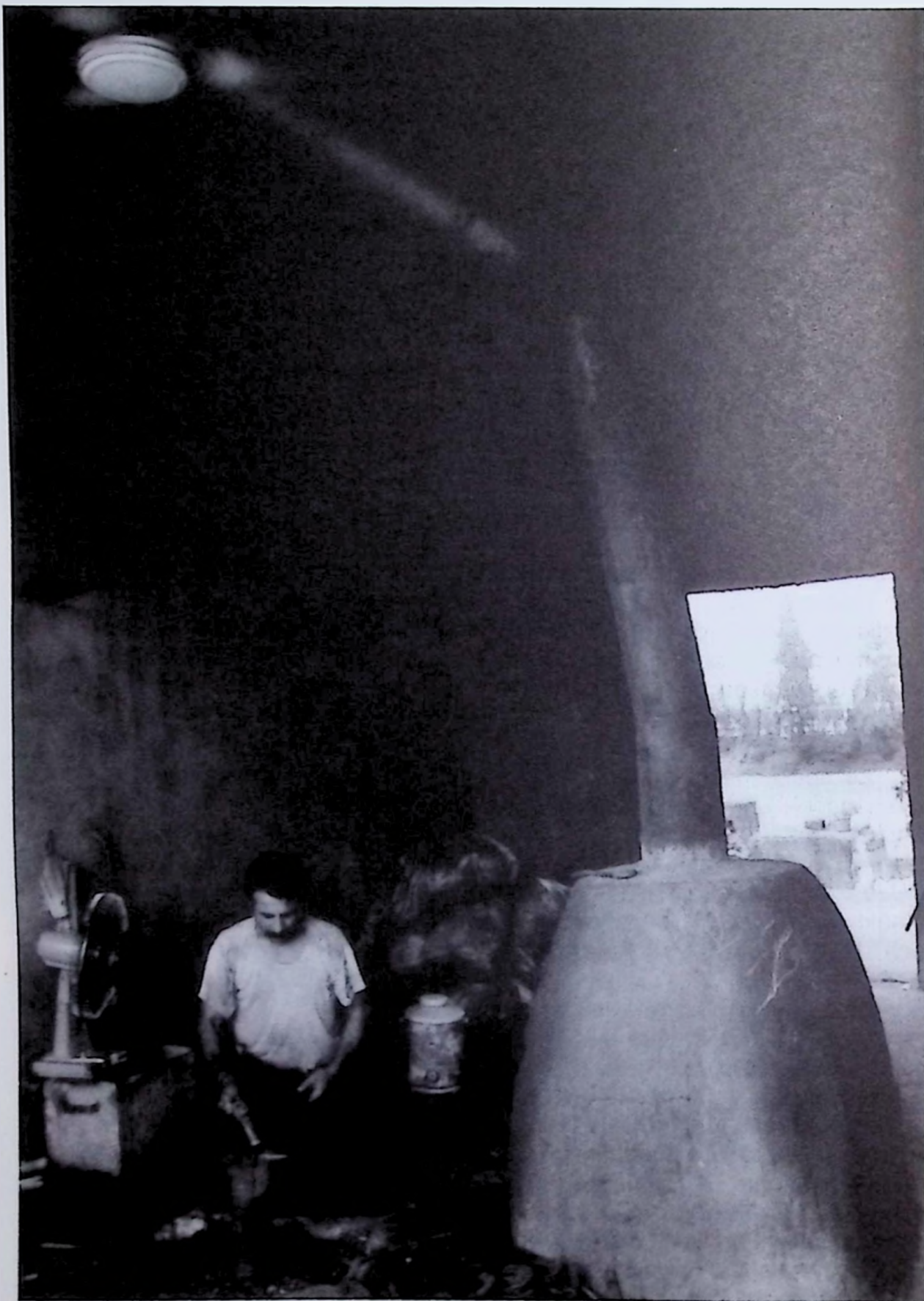
menováni podle nejvýznamnějšího města, které znali Arabové a před nimi snad i Íránci.

Íránští Romové jsou kočovní, ale některé staré dokumenty uvádějí řadu oblastí, kde žili usedle. Dodnes známe nejméně tři vesnice na severu Íránu (ve Fíruzkúhu), jejichž obyvatelé jsou považováni za Romy. Sami sebe nazývají SEB SELIYAR „lidé železa“, tzn. kováři, a mluví zvláštní řečí, která není příbuzná s perštinou.

Počet íránských Romů byl na začátku tohoto století odhadován na sto tisíc osob (dvacet tisíc rodin). Jazyk íránských Romů má perskou morfolonii, indické elementy se zdají být v jejich jazyce méně časté než v romštině evropských Romů. Jazyk v Kimánu (jihovýchod) a v Chorásánu (severovýchod) obsahuje velké množství neznámých elementů, pravděpodobně z umělého žargonu. Jiná skupina Romů, tzv. SÚZMÁNÍ, kteří žijí poblíž města Kermánšáhu v západním Íránu, v sousedství Kurdistánu, mluví kurdsky. Je tam však i mnoho jiných Romů zvaných ZARGAR „zlatníci“, kteří žijí ve dvou vesnicích blízko Qazvinu, u města vzdáleného 120 km na západ od Teheránu a ve vesnici poblíž Teheránu. Tito Romové hovoří evropskými romskými dialekty. Je možné, že přišli do Íránu z Evropy v několika posledních staletích.

Nejrozšířenějším zaměstnáním íránských Romů je výroba sít, hřebenů,

*Kovář z rodu Haddadů. Vesnice Kaldareh, nedaleko Kaspického moře.
Foto: Simy Khorrami*

řetězů, kastrolů, atd. Někteří provozují hudbu, jiní kovářství, drátenictví, věštění, kouzla a čáry. V perské literatuře jsou nám LÚLÍ představováni jako akrobaté, tanečníci, zloději, veselí a srdeční lidé.

Romové jsou v různých částech Íránu nazýváni odlišně. V Teheránu a na mnoha jiných místech je nazývají KOWLÍ (z Kábulí = Kábul, hlavní město Afghánistánu) a GHORBATÍ nebo QORBATÍ, doslova „ti, kteří žijí v cizí zemi; cizinci“. K tomuto názvu se často připojuje přídomek GHARBÍL-BAND „výrobci sít“. V Mazandaránu u Kaspického moře jsou nazýváni FIJÚDŽ, v Luristánu v západním Íránu

DOMI, v Chorásánu GEREŠMÁL - vzniklo z Garíb-šomár, tj. „považovaný za cizince“, QARAČÍ v severozápadním Íránu, což patrně souvisí s výrazem GHARČE - obyvatel Ghardžestánu, t.j. oblasti v západním Afghánistánu. ČINGANE jsou zvaní v Afghánistánu Romové usedlí a DŽÁT kočovní. Jejich další jména, která se pro různé profesní skupiny íránských Romů užívají v nedávných pramenech jsou - KÁSETARÁŠ „výrobce pohárů“, ZARGAR-E KERMÁNÍ „kermánští zlatníci“, BODÁQÍ, ADENESÍR, ŠAHRIJÁRÍ, TUŠMÁL, LAVAND, JUT a DŽÚGÍ nebo JOGÍ.

přeložila Milena Alinčová

LITERATURA:

- 1/ Gobineau, Comte de, „Die Wanderstämme Persiens“, in ZDMG, XI, 1857, 689-99; De Goeje, M.J.
- 2/ Mémoire sur les migrations des Tsiganes á Travers l' Asie, Leiden 1903
- 3/ Dehkodá A.A., Loghat-náme, s.v. lúlf
- 4/ Minorsky, V., in Encyclopaedia of Islam, s.v. lúlf.

SUMMARY

The Gypsies of Iran of A.A.Sadeghi

The exact date of the Gypsy immigration to Iran is not known, but an early text speaks of several thousand Gypsy musicians being sent there

from India already in the fifth century A.D. The Iranian Gypsies practiced many traditional crafts. At the beginning of the century they were estimated to number 100,000. They go by a variety of names in different parts of Iran.

Burton Bollag

Dokumentární fotografie Simy Khorrami

Sima Khorrami je mladá íránská fotografka, která žije v současné době v Kanadě. Přátelí se s Romy, obdivuje romskou kulturu a ráda by ji propagovala knižně. Chce vydat ukázky romské poezie a prózy v romštině a v anglickém nebo francouzském překladu. Knížku doprovodí vlastními fotografiemi. Požádala nás, abychom do její publikace přispěli.

Uvítáme verše nebo krátké povídky romských autorů, z nichž bychom mohli vybrat ty nejlepší a zaslat je Simě Khorrami v překladech našich anglických spolupracovníků.

Ukázku z její tvorby představuje dvanáct fotografií, doprovázejících článek profesora Ali Ašráfa Sádégího. Všechny byly pořízeny v srpnu 1994. Dokumentární přístup k předmětům a lidem, které Sima fotografuje, je cenný svou informativní.

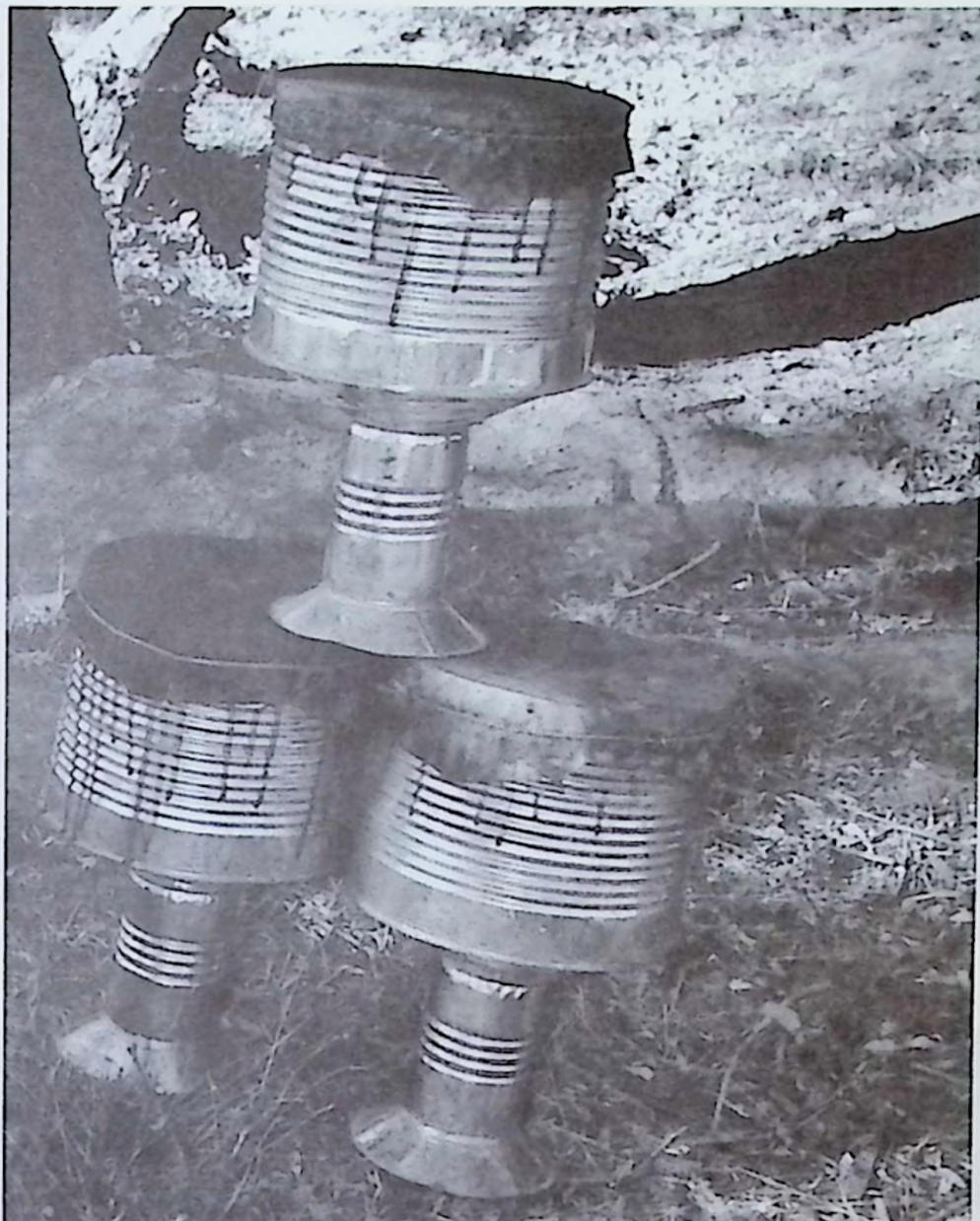

Hudebnice hrající na tonbak, Aliábád.

Romské rody Asadiů a Fijúdzů vyrábějí bublinky zvané tonbak, jedna z rodin stanujících u vesnice Aliábád nedaleko města Khomeinu.

Bubínky tonbaky - výrobky Asadiů a Fljúdžů z Aliábádu.

Romské rody Gharbí - bandů, vyrábějí síta z kozlích nebo ovčích stěv. Vesnice Suraneh, severozápadně od Araku.

Výrobky haddadských kovářů z Kaldarehu.

Výrobce vodních dýmek za Sabzérár v khorasánské provincii.

Romští zemědělsí dělníci při odpočinku. Mahmúd-Ábád.

Romská košíkářka z Amolu, severní Írán.

Výrobky romských košíkářů z Amolu, severní Írán.

Romští kotláři z vesnice Núr v choranské provincii.

Romský kottláš při práci, Núr, chorasánská provincie.

KDO JSEM (PŘÍSPĚVKY K HISTORII ROMŮ)

Tera Fabiánová
KO SOM?

Kaj miri koľiska terďolas?
Kaj figinelas odi hambikaľka,
so man e daj andre hombinelas?
Mek adaďives šunav lakere lava:

„...sov, sov, mri čhajori,
ma rov, mri cikňori,
džaha sune čhavorenca,
hoj kheles tuke avri lenca...”

La dakere gule lava
daraven miri dar:
Phen, mamó, hoj nane čačo
hoj amen o Roma sam
ča diliňi čar
maškar o aver manušal

Maškar o aver manuša
rodav miro than,
mi čirlatuňipen rodav,
kamav te džanel,
kaj mire tajstune dźivesa džan,
opre teie phirav, phučav:
Ko me som?
Chav tumaro vodí, manušale,
phundraven tumare jile, phenen mange:

hoj na som ča čori balvaj tel o veš,
hoj Rom hin manuš,
hoj manuš hin the o Rom.

KDO JSEM?

Kde stála moje kolébka? Kde visela plachetka, ve které maminka mně houpala? Ještě dnes slyším její slova: „...spinkej, spinkej, malinká, usni na chvilku, bude se ti pěkně zdát, jak běháš s dětma venku...”

Matčina sladká slova, zahánějí můj strach. Že není pravda, řekni, maminko, že Romové byli, jen plevel v dějinách, mezi ostatními jen ti poslední!

Mezi ostatními hledám své místo, svou minulost hledám, chci vědět, kam jdou mé zítřejší dni. Sem a tam chodím a ptám se: Kdo jsem? Otevřte svá srdce, lidé, prosím vás, řekněte, že nejsem jen bludný vítr pod lesem, že Rom je člověk a člověk je i Rom.

Milena HÜBSCHMANNOVÁ

HISTOREO ZNAMENÁ PÁTRÁM

(Úvahy o pramenech k romským dějinám)

Vznikající národ vytváří své dějiny a společné dějiny spoluvytvářejí vznikající národ.

S tímto soudem můžeme souhlasit nebo polemizovat: záleží na tom, co chápeme pod pojmem „dějiny“.

Každá existující entita působí v souladu se svou povahou, aby se něco dělo, a zároveň je vystavena tomu, aby prostředí, z něhož se vyděluje, a jímž je vydělována, působilo, že něco se děje s ní. Proto ani entita jakékoli lidské společnosti neexistuje bez dějin. Dějiny nevytváří, nýbrž je má. Jsou projevem její existence, jejího trvání v čase.

Dějiny se častěji chápou jako povědomí o probíhajících dějích. Jako dějinná paměť. Jako památníky, které po sobě zanechávají současníci proto, aby po nich v budoucnosti zůstala památka.

Pojem dějin se ještě zužuje, představujeme-li si pod ním pátrání po oněch „památnících“ - po stopách, záznamech, svědectvích. Ve významu pátrání odpovídá pojem dějiny svému řecko-latinskému ekvivalentu - historie. Historeo - znamená „pátrám“.

Někdo vidí dějiny už jenom jako jejich vypátranou podobu, utříděnou, zhodnocenou (eventuálně profiltrovanou v zájmu té či oné ideologie) a uskládněnou v knižní konzervě.

Další rozdíl v pojetí dějin spočívá v odlišném chápání jejich časové dimenze: mnozí považují za dějiny pouze to, co bylo - ačkoliv to, co je - současné děje, jsou rovněž součástí plynoucího času, a tedy dějinami.

Dějiny v souhrnu všech těchto pojetí jsou složkou existenční identity každého člověka, každé rodiny, každého rodu, „národu“ - neboli etnického společenství. Každý s nimi jinak zachází, ale každá pospolitost se dovolává společně prožitých dějů, chce-li posílit svou identitu. Každá pospolitost ony děje nějakým způsobem

uchovává, traduje, zhodnocuje a příznivě prezentuje, chce-li zdůraznit opodstatněnost této své identity a její právo na uznanou existenci mezi ostatními.

Dějiny se neuchovávají jen v písemných záznamech. Historie rodů žije v rodových historkách vyprávěných po generace. Dějiny slavných rodů na africkém kontinentě tradovali ústně *grioti*, bardi - genealogové.

V Indii plní funkci genealogů-bardů *dóm* - *mirásiové*, nejbližší příbuzní evropských Romů. (Etnonymum Rom se vyvinulo z džátínymu, neboli kastovního názvu, *dom*). Džátí - kasta, profesně rodová skupina, je dodnes v Indii základní jednotkou společenského systému, a tedy skupinou, v rámci níž se zcela prvořadě pocítuje existenčně-společenská identita. Různé džátí mají „své“ *dom* - *mirásie*, často negramotné, avšak s geniálně vycvičenou pamětí a s vynikajícími, po tisíciletí kultivovanými hudebními schopnostmi. Ti při různých příležitostech (například při svatbách) zpívají rodinné „dějiny“ svých *džadžmánů* neboli „nájemců“, kteří jsou jim za tyto služby povinováni stanovenou odměnou.

Rody rozvíjející se v národy ve zpětné vazbě s tak zvaným civilizačním pokrokem, vyjádřeným v podstatě ve vývoji technické a organizační efektivity, přistupují k časově a početně rozlehlému souboru „dějinných dějů“ vyzbrojeni prostředky, které nabízí právě „civilizační“ rozvoj. Dějinná paměť se zaznamenává písmem, uchovává v kronikách, archivních sbírkách, pátrají po ní a zpracovávají ji akademicky vzdělaní historici, prezentuje se v knižních, audiovizuálních publikacích a podobně. V tomto smyslu tedy národy vytvářejí dějiny a dějiny vytvářejí národy.

Zajímavé je, že počátky národních dějin bývají zaznamenány „cizinci“. První zmínka o Praze pochází z pera židovsko-arabského kupce Ibn Jakúba; Velkou Moravu jako první popisuje byzantský panovník Konstantin VII - Porfyrogennetos (945 - 959) ve svém díle „O správě říše“. Indická historiografie se opírá o prameny arabských a čínských cestovatelů, řeckých a arabských historiků, později o dokumenty anglické. Snad je to tím, že „cizinec“ vnímá odlišnost od vlastní svébytnosti jako nedílný monolit, aniž ví, že ti, co mu připadají „stejní“, vzájemně identičtí, se ve skutečnosti identifikují jinak, než on se domnívá. Je to vidět i v rozdílu mezi apelaativem, názvem, kterým určitou pospolitost nazývají jiní, a etnonymem, jménem, které pro vlastní skupinu používají ti, co se s ní ve skutečnosti identifikují. Název Ind dali obyvatelům „indického“ subkontinentu Řekové; po nich jej užívali Arabové, po těch Angličané - ale Ind o sobě řekne na prvním místě, že je Bengálec, Gudžarátec, Pandžábec, Tamil, Telužan, atd. atd. - a vlastně jen pro snazší komunikaci s „cizincem“, kterému tato etnonyma možná nic neříkají, uvede, že je „Ind“. Podobně žádný „Indián“ se neztotožňuje s apelativem indián, nýbrž se považuje za Mohawka, Lakotu, Dakotu, Kečuánce, Mikosukíe, Kríe a tak podobně. Stejně tak „c/Cikán“ je Rom, Romaničel, Sintí, Kale, Manuš, eventuálně kalderaš, lováří, erlijec a podobně. Velice často se nadskupinová identita, překlenující identitu etnorodovou, vytváří v interakci s „cizinci“, kteří jednají s Indy, Indiány, Cikány, Eskymáky atd., jako by to byly jednolitě identitní celky.

Jak je to s dějinami Romů? Existují dějiny Romů? Pokud chápeme dějiny v nejširším významu tohoto slova, pak nemohou neexistovat dějiny Romů, existují-li Romové.

Romové si pěstují dějiny i v užším slova smyslu: jednotlivé rody tradují svou historii v rodových historkách, ve vyprávěních o předcích. Tak jako je dodnes v Indii nesmírně významná identita kastovní - a kasta (džátí) je v podstatě profesně-rodová pospolitost - tak i Romové pociťují rodovou identitu jako primární. Píše o tom Margita Lakatošová (Romano džaniben 3/94, s. 2-13) i pan Petr Stojka, jehož dopis citujeme v tomto čísle.

V posledním čtvrtstoletí na sebe upozorňuje etnogenetický vzmach romského „národa“. Za velice zvláštních a obtížných podmínek začínají jednotlivé romské „rody“ či „džátí“, subetnické skupiny - pociťovat společnou identitu. Hlásí se k ROMIPEN/ROMANIPE(N), k romství, a protože si sami potřebují ujasnit, a uvědomit, co ona romská „nadrodová“ (národní) identita je - začínají po ní pátrat - (*historare*) v dějinách (v *historii*).

O tisícileté historii Romů na půdě Evropy existují výlučně „cizí“, neromská svědectví. Jsou to ovšem skutečně svědectví o Romech? Nejsou to spíše svědectví o tom, jak „gádžové“ (neromové) vnímali Romy a jejich odlišnost?

Historici, kteří sestavují a interpretují evropské dějiny Romů, by měli mít na mysli, že prameny pocházejí od víceméně neinformovaných „cizinců“, kteří Romy posuzovali zvnějšku podle svých měřítek, v rámci svých zájmů. Nešlo jim o to, aby posílili identitu Romů, naopak, šlo jim o to, aby posílili identitu vlastní oproti Romům, proti jejich nesrozumitelné a podezřelé odlišnosti.

Uvedu dva příklady neromských svědectví o Romech, které ukazují jak snadno může vést ke zkreslující interpretaci „romských dějin“.

Byzantské prameny se o „adsinganos“ anebo „Aiguptos“ - jak se Romům říkalo - zmiňují často nevalně. V roce 1204 hrozí kanonista Theodor Balsamon ve svém komentáři ke kánonu LXI. trullského koncilu šestiletou exkomunikací všem, kdož vykořisťují veřejnost tím, že předvádějí medvědy a věští osud. V roce 1303 rozesílá konstantinopolský patriarcha Athanasius I. pastýřský list duchovním s příkazem, aby varovali věřící před krotiteli hadů a medvědáři a nenechali „adsinganos“ vstoupit do domu. V roce 1400 se v Byzantském kánonu opět vyhrožuje pětiletou exkomunikací tomu, kdo si nechá věštit od „aiguptisas“ - cikánek.

Znamená to, že „s cikány byly problémy“ od samého počátku jejich evropské historie?

Povšimněme si jiného dokumentu z roku 1447. Je to zpráva německého cestovatele von Harffa z Kolína nad Rýnem. Při své pouti do Svaté země procházel Byzancí a zastavil se též v přístavu Methone (Modon). Přístav leží na jižním pobřeží dnešního Řecka. Svě zázitky z tohoto místa popisuje následujícím způsobem:

„Tak jsme vyšli na okraj města, kde žije mnoho chudých, černých lidí v malých domcích s doškovými střechami - dohromady je domků asi tři sta. Oni lidé se jmenují Suyginer (cikáni): my je nazýváme pohany z Egypta, když putují po našich zemích. Tito lidé jsou zruční ve všech řemeslech: jako ševci a přístipkáři, zejména jako kováři. Zdá se na pohled velice divné, že kovářina tu stála na zemi a kovář u ní seděl...Vedle kováře, také na zemi, seděla jeho žena a tkala tak, že oheň byl mezi nimi. Vedle ležely dva malé kožené vaky, které vypadaly jako měchy dud, napůl zahrabané do země. A jak žena tkala, čas od času vždy

nadzvedla jeden z měchů a zase ho stlačila dolů. Tím se pod zemí vehnal vzduch do ohně... Tito lidé přicházejí ze země Gyppe (Egypte), která leží asi čtyřicet mil od Modonu. Tuto oblast ovládá nyní turecký císař..."

Co se zde dozvídáme o Romech? Že jsou zruční řemeslníci, zejména kováři. Že kováři pracují zvláštním způsobem, jinak než kováři evropští. Kovat v sedě je charakteristické pro kováře indické. Itinerantní indiští kováři *gádulija - lohárové* sedí dodnes při své práci na zemi. (To ovšem Harff nevěděl). Dále se ze zprávy němec-kého cestovatele dozvídáme, že Romové v Modonu jsou usedlí. Patrně byli usedlí i ve svém dřívějším bydlišti nedaleko Madonu, v tzv. Malém Egyptě, odkud museli migrovat před postupujícími Turky.

Proč se o zručných, usedlých romských kovářích nedozvídáme z byzantských pramenů? Romské kovářské „džátí“ žily v Byzanci bezpochyby už v době, kdy Balsamon, Athanasius a další pranýřovali „cikánské“ medvědáře, krotitelé hadů a věštyně. Proč se nezmínili také o cikánských kovářích? *Protože nebylo zapotřebí je pranýřovat*. Byli normální. Nevadili. Nevzbuzovali pozornost. V multietnické byzantské společnosti nevzbuzovala pozornost ani jejich černá barva. (Ta začala být podezřelá teprve mezi modrookými, plavovlasými, „bílými“ středoevropany).

Pokud byli Romové „normální“, gádžovští historici si jich nevšimli. Všimá si například dnešní „gádžovský“ tisk „normálních“ Romů? Píše se o pětadevadesáti procentech těch, kteří neničí byty? Nikdy. Zato se znovu a znovu na obrazovkách ukazují dramatické výjevy demolic, drastická senzace vytlučených oken a spálených dveřních trámů. A tyto „gádžovské“ záznamy současných dějin pak vzbuzují dojem, že byty ničí nikoli pět procent Romů, nýbrž všichni cikáni.

Právě takováto neromská historická svědectví přispěla k tomu, že etnoapelativum „cikán“ se stalo stigmatizujícím socionymem s konotací zloděje, barbara, nečistého, nepořádného, nekulturního otrapy. Když se Rom něčím proslavil, bylo jaksi nevhodné spojovat onu slávu, onu pozitivní hodnotu, s nadávkou „cikán“. Na prvním mezinárodním EXPO v Montrealu v roce 1967 se vystavovaly nádherné umělecké výrobky romských kovářů z Podunajských Biskupic a Košiarisek u Bratislavy. Nevystavovaly se ovšem jako výrobky „cikánských“ (nebo romských) kovářů, nýbrž jako slovenská lidová tvorba.

Další příklad historického zkreslení, o němž se chci zmínit, je podrobně analyzován v nesmírně zajímavé studii německé folkloristiky Ines Köhler-Zülch (1992). Práci jsme anotovali v Romano Džaniben, 2/1994, s. 68.

Autorka sleduje osud legendy, podle níž byli cikáni odsouzeni k věčnému putování proto, že neposkytli útulek svaté rodině při útěku do Egypta. Legenda je rozšířená ve folkloru západní Evropy a po pět století se až dodnes opakuje v různých kronikách a lexikonech. Není vynechána ani v cikanologických dějepisných studiích, odkud ji přebírají eklektici do populárních publikací. Romové, objevivší se v patnáctém století ve střední Evropě, prý tuto historku sami o sobě rozšířili. Když byli tázáni, odkud, kam a proč putují, odpověděli, že to je trest za jejich nekřesťanský, zbabělý čin. Zvláštní je, že se ona legenda vyskytuje i v romském folkloru - ale jak je vidět z vyprávění Gejzy Demetera (str...), Romové ji zbavili proticikánské pointy.

Jako nejpůvodnější zdroj legendy se uvádí Aventinova Bavorská kronika vydaná v roce 1521. Aventinus se zmiňuje o příchodu Romů do Bavorska v roce 1437: při konfrontaci s místními občany měli o sobě údajně legendu vyprávět a kát se z hříchu. Aventinus nebyl očité svědek. Narodil se čtyřicet let poté, co popisuje objevení Romů v Bavorsku. Kde se legendu doslechl, nebo dočetl, když mu ji nevyprávěli sami Romové? Přebírá ji od dřívějšího autora Andrease z Regensburgu, který o Romech píše toto:

„Hec gens a partibus Ungarie erat oriunda dicebatque se exulare in signum sive memoriam fuge domini in Egiptum, dum fugeret a facie Herodis, qui eum querebat ad occidentum.“ (Köhler-Zülch, 1992, s. 44).

„Tento lid přišel z uherských krajů a říkal, že žijí jako exulanti na znamení a na památku útěku Pána do Egypta před Herodesem, jenž se jej snažil zahubit.“

Pověst podobná, a přece s úplně jiným vyzněním. Romové tu nevystupují jako protikřesťanští pohané, ani jako zbabělci, kteří odmítli poskytnout svaté rodině přístřeší, ale naopak jako dobří křesťané, kteří ze soucitu s Pánem, putují na jeho počest světem, tak jak musel putovat on, když prchal před Herodesem.

Jednou jedinkrát se uchovala pověst v tomto znění. Její následná citace byla zkreslená. Ale všechny další citace v průběhu celých pěti set let opakovaly nikoli původní znění, nýbrž jeho zkreslenou reprodukci. Proč?

Čím dále tím více Romů se snaží definovat ROMIPEN - identitu, která překlenuje rody a kasty. A při tomto etnogenetickém procesu začínají uvědoměle vytvářet své dějiny. Na prvním místě se o ně zajímají - pátrají po nich, protože ve škole neměli nikdy příležitost se o sobě cokoli dozvědět. Toto historare - pátrání vede u většiny cestami necestami, nad kterými se necitlivý „odborník“ může povýšeně usmát - ale nechť si ten, kdo se pohorší, uvědomí, že on se od první třídy základní školy, až po maturitu nebo absolutorium vysoké školy, seznamoval s dějinami vlastního národa; že mu byly předkládány tak, aby mohl být hrdý na hrdinství předků, na mistra Jana Husa, Jana Žižku (kterého jiné národy střední Evropy naopak zatracují), že na rozdíl od Romů byl vyučován ve vlastním mateřském jazyce, že tedy pro úvahy o historii má zcela jiné předpoklady než většina Romů.

Nicméně jsou i akademicky vzdělaní romští historici, kteří „pátrají“ po romské historii vysoce odborným způsobem. Zajímavé je, že dva z nich žijí v Brně: Dr. Bartoloměj Daniel a PhDr. Jana Holomková-Horváthová. (Romano džaniben průběžně seznamuje zájemce s jejich studiemi.)

Bylo by však škoda neseznámit se s „historickými“ pokusy laiků. Některé z nich mají nesmírně cennou informační hodnotu a mohou inspirovat i další Romy k záměrnému a uvědomělému zachycování vlastních dějin.

V následujícím souboru ukazujeme různé typy historických svědectví, která jsou stavebními kameny romských dějin, vytvářených Romy.

Legenda „Jak pavouk zachránil Pámbfčka“ ukazuje, v jakém podání žije stará protickánská pověst mezi našimi Romy.

Vyprávění pana Andreje Tokára z Humenného je příkladem historie tradované v rodových historkách.

Životopisný (nebo „rodopisný“) zápis pana Matěje Šarkóziho z Písku posunuje rodové historky blíže k „historii“ - blíže k realitě.

Ilona Ferková se ve své práci odpoutává od historie rodu a s magnetofonem v ruce jde sbírat svědectví o rekrutování Romů do průmyslu v Čechách po roce 1945.

Konečně studie Bartoloměje Daniela je ukázkou profesionální historické práce.

Dějiny nejsou jen to, co bylo v minulosti. Dějiny jsou i to, co se děje dnes - neboť každým dalším zítřkem se současnost bude posouvat dále do minulosti. Každé svědectví, každý záznam o dnešku je cenný. Je to dějinný památník - a čím více takových romských dějinných památníků bude, tím větší příležitost budou mít budoucí historici k tomu, aby se na dějiny Romů dívali nezkresleně. Čím větší úsilí věnuje národ tomu, aby vytvářel své dějiny, tím účinněji mohou dějiny spolu-vytvářet uvědomělý národ. A národ, vědomý si své identity, svých pozitivních hodnot i svých nefukčních vlastností, může lépe obstát v komunikaci s ostatními, může účinněji přispět k bezkonfliktnímu soužití mezi lidmi.

LITERATURA:

Dějiny Byzance, autorský kolektiv pod vedením Bohumily Zástěrové, Academia Praha 1992

Fraser, Angus, The Gypsies, Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts USA 1992

Köhler-Zülich, Ines Die Heilige Familie in Ägypten, die verweigerte Herberge und andere Geschichten von „Zigeunern“: in Berichte und Ergebniss einer Tagung (15. 1. - 17. 1. 1992 Königstein), ed. Daniel Strauss, Dokumentations und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Heidelberg, 1992

Soulis, George, The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the late Middle Ages, in DOP 15 1961 s 141-165.

SUMMARY

A people (národ - nation) records its own history: that history in turn influences the development of that people. Among various peoples history is conserved in an oral tradition. In India, where society is composed of "džati" or casts, many have their own "dom - mirasis - often illiterate historian - bards. They are hired to recite from memory, and often in song, cast or clan history at such occasions as weddings.

Interestingly, the earliest recordings of a people's history are often made by foreigners. Up to now, the thousand year history of the Roma on European soil has been recorded almost exclusively by often hostile non - Roma. People tend to

note what is most foreign to them. Few Byzantine sources mention the Roma, because their dark skin and work and living habits were not foreign in Byzantium. But the Roma evoked much suspicions when they arrived further west in the continent. Even today, the news media speaks of the five percent of Roma who destroy their apartments, not of the 95 percent who live normal lives. The term Gypsy has taken on a connotation of thievery, barbarity and filth: the positive elements of Romani culture are usually neglected. Only for the last quarter century, and especially today, are the Roma beginning to discover their own living history, for example, by collecting individuals recollections about their families.

BB

Gejza DEMETER

SAR O PAVUKOCIS RATINĎA LE DEVLORES

Miri daj pal kada vakerelas kavka:

Kana o Ježiškos uřila, ta leskera da, la panenka Maria the leskere dades le Josef, tradne het. O kralis Herodes murdarkerlas kole cikne čhavoren, bo daralas, hoj o Ježiškos ačhela kralis a les thovla tele. Ta on ile le Ježiškos a denašenas leha. No afe imar kola kraliskere šingune kaj kamle te murdarel le čhavoires, imar len dochudenas. A on gele ke jekh - či da sas Rom, či so, afe e daj vakerlas, hoj sas Rom - a phende, či bo len na garuvelas. No oda Rom len iřa pal o kher u phendā: „Garuvava tumen andre kajsi chev, so andro heđos kerdī, kaj o kařta ođa rakinav.“ No, on geje odoj u odoj pes garude.

O pavukocis koda šundā u prindžardā le Ježiškos. A phenel: „Ta kaj len te na arakhen, ta kerava pavučina.“ U andr'odi chev, kaj geje, zakerđa la pavučinaha avka, hoj na dičholas nič.

Maj takoj avle kola, kaj pal lende denašenas, u phučen le Romestar: „Roma, na denařlas kadarig varesavi džuvři čhavoreha the murřeha?“

Jov phenel: „Na, na dikhřom řikas. Kadaj som avri, na dikhřom řikas.“

Koda lengero phureder phenel, kaj te roden. Jon chuden te roden. Andro kher chuden te roden, andre bar, sakaj rodenas, řikhaj na arakhle.

Avel jekh, phenel: „Kođa hin varesavi chev, afe odarig nařři pregeje, bo ođa vřadī pavučina. Ta te bi pregejřahas, ta bi la čhingerđahas.“ No, avka pes ski(d)ne u geje het.

O Rom pal jekh ora, phenava, gejřa u phenel: „No, imar řaj aven avri, vař oda, bo on geje imar het.“ Avle avri, e panenka Maria o Josef the o Ježiškos, na, a o Rom: „Sar kadi pavučina kerdān?“

No u on na džanenas. U o cikno Ježiškos phendā: „Oda o pavukocis, kaj amen te ratinel kolendar, kaj kamen amen te murdaren. Vař oda, hoj amen ratinđa, ta adadřivesestar o pavukocis jela svato a řiko les na tromal te murdaren, bo sakoneske, kaj hin andro kher pavukocis, ta anel bacht.“

U vař oda pes pavukocis na murdarel. Les les the čhives avri, te na kames les. Afe andro kher te hino, ta kerel bacht.

JAK PAVOUČEK ZACHRÁNIL PÁMBÍČKA

Moje maminka o tom vyprávěla takto:

Když se narodil Ježíšek, jeho maminku, panenku Marii a jeho tatínka Josefa vyhnali. Král Herodes zabřjel malé děti, protože se bál, že se Ježíšek stane králem a sesadř ho. No ale ti královřř četnřci, co chtřli dřřátko zabřt, je uř dohánřli. A oni řli za jednřm - jestli to byl Rom, či kdo, ale maminka řřkala, že to byl Rom - a řekli,

jestli by je neschoval. No a ten Rom je vzal za dům a řekl: „Schovám vás v takové díře v kopci vykopané, kam skládám dřevo.“ No, oni tam šli a tam se ukryli.

Pavouček to slyšel a poznal Ježíška. A povídá: „Tak aby je nenašli, upředu pavučinu.“ A tu díru, kam odešli, zakryl pavučinou tak, že nebylo nic vidět.

Hned potom přišli ti, kteří je pronásledovali, a ptají se Roma: „Rome, neběžela tudy nějaká žena s dítětem a mužem?“

On říká: „Ne, neviděl jsem nikoho. Jsem tady venku a nikoho jsem neviděl.“

Ten jejich velitel nařídil, aby hledali. Začali hledat. Hledají v domě, v zahradě. Všude hledali, nikde nic nenašli.

Přichází jeden a povídá: „Tam je nějaká díra, ale tamtudy nemohli projít, protože je tam všude pavučina. Kdyby byli prošli, byli by ji protrhli.“ No, tak se sebrali a odešli pryč.

Rom asi tak za hodinu šel a povídá: „No, už můžete ven, protože oni už odešli.“ Vyšli ven, panenka Marie, Josef i Ježíšek, ne, a Rom: „Jak jste tu pavučinu udělali?“

No a oni nevěděli. A malý Ježíšek řekl: „To udělal pavouček, aby nás zachránil před těmi, kteří nás chtějí zabít. Proto, že nás zachránil, tak odedneška bude pavouček svatý a nikdo si nedovolí ho zabít, protože každému, kdo má pavoučka v domě, přináší štěstí.“

A proto se pavouček nezabývá. Vyhodíš ho, když ho nechceš. Ale je-li v domě, nosí štěstí.

překlad Hana Syslová

RODOVÉ HISTORKY ANDREJE TOKÁRA

Za Andrejem Tokárem mě v lednu 1974 zavedli mí dlouholetí romští přátelé Aladár a Ilonka Kurejovi. Andrej je Aladárův příbuzný z matčiny strany. Přišli jsme okolo čtvrté hodiny odpoledne a odcházeli jsme po jedenácté. Po celou dobu vedl hlavní slovo Andrej. Kromě pohádky o romské panně Marii ve vykotlaném stromě vyprávěl genealogii svého rodu, z níž uvádíme ukázkou. Ukázka tvoří zhruba třetinu celého vyprávění. Je minimálně zredigovaná. (Poněkud jsem zkrátila vyprávění o Surtovi a vynechala jsem některé epizody ze života Andreje v tchánově domě. Jsou sice nesmírně zajímavé, avšak nesouvisejí přímo s „hrdinnou historií rodu“, kterou chci v této ukázce demonstrovat.)

Během vyprávění se v kuchyni pana Tokára, kde jsme seděli, shromáždilo postupně asi dvacet, pětadvacet lidí. Příbuzenstvo. Vyprávěcí situace byla sice vyvolána uměle - Aladár požádal pana Tokára, aby vyprávěl mně do mikrofonu -ale vyprávěč zanedlouho přestal brát na vědomí jak mikrofon, tak mě, a obracel se převážně k Aladárovi jakožto k nejstaršímu a nejváženějšímu přítomnému. Občas přehlédl i posluchačstvo z famelija (z rodiny, z příbuzenstva), a když viděl, že na něm visí očima, povzbuzen pokračoval spokojeně dál. Během vyprávění poslala jedna ze snach velice energicky pryč děti, třebaže byly tiché jako pěny. Děti se však jen ještě více schoulily pod nohy nebo do náručí dospělých a zůstaly. (Neměly ostatně kam jít, protože ve vedlejších pokojích se netopilo a venku byl mráz. Vyhazov byl patrně víceméně symbolické gesto - protože děti nemají být přítomné choulostivým slovům, jako byla například věta o tom, že se hraběcí syn s prababičkou miloval.)

Me som andal e lachi famiŕija...

(vakeriben pal o dada)

Sas mange štar berš, sar mire dades ile andro mariben. Andre peršo vojna. Dochudňa pes dži andre Rusko. La dake avŕa odarig kalo papiris: O rom tuke murdardo ačhiŕa. Ta dživahas dujdženore, aŕe paŕis avŕa kajso terno Rom, lačho lavutaris, ta pes leha e daj thođa te dživen. Dživenas šukares, tel o trin berš uŕile trin čhavore.

Andro dešochtoto berš, avŕa miro dad pale andal o mariben.

Avŕa zabarardo, melalo, slugadžika gada pre leste sas. Peršo les dikhŕa miri baba. Chudňa te vriskinen: "Mulo! Mulo!"

"Mamo, ta so ajsi vika keren?" phenel o dad.

"Avŕa amenge kalo ŕil, hoj ačhiŕal murdardo!"

O dad phenel: "Me som stopercent džido." Paŕis phenel: "Miri romňi kaj?"

E baba daralas te phenen sar so, kaj o dad la da te na murdarel. "Av, beš tele, dav tut te chan, bokhalo sal!"

Aŕe o dad na, hoj džala pal e romňi, pal miri daj. Avŕa khere, dikhel, štar

cikne čhave - me the mek ola trin čhave le lavutaristar. Le ciknoreske delas e daj kofin.

"Oda kaskere čhave?" phenel o dad u e daj thođa baro roviben. O dad chutifa, čačo, marlas la.

E daj rovelas, piskinlas. "Avfa amenge kalo fil, že murdardo ačhifal! Sar džidifomas korkori, terňi džuvli čhavoreha?"

O dad sas avribokhafardo, avrišuřardo, na birinlas la da te maren. Palis leske phenđa miro otčimos, bo gođaver Rom sas, phenđa leske pre gođi: "Šun, ma mar la, oj došali nane. Te kames, le la pale, afe imar la hin trin čhavore manca. Tire čhavores me bečelinav, sar kana te uľahas miro." No o dad na phenđa nič, ča rovas. Gejfa het.

Prečhivkerlas pes romňenca, ajsenca, no palis iľa jekha terňa romňa, sas andal lačhi famiľija, imar chudne te chulajinen. Sas len gurunňi, baliče, papiňa. Miro dad pes mištes ľikerlas.

Sas mange deš berš, sar mange e daj muľa. Avľom me Nadmihajatar pre Podskalka ko dad. Afe macocha hin macocha! Na sudzinav la, mi del lake o Del loki phuv, afe sas baro huncutos! Khere sas všelijačina, afe sajinelas mange te den. "Le gurunňa, le balen, dža pre maľa!" Diňa man trin peke bandurki. S'oda trine bandurkenca celo đives gurunňa te pašinen?

Afe sas man odoj cetka, la dakeri phen. Oj man rado dikhelas a o ujcus man bečelinlas. Ta gejľom ke cetka a paš e cetka baruvás, baruvás. Sas mange dešuduj berš. La cetka sas eňa cikne čhave. Sar džalas e cetka pal o gava, te zaroden, ta me le čhavoren paťarkeravas, žužarkeravas, le barederen morás, thovás len, tavás lenge techanoro, savoro kerás. E cetka phirelas pal o gadžija, pal o barvale, lelas lendar renti, gada kajse muršikane, topanki, bikenkerkerlas pal o aver gadžija, so sas čoreder.

Ke bibi somas dži dešochto berš. Afe na kamás imar paš late te jen, phenav, so man le čhavenca trapinava? Sem na som džuvli. Ta gejľom pale ke Nadmihaja. Sas man bacht, odoj akurat kernas foroskero kher. Kajča akor na has buťa. Te varekhaj perlas buťi, ta avle šel, šelthebiš murša, sako ispidkerlas buťakri kňižka le majstroske andro vast: "Man len! Man len!" A o majstros peske kidňa avri štaren, pandžen, so sas jekhzoraleder. Ola aver - hibaj het! Me somas sar kandro, šukoro, slaboro. Sako đives man tradenas het. A me džavas, o šero muklo tele, na tromavas lav te phenen.

Afe jekhvar andre mande avfa choľi. Terďiľom anglo majstros, Moravakos sas, phenav: "Sar tu džanes, hoj me na džanav te keren! Man sas ujcus, so jakhvarestar marďa dešušove muršen! Deše šingunen the mek lengere veľiteľis!"

"Koda hin dešujekh. U kola pandž mek kaj?"

"Le šingunengero bareder marďa korkoro pandže muršen - ta ča rachin: dešujekh the pandž hin dešušov."

O majstros asalas, iľa man andre buťi, ačhiľom odoj te keren, pokľa o foroskero kher na sas avribudimen. Hijaba somas šuko sano, keravas buťi sar dešušov murša. Sar koda Rom Rebrinatar. O Surta. Čačo, šaj uľa mange ujcus.

Oda murš sas Rebrinatar, odarig, kaj e daj gejľa romeste, pal miro otčimos. Vagos pes pisinlas Ďuri. Aľe vičinenas les Surta. Murš sas! Ajso murš, kaj e phuv tel leste zenginlas.

Sas ňilaj, žŋivi, a jekhe gadžes sas ajsi mašina, so marel o dživa. Mlaťačka. Ča jekhe dženes ajsi mašina sas. Džanes, keci ajsi mlaťačka važinel? Pandž toni abo sar.

O gadže avenas ke koda barvalo chulaj: "Jano, požič mi mlaťačku."

"Zober si ju, ale sám si ju ocahněš k šebe."

Aľe sar la te cirden pre aver dvora? O verdan tel kajci tuni phadřfahas, o graja čhindřfahas!

Avľa o Surta, phenel: "So man deha, te la tuke anava pre tiri dvora?"

"Dilino sal? Sem la na dohazdeha!"

O Surta iľa e mlaťačka, hazdňa la opre pro šero, andă la le gadžeske dži pre dvora. Pal oda dživlas: hordinkerkerlas e mlaťačka pal jekh dvora pre aver. Deš tuni vaj keci!

O Surta phirelas pindrango ňila, jevende. Lelas e zor andal e phuv. The aver Roma phirenas pindrango - o murša, džuvřija, o čhave - aľe ajso zoralo pro trin sveti sas ča jov jekh, o Surta. Talam o aver Roma na džanenas e zor andal e phuv te len, na phirnas pal e phuv ajse jileha, kola lačka mišlenkaha sar o Surta. O Del len na diňa ajsi bacht.

Šun, so mek kerďa o Surta. Zaphadřila e phurď. E phurď, so džalas preke Laborca. A sas ajso keruřis, so merkinlas pro phuva, kaj te na dareko čalavel o bandurki, te na čorel - a jov akurat džalas preke phurď, sar čhindřila andro paři. Ta čhindřila the jov. Ta ande le grajen, le guruven, trin pari graja, trin pari guruva! Kamen e phurď avri te cirden. A ou avel, o Surta, dikhel. O gadže maren le grajen, maren le guruven, čupňaha. Ta kaj! E phurď pes aři na čalaďa!

"Ta co za chrobakoch mace toto? Že něbiruju toto vycahnuť!" phenel o Surta.

O gadže phenen: "Ďuri (o gadže les vičinenas Ďuri, o Roma Surta) "toto ně chrobaci, vřak to koně! Najlepři koně u valalu! Najlepři voli!"

"To chrobaci! Co mi dace, keď vycahnem most?"

O Surta gejľa andro paři, avka palavindos, podvazňa e phurď pro dumo, cirňa la avri!

"To ně je chlop! To gorila!" vičinenas o gadže. Thode baro aplauzis. Dine les ajci chaben, hoj le čhaven sas so te chal duj berš.

No me, sar kerás Naďmihajate, ta phiravas pal jekh čhaj. Celo ňilaj man laha kamavás, sar terno nipos, na.

Jekhvar avel rovindos. "Miro dad man kamel te den pal o lavutaris. Tut na kamel, bo sal čoro, řirota, nane tut daj, ča macocha."

"Tu les kames?" phučav latar.

"Na kamav les! Aři les na dikhfom!"

"Kames manca te denařen?"

"Ha, kamav te denařen."

Trin đives samas andro veř. Delas briřind, řil, čika. Ta čhľdam amen Rebrinate, khatar miro otčimos. O Roma amen pritulinde. No aľe pařis gejľam

ke lakri daj dad. E daj la marda, pre mande vriskinlas. "Tu na dikhfal miro kher? Našti avfal te mangel la šukares?"

"Me la mangavás celo nilaj. Soske la mange na diňan? Soske la kamlan te den pal o lavutaris?"

Oda lakero dad ajso sprosto sas, hoj phenlas manuŝeske andro jakha! So kamelas te phenen, phenlas andro jakha. Ta phendá avka: "Ko kamel romňa, mi thovel peske piri!" Avka mange phendá.

Akor sas imar jejsos, o foroskero kher sas kerdo, buŝa na sas. Ta somas lenca jakhetane pre piri. Me palis imar zarodavas love, laŝhe love zarodavas, aŝe o sastro mange furt čhivkerlas andro jakha, hoj ke lende som pristaŝis. Hoj som čoro, čora dakro čhavo, ŝirota. Ta gejlom lendar het. Oj palis gejlá pal aver rom, sas la ŝtar čhave. Dživlas leha deŝuduj berš a ou palis muŝa.

Me na som žobrakos! Amen sam žuže Roma! Rajkane Roma! Amen poc-hazinas grofikone ratestar! Mire papuskero dad sas grofos. Lolo grofos. Sas leske imar ŝel the trin berš, a mek les sas lole bala. The lole čhora. Sas leske ŝel the trin berš - aŝardá duj trineberšengere khuren andre koča, hačura, stopeŝ roki mal, a ou mek duje trineberšengere hačurenca andre koča džalas! Sar tradelas tele le gaveha, imar sako vriskinelas - okola raklija, rakle, so sas paš o kapuri - sar darekana terdonas o raklija le raklenca paš o kapuri - "Ucekajce, bo Mađarbáči idzel!"

No avke, že les sas jekh raklo, le grofos, miro phuro papus! A miri phuri baba čhaj sas mek. Čhaj! Romaňi. Oj cikňori sas, aŝe ŝukar. Bari ŝukar sas! Koda terno grofos, miro grofiko papus, dikhelas peske romňa. Phirelas pal o raklija, aŝe avfa the maŝkar o Roma Stretavate, khatar hiňi miri baba. No jekhvar laha, masovar laha, no avke, že - so paŝiphenav angle tumaro mujoro somnakuno - presuŝa la. Uliŝa muŝoro. Miro papus.

"Ma de leske ča Janoš" phenel ou, "bo mire dadeske Janoš."

"Te Janoš, ta Janoš, mišto," phenel miri phuri baba.

O phuro papus na preačhila te phiren. Phirelas furt pal e phuri baba. Čaže ou džanelas auka te phiren, že na dičholas, na ŝundolas. Nisostar nič ačhiŝa paš e baba, na dikhle les aňi Roma, aňi gadže, sar avŝa, khatar avŝa, aňi phusori na phađiŝa leske tel o pindre. Dureder phirlas pal e baba, chudňa peske avres. Lestar. Imar la sas aver čhavoro. Imar dikhfa ou, že duj čhavore, phenel: "No, na del pes nič te keren, lava tut romňake."

Gejlá khere, phenel le dadeske, le lole grofoske: "Lava romňa."

"Te kames romňa te len, ŝaj les. Kide tuke avri, sava kames, džas pro mangavipen a hotovo."

"Ta man hin avridikhfi imar."

"Ta savi?"

"Ta me la tuke anava."

Aŝe o phuro papus na andá la baba, andá le papus. Imar mire papuske sas vaj pandž berš. No ta ou pre leste cinďa ŝukar gada, thodá les pre koča, a gejlá leha odoj ko dad, te sikhaven, ča le čhavores, la romňa na. No ou les dost aŝardá, iŝa les pro vasta, čumidňa les. (La baba mek na dikhfal) "No le čhavores adaj muk, an la romňa te sikhaven!"

No astard'a, zaprahñinda le khuren-hačuren andre koča, de ke Stretava! Oda nadur Nad'mihajatar e Stretava, das bišutrin kilometri. S'oda le grajenge te prastal? Razdva ligenda la baba te sikhaven.

O lolo grofos dikhľa. "Šukar hiñi, afe romane ratestar hiñi! Ta me oda na dovolinav!"

"Me la na mukava. Me la na mukava, bo man duj čhave imar laha hin."

"No ta te avka kerďal, pratin tut andal miro bliskost."

No ou priačhiľa pr'oda. O dad, o lolo grofos, diña mire phure papus te vip-isinen avri andal o menos, andal peskero nav, tradña les avri. No ta imar o papus dživelas odoj le Romenca...

Andrej Tokár (ulíľa pre Podskalka paš e Homonna andro berš 1911)

Leskero vakeriben chudña pro magnetofonos Homonnate M.H. andro berš 1974.

Já jsem z dobré rodiny...

(vyprávění o předcích)

Byly mi čtyři roky, když mi otce odvedli do války. Do té první války. Dostal se až do Ruska. Matce odtamtud přišel "černý papír": Máš muže zabitého. A tak jsme žili samotincí dva, ale potom přišel takový mladý Rom, výborný muzikant, a matka s ním začala žít. Žili pěkně - během tří let se narodily tři děti.

V osmnáctém roce se můj otec vrátil z války.

Přišel zarostlý, špinavý, na sobě měl vojenské šaty. Nejdříve ho uviděla babička. Dala se do křiku: "Mulo! Mulo!" (Duch mrtvého).

"Mami, co tak ječíte?" povídá otec.

"Přišel nám černý dopis, že jsi zabitý!"

Tatínek povídá: "Já jsem stoprocentně živý." A pak povídá: "Kde mám ženu?"

Babička se bála říct, co a jak, aby matku nezabil. "Pojd', posad' se, dám ti najíst, určitě máš hlad!"

Ale táta že ne, že půjde za ženou, jako za mou matkou. Přišel domů, kouká, čtyři malé děti: já a ty tři děti od hudebníka. Toho nejmenšího matka zrovna kojila.

"Tohleto jsou čí děti?" povídá otec a matka se dala do ohromného pláče. Otec skočil, a fakt, začal ji bít.

Maminka plakala, ječela. "Přišel nám černý dopis, že jsi zabitý! Copak jsem mohla žít sama, mladá ženská s dítětem?"

Otec byl vyhladovělý, vyhublý, neměl sílu bít matku dál.

Pak mu povídá můj otčím, protože to byl moudrý člověk, domluvil mu: "Poslyš, nemlať ji, ona tím není vinna. Jestli chceš, vem si ji zpátky, ale se mnou už má tři děti. A toho tvýho kluka si vážím jako vlastního." No otec neřekl nic, jenom plakal. A odešel.

Střídal ženský, ale pak si vzal jednu mladou ženu, byla z dobré rodiny, a začli hospodařit. Měli krávu, prasata, husy. Otec si vedl dobře.

Bylo mi deset let, když mi maminka umřela. Odešel jsem z Michalovců na Podskalku k tátovi. Ovšem macecha je macecha. Nesoudím ji, Pán Bůh jí dej leh- kou zem, ale byla to potvora. Doma měli všeho dost, jenomže jí bylo líto mi dát. "Seber

krávu, prasata a jdi na pastvu!“ Dala mi tři pečené brambory. Co to je celý den o třech bramborách a k tomu pást krávu?

Ještě že jsem tam měl tetu, maminčinu sestru. Ta mě měla ráda a strýček si mě vážil. Tak jsem šel k tetě a u tety jsem dospíval a dospíval. Bylo mi dvanáct let (když jsem přišel k tetě). Teta měla devět malých dětí. Když chodila za výdělkem po vesnicích, já ty děti přebaloval, čistil, ty větší jsem myl, vařil jsem jim, všechno tohle jsem dělal. Teta chodila po selkách, po těch bohatších, sbírala od nich šatstvo, pánské šaty, boty - a to prodávala jiným selkám, těm chudším.

U tety jsem žil až do osmnácti let. Ale pak už jsem u ní být nechtěl, povídám, mám se pořád trápit s malýma dětma? Přece nejsem ženská! A tak jsem se vrátil do Michalovců. Měl jsem štěstí, akorát tam stavěli radnici. Jenomže tehdy byla velká nezaměstnanost. Když se někde vyskytla práce, přišlo sto, stodvacet chlapů, každý strkal mistrovi do ruky pracovní knížku: mě vemte, mě vemte! A mistr si vybral čtyři pět nejsilnějších. Ti ostatní - hybaj pryč! Já byl tenoučký, hubeňoučký jako tm. Každý den mě hnali pryč. A já šel, hlavu sklopenou, netroufl jsem si říct slovo.

Až jednou do mě vjel vztek. Postavil jsem se před mistra, byl to Moravák, a povídám: “Jak ty víš, že já neumím pracovat? Já měl strejdu, co přepral šestnáct chlapů najednou! Deset četníků a ještě jejich velitele!”

“To je jedenáct. A kde máš těch dalších pět?”

“Velitel četníků přepral sám pět chlapů, tak si to spočítej: jedenáct a pět je šestnáct.”

Mistr se smál, vzal mě do práce, dělal jsem tam, dokud nebyla radnice postavená. Byl jsem hubený, ale dělal jsem za dvanáct. Jako ten Rom z Rebriné. Surta. Bezpochyby to byl můj strejda.

Ten člověk byl z Rebriné, kam se má matka vdala za otčíma. Jmenoval se Vagos. Ďuri. Ale říkali mu Surta. To byl ale chlap! To byl chlap, že pod ním země duněla!

Bylo to v létě, žně, a jeden sedlák měl takovou mašinu, co mlátí obilí. Mlátičku. Jenom on sám jediný takovou mašinu měl. Víš, kolik váží mlátička? Pět tun nebo tak něco.

Sedláci přicházeli za tím bohatým statkářem a: “Jano, půjč mi mlátičku.”

“Vem si ji, ale sám si ji k sobě odtáhneš.”

Jenomže jak ji odtáhnout? Vůz by se pod tolika tunama rozsypal a koně by se zhroutili.

Přišel Surta, povídá: “Co mi dáš, když ti to přenesu na tvůj dvůr?”

“Neblázni! To přece ani neuzdvihneš!”

Surta popad mlátičku, vyzdvihl si ji na hlavu a donesl ji sedlákovu na dvůr. Z toho byl živ: že přenášel mlátičku z jednoho dvora do druhého. Deset tun! nebo kolik.

Surta chodil bos v létě v zimě. Bral sílu ze země. Ostatní Romové taky chodili bosi - mužští, ženské, děti - ale ve všech třech světech byl jediný Surta takovýhle silák. Ostatní Romové si asi neuměli tu sílu ze země vzít, nechodili po zemi s takovým citem, s tou správnou myšlenkou. Pán Bůh jim zkrátka nepožehnal.

Poslouchej, co ještě ten Surta dokázal! Zřítel se most. Most, co vedl přes Laborec. A byl tam takový hlídač, co hlídal pole, aby se někdo náhodou nedotkl brambor, neboli aby je neukradl - a ten akorát šel přes most - a tak se taky zřítel do vody.

Přivedli koně, voly, tři páry koní, tři páry volů! a chtějí most vytáhnout. A on přijde, Surta. Kouká. Sedláci mlátěj koně, mlátěj voly, bičem, ale kde pááák! Most se ani nehnu.

"Co to máte za chrobáky, že tohleto nejsou stavu vytáhnout?" povídá Surta.

Sedláci povídají: "Đuri (gádžové mu říkali Đuri, Romové Surta) "tohle nejsou chrobáci, to jsou přece koně! Nejlepší koně ve vsi! Nejlepší volí!"

"To jsou chrobáci! Co mi dáte, když vám vytáhnou most?"

Surta vešel do vody, takhle pozpátku, vyzdvihl most na záda a vytáhl ho ven!

"To není chlap! To je gorila!" volali sedláci a začali zuřivě tleskat. Dali mu tolik jídla, že jeho děti měly dva roky co jíst.

Když jsem dělal v Michalovcích, chodil jsem za jedním děvčetem. Celé léto jsem se s ní miloval, jako mladí lidé, ne.

Jednou přijde s pláčem: "Otec mě chce vdát za hudebníka. Tebe nechce, že jsi chudý, sirotek, nemáš matku, jenom macechu."

"Ty ho máš ráda?" ptám se jí.

"Nemám ho ráda. Ještě jsem ho ani neviděla."

"Chceš se mnou utéct?"

"Jo, chci utéct."

Tři dny jsme byli v lese. Pršelo, zima, bláto. Tak jsme utekli do Rebriny, odkud je můj otčí. Romové se nás ujali. No ale potom jsme šli k jejímu rodičům. Matka ji zbila a na mě ječela: "Nevším sis náhodou mého domu? To s nímoh' slušně přijít a pěkně si ji namluvit?"

"Já si ji namlouval celé léto. Proč jste mi ji nedali? Proč jste ji chtěli vdát za muzikanta?"

Její táta byl takový nevychovanec, že řekl člověku všechno přímo do očí. Co potřeboval říct, to řekl do očí! A tak pronesl: "Kdo chce ženu, ať se postará o vlastní hmec." Tohleto mi řekl!

Jenomže tehdy byl podzim, radnice byla dostavěná, o práci ani zavádět. A tak jsem jedl s nimi z jejich hnce. Pak už jsem vydělal peníze, slušně jsem vydělával, ale tchán mi neustále předhazoval, že jsem u nich jako přivandrovalec, *pristaš*.¹⁾ Že jsem chudý, syn chudé matky, sirotek. Odešel jsem od nich. Ona se pak vdala za jiného, měla čtyři děti. Žila s ním dvanáct let a on pak umřel.

Já nejsem žebrák. My jsme *žuže Roma*²⁾, čistotní Romové. Panští Romové! Pocházíme ze šlechtické krve. Otec mého dědečka byl hrabě. Zrzavý hrabě. Byly mu sto tři roky a ještě měl zrzavé vlasy. A zrzavý knír. Byly mu sto tři roky - a ještě zapráhl dva tříleté hřebečky do kočáru, hřibata - stopět roků měl! - a vyjel si v kočáru taženém dvěma tříletými hřibaty. Když se hnal vesnicí, všichni kňčeli - ty holky a kluci, co postávaly u vrátek, jak dříve selská děvčata s mládenci postávala - "Ucekajce, bo Maďarbáci idze!"

1) *pristaš(is)* - zeť, který jde bydlet do tchánova domu. Tradičně bylo bydlení mladých manželů patrilokální. "E romňi sajekh džal pal o rom" - žena jde vždycky za mužem. "Terňi bori ča paš e sasvi" - mladá nevěsta (snacha) vždycky jen (má bydlet) u tchýně. Do domu manželčiny rodičů šel mladý pár bydlet výjimečně: pokud byl muž sirotek, "na sas les lachi familija" - neměl dobré příbuzné, byl chudý. Nebyl to pak džamutro (zeť), ale pristaš. Pristaš měl v romské komunitě velice nízký status. Původní hindský výraz pro pristaše, *ghar džavál* je téměř nadávka. I v indické tradiční společnosti je postavení přiznáního zete velice potupné a stejně jako romský pristaš, musí vytrpět mnohá příkoří.

No a bylo to tak, že ten hrabě měl syna, mého pradědečka. A moje prababička byla ještě panna. Svobodná. Romská dívenka. Byla droboučká, ale pěkná. Moc hezká byla. Ten mladý hrabě, můj hrabecí dědeček si vyhlížel ženu. Chodil za gádžovskými děvčaty, ale přišel taky mezi Romy do Stretavy, odkud pocházela moje babička. No - jednou s ní tohle, podruhé s ní tohle - a zkrátka, promiňte, že takhle mluvím před vaší zlatou tvářičkou - zkrátka se s ní vyspal. Narodil se chlapeček. Můj dědeček.

"Pojmenuj ho jedině Jánoš," povídá on "protože můj otec se taky jmenuje Jánoš."

"Když Jánoš, tak Jánoš, dobře," povídá prababička.

Pradědeček za ní nepřestal chodit. Chodil za prababičkou pořád. Jenomže on uměl chodit tak, že ho nebylo vidět ani slyšet. Zničeho nic se octl vedle babičky, ani Romové ani gádžové neviděli jak přišel, odkud přišel, ani slámka mu nezapraskala pod nohama. Pořád chodil za babičkou a ona si uhnala další. Další dítě. Od něj. Když viděl, že už jsou tu dvě děti, povídá: "No, nedá se nic dělat, vezmu si tě za ženu."

Šel domů, povídá otci, tomu zrzavému hraběti: "Budu se ženit."

"Když se chceš ženit, žeň se. Vyhlídni si, kterou chceš, jde se na námluvy a hotovo."

"Já už mám vyhlédnutou."

"Kterou?"

"Přivedu ti ji."

Jenomže pradědeček nepřivedl prababičku, nýbrž dědečka. Dědečkovi mohlo být tehdy pět nebo šest let. Koupil mu pěkné šaty, posadil ho do kočáru a jel s ním k otci. Ukázal mu jen dítě, ženu ne. Ten (otec) ho dost chválil, vzal ho do náručí, políbil ho. (Babičku ještě neviděl!) "No, chlapce tu nech a přiveď mi ukázat ženu."

(Pradědeček) zapřáhl hřebečky-hřibata do kočáru a hybaj do Stretavy! Stretava není daleko od Michalovců, takových třicet kilometrů. Co je to pro koně? A tak raz dva přivedl ukázat babičku.

Zrzavý hrabě ji uviděl. "Je hezká, ale je z cikánské krve! To nedovolím!"

"Já ji nenechám. Já ji nenechám, protože už s ní mám dvě děti."

"Když jsi tohle vyved, klid' se z mý blízkosti."

On (pradědeček) s tím souhlasil. Otec zrzavý hrabě dal mého pradědečka odepsat ze svého jména, vyhnal ho. No a tak žil pradědeček mezi Romy...

*Vyprávěl Andrej Tokár, narozený v Podskalce u Humenného, roku 1911.
Magnetofonový záznam (1974, Humenné), přepis, překlad, komentář Milena Hübschmannová.*

Rozhovor s Aladárem Kurejem po návštěvě u vypravěče Andreje Tokára

Aladár: Ou baro paramisaris, o Andrejis, jajaj! Čirla pal leste phirenas Roma pal savore seri!

MH: Sem me dikhlom! Das bišupandž džene sas ke leste andro kher.

2) *Žuže Roma - čistí, čistotní Romové, je výraz s významnou sociální konotací. Jsou to Romové, kteří se neživí "nečistou" stravou - to je koňským nebo psím masem. Žuže Roma nevykonávají ani podřadné práce jako je například vybírání žump (v některých oblastech nepracují ani s hlínou - například nevyrábějí valky, nepálené cihly). Předpokládá se, že žuže Roma, na rozdíl od degešů (těch, co se živí nečistě) udržují dekorum a chovají se kulturně podle společenských norem romské tradice - romipen.*

MH: *Sem me dikhlom! Das bišupandž džene sas ke leste andro kher.*

Aladar: Jaj, oda ča leskeri famelija, leskere narodi! Ale te vakerel vitejzika paramisa, ta the šeldžene Roma aven te šunen. Pre phuv bešen, opre pro šifoñeris, terdīndos šunen. Adađives sas ča deš, me len rachinavas.

MH: *Deš? Buuuter!*

Aladar: Deš murša - no, phenas, trin murša, eŧta ternechara.

MH: *A džuvlija?*

Aladar: Me ča muršen rachinavas.

MH: *Soske?*

Aladar: Murš murš - džuvli džuvli. Murš hordinel kalapa! O murša lidžan kodi tradi cija - paramisa, vakeriben pal o dada, sojegaver...

MH: *"Vakeriben pal o dada"? Oda pes kada kavka phenel?*

Aladar: Ta sar pre kada phenaha? Ča vakeriben pal o dada, na? Me avka phenav. Me na džanav, sar phenen aver Roma, ale me phenav vakeriben pal o dada. Kajso šaj šunes andre dojekh familija. Oda džal papi pre papende. Sako tuke phenla, hoj leskero papus, la dakero papus vaj le dadeskero papus sas baro primašis, sas grofos, sas baro vitejzis. Oda la fajtakero baripen. The kola čorikane fajti pes ašaren peskere phure dadenca. The jon kamen, kaj len t'avel pativ maškar o aver džene. Sako fajta peske likerel peskeri historija!

MH: *Kaj kodi historija džal? Dži ke savo pra-pra-prapapus?*

Aladar: Kaj džal? Ta kaj džal...Šundal, na...Papus, phuro papus...Palis pes imar bisterel, bo avel aver generacija, aven o terne, o terne pes tiž presikhaven varesoha, sar phuron, ta pes del duma pal lende, sar imar on ačhen phurenge...

Aladár: To je velký vypravěč, Andrej, jojoj! Dřív za ním chodili Romové ze všech stran.

MH: *To jsem viděla! Asi pětadvacet lidí bylo u nich doma.*

Aladár: Jéje, to byla jenom jeho rodina, jeho příbuzní. Ale když vypráví hrdinské příběhy, tak si ho přijde poslechnout i sto Romů. Sedí se na zemi, nahoře na skříni, poslouchají ve stoje. Dnes jich bylo jenom deset, já to počítal.

MH: *Deset? Víííí!*

Aladár: Deset chlapů. No dejme tomu tři mužští a sedum mládenců.

MH: *A co ženské?*

Aladár: Já počítal jenom mužské.

MH: *Proč?*

Aladár: Muž je muž - ženská je ženská. Muž nosí klobouk. Muži nesou tuhle tradici - pohádky, vyprávění o předcích atakdale...

MH: *Vyprávění o předcích? Takhle se tomu říká?*

Aladár: No jak bys tomu řekla? Jedině vyprávění o předcích, ne? Tak to říkám já. Nevím, jak tomu říkají ostatní Romové, ale já říkám vyprávění o předcích. Něco takového můžeš slyšet v každé rodině. To se dědí. Každý ti poví, že jeho dědeček, matčin dědeček nebo

otcův dědeček byl vynikající primáš, nebo hrabě, zkrátka hrdina. To je prostě rodová pýcha. I ubožácké rody se chlubí svými pradědečky. Taky chtějí požívat úctu mezi ostatními. Každý rod si uchovává svou historii.

MH: Kam až ta historie sahá? Ke kterému pra-pra-pradědečkovi?

Aladár: Kam sahá? Kam sahá...Slyšela jsi, ne...Dědeček, pradědeček...Pak už se zapomíná, protože přichází další generace, přicházejí mladí a ti mladí se také něčím vyznamenají (v průběhu toho) jak stárnou, a když už zestárnou, začne se zase mluvit o nich...

Možná, že bychom *vakeribena pal o dada* (vyprávění o otcích, předcích) mohli nazvat: RODOVÉ HISTORKY. Stálo by zato je sbírat a porovnat, v jakých variantách žijí mezi jednotlivými členy romské *famelija* - rozšířené rodiny.

Ústní tradice rodových historek má své zákonitosti. Ty souvisejí s kulturními pravidly tradičních vyprávěcích situací: dobrý vypravěč musel umět posluchače zaujmout, a proto k vyprávění patřila nadsázka, humor, horor, senzace. Skutečnost „přirozená“ se stávala „nadpřirozenou“. Čím méně bylo možno prověřit její „pravdivost“, čím bylo posluchačům vzdálenější místo a čas události, tím více se historie mytizovala.

Pátralo se po rodových dějinách? Domnívám se, že se pátrat nemuselo, protože tradice rodových historek byla v každé *famelija* samozřejmostí neodmyslitelnou od života. „Pátrání“ mohlo spočívat leda v tom, že lidé rádi navozovali situace, ve kterých se mohli těšit a vzrušovat vyprávěním o předcích - dějinami rodu.

Posun v historeo (pátrám) reprezentuje rodinná historie pana Matěje Šarköziho. Ne snad v záměmosti, kterou slovo „pátrám“ implikuje: v záznamech Matěje Šarköziho se často opakuje věta *sar vakerlas e daj* nebo *sar vakerlas o dad* (podle toho jak vyprávěla matka/otec). Nemusel po „historických“ událostech svého rodu pátrat - přicházely samy, spontánně. Byly vyprávěny. Posun Šarköziho přístupu spočívá v tom, že se rozhodl „dějiny“ své rodiny (svého rodu) zapsat. K tomu, co slyšel, přidává i to, co sám zažil. Osobní autentické svědectví. Oproti vypravěči Tokárovi se „drží reality“. Možná, že to není zcela správné vyjádření: pan Tokár pravděpodobně považoval mýtus o siláku Surtovi nebo o stotři až stopětiletém zrzavém hraběti, za „stoprocentní“ skutečnost. Ovšem Šarköziho skutečnost se pohybuje více v rámci pozemského, zmapovatelného a zdatovatelného světa, zatímco Tokárova skutečnost přesahuje do sféry, kam by se za ní na slovo vzatý historik odmítl pustit.

SUMMARY

A family history of Andrej Tokár

This is part of the checkered family history of Andrej Tokár, a Rom, born in eastern Slovakia in 1911, as told to Milena Hübschmannová during one seven hour long interview in 1974. His father, mistakenly reported killed in the first World War, returned home to find his wife living with another man. He remarried. When Tokár was 10, his mother died. At 18 he set out on his own and found construction work. He then tells the story of

Surta, a Rom possessing super - human strength. Tokár courts a young Rom woman, but her family promises her to another man because Tokár is only a poor orphan. The young couple runs away and finally her family accepts him, though with some disdain. At this point Tokár tells how his great-grandfather was a count who had a secret love affair with Tokár's Romani great-grandmother. When the count's father rejects him because of the liaison, the count goes to live among the Roma.

BB

Matěj ŠARKÖZI

MIRI FAMILIJA

Uřilom 2.12.1948 Čaradcate, okresis Nitra. Gadžikanes pes amaro cikno gavoro vičinel Čaradice. Ačhel ipen pro hrañici Zapadoslovensko the Stredoslovensko themeske (krajoske). Miri daj pes vičinel Zlatica, miro dad František Šarközi. Samas khere eña čhave, šov phrala the trin pheña. Me avřom sar ochtoto čhavo, aver agorestar. O nekphureder phral uřila andro berš 1928. Adadžives hino imar phuro manuš. Bešel khere Čaradcate. Dujto phral, o Feris (1930) muřa. Bešelaz Bezduřicende, okresis Tachov. Trito phral, o Ďulas (1938) bešel khere. Štarto phral, o Lajošis (1944) bešel Varnsdorfoste. O pandžto phral, o Mikulaš tiž bešel khere. O pheña: e Anča (1936) muřa - bešelaz Sokolovoste. E Ořina (1941) tiž muřa - bešelaz Benátky nad Jizerou. E jekterneder phen e Zlařica (1952) bešel khere.

Tatřnek a mamřinka Šarköziövi se synem Mařejem

Samas čori familiřa. So me mange leperav, o dad has nasvalo, ta pal calo familiřa pes starinelas e daj. Parvarelas amen savoredženen. Kecivar amenge e daj vakerlas, sar phares amen řikerlas, než dobarile o phureder phrala pheña. Sar imar o čhave sas čino bareder, ochto eña berš, phirenas ko gadže te kerel pro maři, paš o gurumňa, paš o graja. Kerenas savoro, so le gadženge kampelas te kerel. Jevende abo řila, sako řives musaj te phirenas ko gadže pre buři. Te has le dadeske phujes, kampelas ko doktoris, tak les o gadžo lidžalas pro verdan. A vaš oda musaj te pořinelas. Aře sar, te khere na sas aři koruna? Tak e daj le phralenca džalas te odkerel. Šaj phenav, hoj sar amenge e daj delas duma, sar dživenas phares, ta rovelas. The amenge has phares řa rovas la daha.

Te imar na has buřa, so šaj kerlas e daj? Džalas te mangel maro. Phirlas te mangel pal o gava dur kathar amende, ke Volkovca, Kovačiba (Kozarovcende), pre Dolina. Andre amaro gav na kamelas igen te mangel.

Jekhvar pejřa avka, kaj e daj phirlas ke amende pal o gav. Avka sar

amenge phenlas, has baro linaj, o khamoro labarlas, pekela, e daj phirlas kher kherestar, o gadže la denas, bo džanenas, hoj hiňi buťakeri Romňi, džal lenge te kerel, kana kampel, afe he avka la na has ajci, kaj amen savoredženen te del te chal.

Andro gav bešelas jekh barvalo gadžo. E daj džalas ke leste. Dural dikhľa, hoj e kapura phuterďi. Afe sar avľa pašeder, o gadžo la dikhľa, sigo geľfa a zaphandľa lake anglo nakh. Phenel pes: ko čoreske na sal, čoreske na paťas. So barvaleder manuť, so čoreder jilo les hin. Oda gadžo na dikhelas le Romen rado. Vičinlas pes Josef Ďebnár. Zaphandľa e kapura.

E daj, sar dikhľa, zaačhiľa paš e kapura, hazďfa upre so duj vasta ko ňebos a servikes mangľa le Devles: „Aby do tohoto domu hrom udaril!“

Avka geľfa het. Has vaj paš o trito kher kathar o Ďebnár - andal o ňebos pakľa perumos! Pro ňebos na has chmarica, o kham labarlas - ňisostar nič pekľa o perumos - imar le gadžeske labolas o stajňi. Mek aňi na starčindľa te tradel avri le grajen gurumňen, imar leske labolas o kher.

Me na džanav, či la da šundľa o gulo Del, či oda has prirodno ukazis, afe isto hin, hoj le gadžeske labiľa sa sa sa.

Pro gav has kalestar tura, sako delas duma, so pes ačhiľa. Varesave gadže vakerenas, hoj e daj bosorka, varesave phenenas, hoj la o Del šundľa avri, hoj la sas čačo.

Ačhiľa pes baro vecos: o raťaj peske diňa la da te vičinel pre fara. Diňa la but chaben, gruľi a phučelas:

„Mangav tumen, phenen mange, sar tumen mangenas le Devlores, hoj tumen šundľa?“

E daj has čibaľi romňi, phendľas le raťaske sar oda sas. Sar la šundľa, ta pre peste čindľa kerestos, phendľa la dake: „Dikh, sar tut na ela so te chal, av barkana pre fara a chudeha, so tuke kampela.“

Kada me šundľom na ča mira datar, afe savore Roma gadže ke amende mek adaďives pal kada duma den. Čačo hin jekh: kaj akorestar imar ňiko na tromalas anglo Roma o vudara te phandel.

Šaj phenav, hoj amen, o posledna štar čhave, imar kajso pharo dživipen na predžidľfam. Afe la dake pomožinahas, so džanahas. Nekbuter kerelas o phral, so akana bešel Varnsdorfoste, o Lajoťis. Mandar hino štare berťenca phureder, afe has amenge he daj he dad. Amen les šunahas sar Devles. E daj džalas andro foros te bikenel o chundruľa (chuchura, kozara, hubi) - u amen džahas andro veť te kidel o chundruľa, kaj pro aver ďives t'avel la da pale so te bikenel. Kim e daj n'avľa pale andal o foros, o phral tavelas, rajblnelas, kerlas žužipen andro kher. U mek daralas la datar, či taďa abo rajbindľa lačhes. E daj has lačhi, afe igen prisno, zoraľi.

O dad has naopak kovlo, lačho sar maro. Šoha pre amende na vičinlas. Ča phenelas lav u amen o čhave chuťifamas andre jag vať leske. O dad na delas but duma, afe te vareso phendľa, ta leskero jekh lav molas buter sar avren-gere šel. Terňavarba baťavelas o dad pre cimbalma. Has lavutaris lačho. Savore Roma, so les šunde te baťavel, phenenas, hoj has baro lavutaris. Me leperav, kaj khere ke amende has pherdo čhave perdal o ďives. O dad len

sikhavelas te bašavel. Oledžene, so bešenas Němcate (Tekovské Nemce), Benedikoste (Hronský Beňadik), Marotate (Zlaté Moravce), džanas khere pre rat, ale dujdžene bešenas kij'amende. Jekh čhavo has Levatar (Levice), aver has Požomatar (Bratislava). Ehas kij'amende buter sar jepaš berš. Kala duje čhaven sikhad'a o dad avka te bašavel, hoj na bašavnas le gadženge, afe le rajenge andro hotelis.

Mire duje phralen, le Aladaris the le Ďulas, diňa o dad ko Rom te sikhfol pre lavuta. O Aladaris sas lačo lavutaris, o Ďulas na. Sar kampelas te sikhfol, ta phend'a, kaj sigeder cirdela le grajenca. O dad kamelas, kaj the me te sikhfuvav te bašavel. Me somas nekterneder le phralendar, ta sar me baruvavas, ačhifa imar aver idejos (časos, čiro) - tak man o dad na diňa ko Rom te sikhfol, afe andre bašavavibnaskeri sikhad'i. O dad kamelas, kaj te bašavav pre lavuta, afe me našti, bo sa kerav le palune vasteha - som baňogaris. Ta man prihlašindom pro akordeonos.

Ačhifa pes kada, hoj phiravas andre bašavibnaskeri sikhad'i dujto abo trito berš, avľa ke amende ajso phuro koro Rom. Has baro lavutaris. Na džanav, so le dadeha denas duma, afe o dad man akhard'a (vičind'a) u phend'a, kaj le Koreske te bašavav. Me bašavavas, o Koro šunelas, phend'a: „Lačhes, mro čho!“ Afe le dadeske phend'a avka: „Hijaba poťines o love. Kole čhavorestar lavutaris šoha na ela.“

Šaj phenav, le kore Romes has čačo. Na somas lavutaris le Devlestar sar miro dad abo miro phral o Aladaris. Ča jov pes talam čhid'a pal o dad. Amen savoredžene bašavahas, sako Rom khere bašavelas pre varesoste, afe sar pes phenel: lavutara hin šel, afe lavutaris Devlestar hin jekh. Amen bašavahas le gadženge. Le gadženge amaro bašaviben starčinlas. Bašavahas pre karačoňa, pre patrad'i, pro bijava, pro inepi.

Afe pal o bašaviben pes imar na delas te dživel sar čirla. Buťa khere na has, ta o phureder phrala gele pro Čechi, o duj pheňa pal lende. Phenel pes: Sako pes odoj cirdel, kaj šaj rodel maro. Khere ačhifam čak me, o Lajošis, o Mikulaš the e Zlatica. Paľis the o Lajošis gefa pal o phrala pro Čechi.

Kecivar mange gondofinav imar akana, so bešav pro Čechi, savo has amen džživipen pre Serviko. Na džanav sar pre aver gava, afe Čaradcate dživahas lačhes. Samas bare čore, afe řikerahas jekh avres, džanahas jekh avres pativ te del. Bešahas avri andal o gav, može duj the jepaš kilometri. O gadže oleske phenenas Štefňica. So delas duma miro dad, ta pre Štefňica bešenas o Roma papi pre papende. Le dadeskero papus na, jov poc-hazinelas pal e Detva. Ifa romňa a has len pandž čhave, murša. Le dadeskero papus has chartas, kerlas le gadženge sa, so kampelas, he le grajen petalinlas. Sar baronas o muršora, tiž len sikhavlas chartiko buťi te kerel.

O dad delas duma, hoj sar džalas leskero papus le čhavenca pal o gav, ta o gadže pen garuvenas, bo lendar daranas. Mek so dživnas phure gadže, so len džanenas, amenge phenenas: Joj, le chartaskere čhave! Oda has murša vltejza! Phenenas lenge Belajové. Mire dadeskero dad has jekh lendar. Vičinlas pes Matej, avka sar he o dad. Me les na džanavas, mire papus. Muľa, mek na somas pro svetos.

Matěj (zprava) spoločně s bratrem Mikulášem a sestrou Zlaticí.

Miro papus bešelas gadžijaha - akharelas pes Júlia Rácová. Has len tiž pandž muršora a jekh čhaj. Mire papuskere čhave has tiž charťa, afe vaš ajci charťa imar na has dost buťa, mek pašoda imar bikenenas andro sklepi oda, so čirla kerenas romane charťa. Ta sikhľile te bašavel. Te kampelas, petalinenas le gadženge le grajen, te kampelas, džanas te bašavel.

Maškar lende ča miro dad has ajso lavutaris, hoj šaj bašavelas perdal o raja. Phenel pes: Sako Rom phenel, hoj leskero dad hin jekhbareder primašis. Afe me mire dades na ašarav chochades. Mek adadives dživen Roma, so les džane-nas, savore kole Roma phenen, hoj miro dad has lavutaris perdal o raja. O uprune Roma, kola, so bešenas pro Pohroňi (Žiar nad Hronom, Banská Bystrica, Žarnovica, Nová

Baňa), phirenas pal o dad, kaj lenca te bašavel. Bašavenas Zvolenate andro hotelis Poľana. Odoj andre Poľana bašavelas o nekfeder romano lavutaris, so has pre Serviko, Rinaldo Oláh. Kada leperav he me.

O dad amenge but vakerelas pal o phurikano romano dživipen. Pal e romaňi paťiv. Sar kampil te dživel maškar o manuša. Kana delas duma, amen o čhave ča šunahas le mujenca pale. Delas duma, sar dživenas o Roma andro haboruvo (mariben, vojna). Phenelas amenge, hoj but perelas pre koda, savo has o gavutno čhibalo. Te o čhibalo phenlas le Němcenge, kaj pro gav bešen Roma lače a le gadženge kampelas le Romen pro buťa, tak le Romen has smirom le Němcendar. Afe has kajse gava, kaj le Romen na has buťa. A kaj varesostar te dživen, tak čornas. Kajse Romendar pes o gav kamelas te zbavinel, avka len dine te vilinel (Kľak, Oski, Gruň). Afebo le Romen zlabarde, sar andre Kremnička. Andal miri familija murdarde mire bačis le Kalmaňis, kaj has ko partizana. Amari osada has tel o veš, tel o Snovcos. Te o partizana kamenas andro gav, tak pes peršo dochudenas ko Roma. Phenenas, so potrebinen. a e daj aver dīves džalas ko gadže te mangel. So denas o gadže, avenas peske o partizana vaše: chaben, paľenka, duhanos. Varekhaj o Roma skušinde but pharipen le Němcendar, afe ke amende ajci na, bo pes vaš amare Roma thode o gadže, calo gav. Phende, kaj o Roma lače, ňikasko nič na keren.

Zdel pes mange, kaj o Roma paš peste ňikernas feder sar adadives. So džanav le vakeribnastar phure Romendar, tak maškar o Roma has paťiv. O Romňija pes pohalasinenas, oda čačo, sar he akanak, afe o murša peske

phenenas pařivales, so kampelas. Mařkar o džuvľija pes na thovnas. Džanenas peske te odmukel u pale ľikernas jekhetane. Na egzistinda-has, kaj Rom Romes te občord'ahas! Kaj Rom avre Romes te diňahas avri řingunenge!

Adařives? Rom Romes občoreľ, jekh thovel džung pre avreste anglo gadže. Kada hin nek-goreder. O Roma perše na džanenas te genel te pisinel, aľe džanenas, so hin ladž a so hin pařiv. Phučav, kaj kada phujipen sikhľiľam? Le gadžendar amenge iľam nek-goreder. Nane jekhetaniben mařkar o Roma. Na kampil peske te perel andro meňa, aľe te pal varesoste džal, ta chudas jekhetane! Barvalo Rom adařives čore Romeske na pařal, phenel peske: Man hin, a kaj tut nane, oda tiri buťi.

Pal e barřoňiko revolucija but Roma nařad'am buťi. Varesave Roma pes dochudne pro feder, aľe keci ajse Roma hin? Te deř ezera Roma dživen lačhes, ta oda but. A kaj hine ola aver trin řel ezera? Hin čačo, hoj varesave pharipnenge sam korkore dořale - aľe hin but, vař soske amen nařťi. Například „občanství“! O Roma hine cizinci odoj, kaj uľile! Sar oda, phučav? Sar oda řaj avel? Pre soste beřen o Roma andre Rada pro národnosti, pař o Úřad vlády? Soske amen na zaačhen feder? Me džanav, kaj amenge ňiko ňič na dela hijaba, aľe pařav, kaj amen hin dost goďaver Roma, save řaj jedňinen le prezidentoha, la vladaha alebo andro parlamentos. Me džanav, kaj sako Rom but vakerel, aľe čepo kerel. řukares phenel pes, phares kerel pes. Soske? Sako daral, kaj sar vareso kerela, perela leske mek goreder bibacht pro řero. Kajso hin amaro phurikano Romano čačipen-skušenosťa, hoj Rom has furt mardo. Vařoda daras u na pařas, hoj le Romenge řaj jel feder.

But buťi kerel *Romano kurko*, amare novinki - aľe so olestar, te len o Roma na genen, bo aňi na džanen, kaj kajso vareso amen hin. K'amende Piskoste talam genav *Romano kurko* ča me. Prephird'om o trafiki, o budki, kaj bikenen o novinki, aľe *Romano kurko* ňľkhaj na dochudňom.

Romale, te pes kamas te dochudel anglal, pro feder than, musaj amenge te pařas a na čak avren te gančinel. Kampil te pařal peske, peskera zorake, kampil te pařal avreske. Kampil te džal jekhe jileha, jekhe voďeha, te ľikerel jekhetane. Kampil te sikhľol pale romaňľ pařiv.

Svaté přijímání v deseti letech.

masovar buter

MOJE RODINA

Narodil jsem se 2.12. 1948 v Čaradicích, okres Nitra. Jsou úplně na hranici Západoslovenského a Středoslovenského kraje. Moje matka se jmenuje Zlatica, můj otec František Šarkózi. Bylo nás doma devět dětí, šest bratrů a tři sestry. Přišel jsem jako osmé, předposlední dítě. Nejstarší bratr se narodil v roce 1928. Dneska je to starý člověk. Bydlí doma v Čaradicích. Druhý bratr, Fery (1930), zemřel. Bydlel v Bezdužicích, okres Tachov. Třetí bratr, Julia (1938), bydlí doma. Čtvrtý Lajoš (1944), bydlí ve Varnsdorfu. Pátý Mikuláš bydlí taky doma. Sestra Anča (1936), zemřela. Bydlela v Sokolově. Olina (1941), také zemřela. Bydlela v Benátkách nad Jizerou. Nejmladší sestra Zlatica (1952), bydlí doma.

Byli jsme chudá rodina. Co si pamatuji, byl otec nemocný a o celou rodinu se starala matka. Všechny nás živila. Kolikrát nám matka vyprávěla, jak těžce nás vychovávala, než povyrostli starší sourozenci. Jakmile byli kluci trošku starší, osm devět let, chodili pracovat ke gádžům na pole, obstarávali krávy, koně. Dělalí všechno, co sedláci potřebovali. V zimě v létě, každý den museli chodit k sedlákům do práce. Když bylo otci zle a potřeboval k doktorovi, svezl ho gádžo na voze. A za to se muselo platit. Ale jak, když doma nebyla ani koruna? Tak si to šla matka s bratry odpracovat. Když nám matka vyprávěla, jak těžko se žilo, plakala. Nám to taky bylo líto a plakali jsme s matkou.

Když už vůbec nebyla práce - co si měla matka počít? Šla žebrať. Chodila žebrať po vesnicích, které byly od nás daleko, do Volkovec, Kozarovec, do Doliny. U nás ve vsi žebrať nechtěla.

Jednou se stalo, že šla matka přece jen žebrať do naší vesnice. Podle toho, co mi vyprávěla, bylo horké léto, sluníčko pálilo, peklo, maminka chodila dům od domu, gádžové jí dávali, protože věděli, že je pracovitá ženská a jde jim dělat, když potřebují, ale přesto neměla tolik, aby nás všechny nakrmila.

Ve vsi bydlel bohatý sedlák. Maminka šla k němu. Zdálo se jí, že má otevřenou bránu. Ale jak se přiblížila, jak ji gádžo uviděl, rychle šel a zavřel ji před nosem. Říká se: kdo nejsi chudý, chudému nevěříš. Čím je člověk bohatší, tím má chudší srdce. Ten sedlák neměl Romy rád. Jmenoval se Josef Ďebnár. A zavřel bránu.

Když to matka uviděla, zůstala stát u brány, zvedla obě ruce k nebi

Maťej Šarkózy jako třináctiletý.

V učení v Nové Baňi hrál v lidovém souboru.

a slovensky poprosila pána Boha: „Aby do toho domu hrom uhodil!“

Pak šla pryč. Sotva došla ke třetímu stavení od Ďebnára - uhodil hrom. Na nebi nebylo ani mráčku, slunce pálilo - a z ničeho nic uhodil hrom - a už sedlákovi hořela stáj. Ještě ani nestačil vyhnat dobytek a už mu hořel dům.

Nevím, jestli matku vyslyšel sladký Pán Bůh, nebo jestli to byl přírodní úkaz, ale je jisté, že sedlák dočista vyhořel.

Ve vesnici z toho bylo pozdvižení, každý mluvil o tom, co se stalo. Někteří

gádžové říkali, že je matka čarodějnice, jiní, že ji Bůh vyslyšel a že měla pravdu.

A stala se veliká věc: farář si nechal maminku zavolat na faru. Dal jí spoustu jídla, brambory, a ptal se:

„Prosím vás, řekněte mi, jak vy jste toho Pána Boha prosila, že vás vyslyšel?“

Matka byla výřečná ženská a vyprávěla farářovi, jak se všechno seběhlo. Když to slyšel, pokřičoval se a povídá: „Podívej, až nebudeš mít co jíst, přijď kdykoliv na faru a dostaneš, co budeš potřebovat.“

Tohle jsem slyšel nejenom od maminky, ale dodnes o tom vyprávějí Romové i gádžové od nás. Pravda je jedno: od té doby už si nikdo netroufl zavírat před Romy dveře.

Můžu říct, že my, poslední čtyři děti, jsme už tak těžký život neměly. Ale matce jsme pomáhaly, jak jsme mohly. Nejvíce pracoval bratr, co teď bydlí ve Varnsdorfu, Lájoš. Je o čtyři roky starší než já, ale pro nás byl matkou i otcem. Poslouchali jsme ho jako Pánaboha. Matka šla do města prodávat houby a my jsme je šli do lesa sbírat, aby měla příští den zase co prodávat. Než se matka vrátila zpátky z města, bratr uvařil, vypral a uklidil celý byt. A ještě se bál maminky, jestli uvařil a vypral dobře. Matka byla hodná, ale velice přísná.

Otec byl naopak měkký a dobrotivý jako chleba. Nikdy na nás nekřičel. Stačilo slovo a my bychom za něj byli skočili do ohně. Otec příliš nemluvil, ale když něco řekl, platilo jeho jediné slovo více než sto slov od jiných. Od mala hrál otec na cimbál. Byl dobrý hudebník. Všichni Romové, co ho slyšeli hrát, říkali, že je výborný muzikant. Vzpomínám si, že u nás doma bývala přes den spousta chlapců: otec je učil hrát. Ti, co bydleli v Tekovských Nemcích, Hronském Beňadiku, v Zlatých Moravcích, chodili na noc domů, ale dva bydleli u nás. Jeden z Levic a druhý z Bratislavy. Byli u nás víc než půl roku. Právě ty dva mládence naučil otec hrát tak, že nehráli sedlákům, ale pánům v hotelu.

Mé dva bratry, Aladára a Julu, dal otec učit k jednomu Romovi na housle. Aladár byl dobrý muzikant, Julia ne. Když se měl učit, řekl, že pojede radši s koňma. Otec chtěl, abych se učil hrát i já. Byl jsem nejmladší z bratrů, a když jsem dospíval, nastaly už jiné časy, a tak mně otec nedal učit k Romovi, ale do

hudební školy. Chtěl, abych hrál na housle, ale já nemohl, protože všechno dělám opačnou rukou, jsem levák. A tak mne přihlásil na akordeon. Stalo se, že když jsem chodil do hudební školy druhým nebo třetím rokem, přišel k nám takový starý slepý Rom. Byl to výborný muzikant. Nevím, o čem s otcem hovořil, ale otec mne zavolał, abych Slepému zahrál. Hrál jsem a Slepý poslouchal, pak řekl: „Dobře, synku!“ Ale tatínkovi pak povídá: „Zbytečně utrácíš peníze. Z toho chlapce muzikant nikdy nebude.“ Můžu říct, že ten slepý Rom měl pravdu. Neměl jsem hudební nadání od Boha, jako můj otec nebo bratr Aladár. Snad jenom on se potatil. My všichni jsme sice hráli, každý Rom doma na něco hrál, ale jak se říká: Muzikantů je sto, Bohem nadaný jen jeden. Hráli jsem sedlákům, těm naše muzika stačila. Hráli jsme na vánoce, na velikonoce, na svatbách, o svátcích.

Ale z muzicírování se nedalo žít jako kdysi. Práce doma nebyla, a tak odešli starší bratři do Čech a dvě sestry za nimi. Říká se: Každý jde tam, kde může vydělat na chleba. Doma jsme zůstali jen já, Lájoš, Mikuláš a Zlatica. Potom za bratry do Čech odjel i Lájoš.

Kolikrát teď, co bydlím v Čechách, uvažuju o tom, jaký jsme měli na Slovensku život. Nevím, jak v jiných vesnicích, ale v Čaradicích jsme žili pěkně. Byli jsme velice chudí, ale podporovali jsme jeden druhého, uměli jsme jeden druhému vzdát úctu. Bydleli jsme za vesnicí, takových dva a půl kilometru. Gádžové tomu říkali Štefnica. Podle toho, co vyprávěl otec, bydleli ve Štefnici Romové po mnoho generací. Otcův dědeček ovšem pocházel od Detvy. Oženil se a měli se ženou pět dětí, samé kluky. Otcův děda byl kovář, dělal sedlákům vše, co bylo třeba.

I koně podkovával. Když chlapci povyrostli, zaučoval je do kovářské práce.

Otec vyprávěl, že když chodil jeho děda se syny po vesnici, gádžové se schovávali, protože se jich báli. Když ještě žili staří sedláci, co je pamatovali, říkali: „Jo, kovářovi synové! To byli borci!“ Říkali jim Belajové. Otec mého dědy byl jedním z nich. Jmenoval se Matej, stejně jako můj otec. Mého dědu jsem nepamatoval. Zemřel, ještě jsem nebyl na světě.

Můj děda žil s gádžovkou - jmenovala se Júlia Rácová. Měli také pět synů a jednu dceru. Synové mého dědy byli taky kováři, ale pro tolik kovářů nebyl dostatek práce, a kromě toho se to, co kdysi vyráběli romští kováři, prodávalo v obchodech. A tak se naučili hrát. Když bylo třeba, okovali gádžům koně, když bylo třeba, šli zahrát.

Mezi nimi byl jenom můj otec takový muzikant, že mohl hrát pro panstvo. Říká se sice: Každý Rom tvrdí, že jeho otec byl nejslavnější primáš - ale já svého tatínka nechválím naplano. Ještě dodnes žijí Romové, kteří ho znali. A ti všichni řeknou, že byl hudebník pro panstvo. „Horňáci“ - Romové, co bydlí v Pohroní (Žiar

*S bratrem Juliem (vlevo) při hraní na hodech.
(v roce 1965)*

nad Hronom, Banská Bystrica, Žarnovica, Nová Baňa), chodili za ním a zvali ho, aby s nimi hrál. Hráli ve Zvolenu v hotelu Poľana. A tam v Poľaně hrával i nejlepší romský houslista, co na Slovensku byl, Rinaldo Oláh. To pamatuju i já.

Otec nám hodně vyprávěl o tom, jak kdysi Romové žili. O romské cti. Jak je třeba žít mezi lidmi. Když vykládal, my děti jsme poslouchaly s otevřenou pusou. Mluvil o tom, jak žili Romové za války. Říkal nám, že hodně záleželo na tom, jaký byl starosta obce. Když řekl starosta Němcům, že ve vesnici bydlí dobří Romové a gádžové je potřebují na práce, na pole či ke kovářské výrobě, tak měli Romové od Němců pokoj. Ale byly takové vesnice, kde Romové práci neměli, nebylo z čeho žít, tak kradli. Takových Romů se obec chtěla zbavit, tak je nechali postřílet v jejich domech (Kľak, Oski Gruň). Anebo je upálili, jako v Kremničke. Z naší rodiny zabili mého strýce Kalmána, protože byl u partyzánů. Naše osada byla pod lesem, pod Snovcem. Když chtěli partyzáni do vsi, dostali se nejdříve k Romům. Řekli, co potřebujete, a matka to šla vyprosit k sedlákům. Partyzáni si pak pro to přišli: jídlo, pálenku, tabák. Někde Romové zakusili od Němců hodně těžkostí, ale u nás tolik ne, protože se za naše Romy postavili gádžové, celá vesnice.

Řekli, že Romové jsou dobří, nepůsobí nikomu žádnou újmu.

Zdá se mi, že Romové při sobě drželi více než dneska. Podle toho, co jsem slyšel od starých Romů, panovala mezi Romy úcta. Romky se pohádaly, to je pravda, zrovna tak jako teď, ale chlapi si řekli poctivě, co a jak. Mezi ženské se nepletli. Dokázali si odpustit a zase drželi spolu. Neexistovalo, aby Rom Roma okradl! Aby Rom jiného Roma udal policistům!

Dneska? Rom Roma okrade, jeden na druhého před gádžem kydá hnůj. To je nejhorší. Dříve Romové neuměli číst a psát, ale věděli, co je hanba a co čest. Ptám se, kde jsme se té špatnosti naučili?

Od gádžů jsme pochytili to nejhorší. Mezi Romy není jednota. Není třeba, aby si padali do náručí, ale když o něco jde, měli by držet pohromadě! Dnes bohatý Rom chudému Romovi nevěří, řekne si: Já mám, a když ty nemáš, je to tvůj problém.

Po sametové revoluci nás hodně Romů přišlo o práci. Někteří Romové si polepšili, ale kolik je takových? Jestli deset tisíc Romů žije dobře, tak je to moc. A kde je těch ostatních třista tisíc? Je pravda, že některé obtíže jsme si způsobili sami, ale je dost takových, za které my nemůžeme. Například „občanství“ Romové jsou cizinci tam, kde se narodili. Jak to, ptám se? Jak je to možné? Kvůli čemu sedí Romové v Radě pro národnosti? Na Úřadě vlády? Proč nás lépe nezaštipují? Uvědomuji si, že nám nedá nikdo nic zadarmo, ale věřím, že máme dost moudrých Romů, kteří mohou jednat s prezidentem, s vládou nebo v parlamentě! Vím, že každý Rom hodně mluví, ale málo dělá. Snadno se poví, hůř se udělá. Proč? Každý se bojí, že když něco udělá, spadne ještě do většího neštěstí. Je to naše prastará romská zkušenost, že Rom byl vždycky bit. Proto se bojíme a nevěříme, že se Romům může vést lépe.

Významný kus práce dělá *Romano kurko*, naše noviny. Ale co z toho, když je Romové nečtou, protože ani nevědí, že něco takového máme. U nás v Písku snad

čtu *Romano kurko* jenom já. Prošel jsem trafiky, stánky, ale *Romano kurko* jsem nikde nesehnal.

Romové, když se chceme pohnout kupředu, na lepší místo, musíme si věřit, a nejen se navzájem hanět. Je třeba mít sebedůvěru, věřit své síle, je nutné důvěřovat druhému. Je třeba žít v souladu a porozumění, držet spolu. Je třeba se opět naučit romské cti.

pokračování příště

Foto: rodinný archiv M.Šarkózi

Přeložila Anna Žigová

SUMMARY

The author, a middle-aged Rom living in the Czech Republic, recalls life growing up in a poor family of nine children in a village in southern Slovakia. His mother did day labour for non-Romani peasants. When there was no work, she begged. Once a rich peasant turned his back on her: minutes later lightning struck out of a clear sky and burned down his farm. Many of the men in

the author's family were musicians, but the profession provided little money and many emigrated to the Czech lands for work. Village life was modest but good. The Roma lived honorably and respected and helped one another. During WW2 their fate depended on the protection of local Slovaks. Today the Roma have lost that sense of honor. Their poor situation will never improve until they band together.

BB

Pátrání Ilony Ferkové má náběh k „pátrání historickému“. Ilona - bez předchozího školení či studia - podnikla to, o čem se pořádají odborné konference: totiž začala natáčet na magnetofon „oral history“ (ústní podání dějin). Paní Ferkovou velice rozhořčovaly články v tisku, které v posledních dvou letech dezinformovaly veřejnost v tom smyslu, že do České republiky se hrnou desetitisíce Romů ze Slovenska. Podobné tiskové kampaně implicitně obhajují diskutabilní zákon o českém občanství, který tolika Romům znemožňuje stát se českými občany, přestože se zde narodili a celý život neprožili jinde než v Čechách. (Ilona Ferková se například narodila v roce 1955 v Rokycanech). Většina Romů, kteří dnes žijí v České republice, jsou skutečně pováleční migranti ze Slovenska. (Romové z Čech a Moravy byli za druhé světové války téměř vyvražděni. Z osmi tisíc se jich zachránilo necelých šestset.) Ovšem proč a jak přicházeli Romové do Čech? V oblastech po vysídlených Němcích byl zoufalý nedostatek pracovních sil. Pracovní síly chyběly i jinde v průmyslu. Naopak v zemědělském, neprůmyslovém Slovensku, zejména ve Východoslovenském kraji, kde se ještě v roce 1970 soustřeďovalo 45 % veškeré romské populace, práce nebyla. A tehdy jezdili na Slovensko dobře placení náboráři a ti rekrutovali pracovní síly do Čech. Většina slovenských vesničanů měla alespoň malinké políčko nebo kravičku. To je vázalo. Romové neměli nic. Tradičními řemesly se uživit nemohli, tradiční ekonomické a sociální vazby zpretrhala válka, a tak měli náboráři největší úspěch v „cikánských osadách“.

Ilona Ferková podle toho, co vyprávěli rodiče, věděla, jak se do Čech dostali oni. Tím se však nespokojila. Vzala magnetofon a zašla za dalšími starými Romy, aby zachytila i jejich svědectví. Vyprávění sice nepřepsala doslova, jak se při sběru orální historie doporučuje, nýbrž je znovu a znovu poslouchala, a podle záznamů zpracovala tak, jak lze vidět v následující ukázce.

Ilona FERKOVÁ

SAR O ROMA AVENAS PAL O MARIBEN PRO ČECHI JAK PŘICHÁZELI ROMOVÉ PO VÁLCE DO ČECH

*Kamav tumenge to phenel, so mange vakerlas miri nena Irena Tomášová
Tolčemešistar, sar avľa pro Čechi.*

Bešahas Tolčemešiste caľi miri fameřija. Pal o mariben na sas buťi, ča pro maľi le gadženge te kerel, ta dživahas čorores.

Pal o Čechi avnas verbira a vičinenas le Romen, kaj te džan pro Čechi andro buťa, chudena khera, the bare love zarodena. Aľe o Roma daranas pes te mukel pre kajso baro drom a the daranas Čechendar, sar len prilena.

Me somas terňi čhaj u sas man čhavo, so man kamľa te lei romňake. Avkes sar šunahas, hoj adaj pro Čechi mišto - the andro novini pisinenas,

kaj šaj avel sako ko kamel, hoj adaj chudena khera - avkes pes skidřam me le romeħa the miro phral u avřam ke Praha 30. 4. 1946.

Avřam Prahate. Ajsa baro foros me mek na dikhřom, baro řukariben sas vřadzi. No, nařřĩ me mange korkori pařavas, hoj me, romaĩi řhaj, som le romeħa pro řechĩ. Miro phral řundřa, kaj imar varesave Roma Kurimatar beřen odoj varekhaj pro Maĩini, ta geřřam odoj. So dikhas, sem oda amari fameřija! Maj amen ile ke peste u vakernas, sar adaj miřte, hoj zaroden laře love. Beřenas andre ajsa kher zmardo kařendar.

Perřo rat Prahate gondofřnavas, so keren khere e daj the o dad a sar doperaha amen.

Tosara řunav baro bařaviben. Phenav le romeske: „S'oda pes ařhĩfa? Dikh, so avke bařaven.“ Mange aĩ pre godĩ na avřa, hoj oda sas 1. majos, ař sar mange phendřa o rom. Maj pes urřam u geřřam te dikhel pro foros. Kajso řukariben me mek řikda na dikhřom. Vřadzi bařavenas, khelenas, chaben denas. Samas odoj calo dřives.

Aver dřives avřa ke amende o stavbiveducis a viřindřa mire romes the le phrales andre buřĩ. Diňa len te kerel andre jekh sklados. Te vipratinel.

Odoj pařĩ řundřam le gadřendar, kaj Rokycanate hiĩ bari fabrika Patronka a odoj den takoj khera the bare love. Geřřa o rom le phraleħa kodoj te dikhel, ři hiĩ řačo. Takoj ke rařate avle le bare motoriħa a „dřas het“ phenel mange o rom.,, Igen laři buřĩ amen ela a the kher takoj amen den.“ So řaj kerřom. Prahate pes mange igen pařisařolas. Imar the le gadřijenca man skerřom, igen laře sas ke mande. Rovavas, sar dřahas Rokycanate. Samas Prahate trin řhon.

E Rokycanā sas cikno forocis u řisave Roma adaj na beřenas, řa řuře gadře. Avřam ke fabrika, takoj o gadře avle ke amende u dikhenas, phučer-nas, hoj so sam, khatar avřam, sar dřivahas pre Slovensko. Dine amen takoj kher pal o řemci. Oda sas lagros. Akana beřenas odoj Slovaka. Amenca maj o bare dumi, pijelas pes, gifavelas pes oda perřo dřives maj dři tosara.

Dine amen řukar kher, duj bare pokoja, kajča mek nabitkos amen na sas, řa duj hařĩ the skamind a stolki, buter řiř. Aře samas igen spokojna, bo igen laře sas manuřa.

O rom nastupindřa andre slevarňa a o phral andre valcovňa. Sar mange andřa o rom perřo viplata, rovavas sar cikĩi řhajori. Kajci love me mek na dikhřom! Me takoj pisindřom khere la dake, kaj te aven pro řechĩ, hoj chudena laři buřĩ the kher.

Ta avkes avle miro dad la daha the mek mire ternedere phralenca. Kernas buřĩ, ta maj len dine tiř kher. Miro dad sas baro lavutaris a le gadřenge pes igen pařisařolas leskero bařaviben.

Avkes pes maj rozřigendřa pre Slovensko, kaj o Roma te aven ke Rokycanā pal e buřĩ. Varesave Romenge pes na pařisařolas, kerenas trin, řtar kurke u dřanas dureder. Aře amen, amaro gav Tolčemeřistar, Babpotokatar, Chmiřařatar, ta amen ařhiřam dři adařives.

A sar amen dřihavas andro nevo foros? Igen miřto. Sas amen buřĩ, laře kher a so hlavno: laře dřivipen. Andro lagros, kaj beřahas, beřenas mek but Roma a sa pes řikerahas, choc te samas the cudza, sar jekh bari fameřija. Odoj o Roma viřinenas jekh avres te chal, bari pařiv denas

sakones, ko avľas. Našti ńigda bisterav, sar avenas o murša andal e buťi, chanas u imar  a lelas jekhd eno e lavuta, maj pes ke leste pridenas aver, bi havenas lovinake, thard ake u ba avenas. D i jepa  rat pes  ukares bavi-nenas. Oda sas igen  ukar kada.

Chci v m říct, co mi vyprávěla moje teta Irena Tom  ov  z Tol eme e, jak se dostala do Čech.

Cel  naše rodina žila v Tol eme i. Po válce nebyla práce, jedin  tak dělat na poli gádžům, a tak jsme  ili uboze.

Z Čech přijížděli náboráři a zvali Romy, aby šli do Čech, že dostanou byty a vydělají velk  peníze. Jenže Romové se báli pustit se na tak dlouhou cestu, a taky se báli  ech , jak je přijmou.

J  byla mladá holka, měla jsem kluka, kter  si m  chtěl vzít za ženu. A jak jsme slyšeli, že je tady v Čechách d b e - dokonce o tom psali i v novinách, že může přijet kdokoli a dostane byt - tak jsme se sebrali - j , m j muž a můj bratr - a přijeli jsme do Prahy 30. 4. 1946.

Přijeli jsme do Prahy! Tak velk  m sto jsem je   neviděla, všude sam  krása! Ani jsem tomu nemohla uvěřit, že j , romsk  holka, jsem se svým mužem v Čechách. Můj bratr slyšel, že už nějací Romové z Kurimy bydlí někde na Maninách, tak jsme tam jeli. Co vidíme, vždyť je to naše rodina! Hned nás zvali k sobě a vyprávěli, jak je tady d b e, že si vydělají p kn  peníze. Bydleli v takov m domku zbit m ze dřeva.

První noc v Praze jsem přemýšlela: co dělají doma rodiče a jak dopadneme my.

Ráno slyším všude vyhrávat. Povídám mužovi: „Co se asi stalo, pod vej se, proč tak hrajou?“ Vůbec mě nenapadlo, že je prvního máje, a  když mi to muž řekl. Hned jsme se oblékli a vyšli jsme se pod vat po m st . Takovou krásu jsem je   v  ivot  neviděla. Všude se hrálo, tančilo, rozdávalo se jídlo. Byli jsme tam celý den.

P   t  den k nám přišel stavb vedouc  a zavolal m ho muže a bratra do práce. Dal je dělat do skladu. Měli ho vyklidit.

Pak jsme od gad   slyšeli, že je v Rokycanech továrna Patronka, a tam že d vaj  okam it  byt a velk  peníze. Manžel s bratrem se tam jeli pod vat, zda je to pravda. Je   ten večer přijeli s n kladn m autem a „jedem!“, povídá m j muž, „budeme mít moc dobrou práci a byt n m dají taky hned.“ Co jsem mohla dělat? V Praze se mi moc líbilo, už jsem se spřátelila i s g d ovkami, byly ke mně moc hodn . Bre ela jsem, když jsme jeli do Rokycan. V Praze jsme byli t  měsíce.

Rokycany byly tenkrát mal  m ste ko a   dn  Romové tu nebydleli, jen sam  gad ov . Přijeli jsme k tov rn  a gad ov  si nás hned přišli prohlédnout. Vypt vali se kdo jsme, odkud jsme přijeli, jak jsme  ili na Slovensku. Okam it  n m dali byt, po Němcích. Byl to l gr a teď tam  ili Slováci. Hned se s námi dali do řeči, ten první večer se pilo a zpívalo skoro až do rána.

Dostali jsme hezk  byt, dva velk  pokoje, až na to, že jsme je   neměli nábytek, jenom dvě postele, st l a  idle, v c nic. Ale byli jsme moc spokojen , protože lidé byli ohromn  hodn .

Muž nastoupil do slévárny a bratr do válcovny. Když muž přinesl první výplatu, rozplakala jsem se jak malá holčička. Tolik peněz jsem ještě neviděla! Hned jsem napsala domů mamince, aby přijeli do Čech, že dostanou dobrou práci i byt.

A tak přijeli moji rodiče ještě s mými mladšími bratry. Pracovali, a tak dostali taky byt. Můj otec byl vynikající muzikant, gadžům se jeho hraní moc líbilo.

Na Slovensku se brzy rozeslo, že Romové mají jet za prací do Rokycan. Některým Romům se tu nelíbilo, dělali tři, čtyři týdny a jeli dál. Ale my, naše vesnice z Tolčemeše, z Babího Potoka a Chmiňan, jsme zůstali až dodnes.

A jak se nám žilo v novém městě? Moc dobře, měli jsme práci, dobrý byt a co je hlavní: hezký život. V lágru, kde jsme tehdy bydleli, s námi žilo hodně Romů. A ač jsme si mnozí byli i cizí, všichni jsme se k sobě chovali jako jedna velká rodina. Romové se tam navzájem zvali k jídlu a pohostili každého, kdo přišel. Nikdy nezapomenu na to, jak se muži vraceli z práce, najedli se a už si jeden vzal housle, hned se k němu přidali další, poslali pro pivo a pálenku a hráli. Až do půlnoci se pěkně bavili. To bylo moc krásné.

Kada vakeriben mange vakerďa Etela Daňova z Chmiňañatar.

Me som Chmiňañatar, odoj uřifom a dživavas dešušov berš. La daha le dadeha na dživahas rosnones, mri daj handřinlas le tovariha a o dad makhelas avri o bova. Te chal amen sas so, afe nič aver.

Jekhvar, oda andro berš 1948, kerahas Bodolakate o cehli le gadžeske. Aven ke amende duj raja the jekh raňi u phenen amenge, či na kamas te džal pro Čechi, hoj amen pořinena o drom, dena mek sakones zaloha love he the chudaha pro Čechi khera.

E daj daralas, the o dad, afe o gadže vakerenas ajci, kaj lenge pařandřfam.

Aver đřives imar avle vař amenge. Phende, kaj peske te las ča koda, so najnutneder. Avkes skidřam ča o duchni he o gada a džahas imar lenca. Perjeřiste pro řtacijonos sas pherdo Roma, so avenas tiř pro Čechi.

Ande amen ke Praha u phende, kaj te užaras pro řtacijonos. E raňi amenca užarlas a o gadže gele het. Kavke tel o duj ori avle pale u phende, kaj imar sa obsadzimen, afe Rokycañate hin buři the khera. Avkes amen ande adaj.

Adaj sas bari tovarňa pro patroni. Ola gadže vakernas le veducenca u jon amen takoj privitinde a sikhade amenge o kher, kaj beřaha. Sas oda lagros pal o řnemci. Dine amen duj bare khera.

Imar odoj beřenas Roma Tolčemeřistar the mek gadže. Maj vakernas, sar amenge ela miřte, a hoj zarodaha bare love. Samas igen rado, kaj pes zgejřam Romenca, the pes čino imar džanahas kheral. Avkes pes amenca o gadže rozlučinde u gele het.

Me the e daj o dad nastupindřam aver đřives andre buři a sikhavenas amenge, so kamas te kerel, the dine amen zaloha duj ezera love. Kajci love mek na dikhřam jekhwareste - řov ezera pro vast! Oda rovahas savore.

O gadže sas ke amende igen lače, savoreha amenge šigitinenas, či nabitkocis anenas, no, choc so denas. Paľis chudahas lače love, ta cinahas peske, so kamahas.

Andro lagros bešahas duj berš, aľe čačes duj šukar berš. Igen vešelones odoj sas a o Roma sas pre peste savore sar te uľahas phrala. Denas bari paľiv sakones.

Paľis iľom romes u dine amen kher andre Vagonova koloňija. Miro rom sas igen šikovno, ta le vagonostar murinda avri kher. Avkes dživahas peske igen mišto.

Sar pes dodžanle amare fameľiji, hoj zarodas lače love u the khera amen hin, avke avle tiš pro Čechi. A dživas adaj dži adaďives.

Tuto vzpomínku mi vyprávěla Etela Daňová z Chmiňan

Pocházím z Chmiňan, kde jsem se narodila a žila do svých šestnácti let. S rodiči se nám nežilo špatně, maminka obchodovala s drobným zbožím a tatínek vymazával pece. Měli jsme co jíst, ale na víc nebylo.

Jednou, bylo to v roce 1948, jsme v Bodolace dělali sedlákovu cihlu. A tu k nám přijdou dva pánové a jedna paní a říkají, zda bychom nechtěli jet do Čech, cestu že nám zaplatí, ještě dají každému zálohu a v Čechách že dostaneme byt.

Maminka se bála, tatínek taky, jenže gadžové mluvili tak dlouho, až jsme jim uvěřili.

Přišli pro nás už druhý den, a ať si prý vezmeme jenom to nejnnutnější. Tak jsme sbalili jen peřiny a oblečení a už jsme šli s nimi. Na nádraží v Prešově byla spousta Romů, co také jeli do Čech.

Přivezli nás do Prahy, řekli, ať počkáme na nádraží. Ta paní tam čekala s námi a gadžové odešli. Vrátili se tak asi za dvě hodiny a řekli, že je už všechno obsazené, ale v Rokycanech že je i práce i byty. A tak nás přivezli sem.

Byla tu velká továrna na patrony. Ti gadžové mluvili s vedoucími a ti nás hned uvítali a ukázali nám, kde budeme bydlet. Byl to lágr po Němcích. Dostali jsme dvě velké místnosti..

Bydleli tam už Romové z Tolčemeše, ale i gádžové. A hned nám vyprávěli, jak se budeme mít dobře a že si vyděláme velké peníze. Měli jsme velkou radost, že jsme se sešli s Romy a že jsme je dokonce trochu znali z domova. Ti gádžové se pak s námi rozloučili a odjeli.

Druhý den jsme já a rodiče nastoupili do práce, ukázali nám, co máme dělat, a ještě dali každé zálohu dva tisíce korun. Tolik peněz najednou jsme ještě neviděli - šest tisíc na ruku! Všichni jsme se z toho rozplakali.

Gadžové k nám byli velmi milí, se vším nám pomáhali, buď přinesli nábytek, no, všechno možné nám dávali. A pak jsme vydělávali dost peněz, takže jsme si koupili, co jsme chtěli.

V lágru jsme žili dva roky, ale dva opravdu krásné roky. A Romové se k sobě chovali, jako by všichni byli bratři. Každého pohostili.

Pak jsem se vdala a dali nám byt ve vagónové kolonii. Můj muž byl velice šikovný, z vagónu postavil dům. Žilo se nám opravdu dobře.

Když se naši příbuzní dozvěděli, že vyděláváme pěkné peníze a máme byty, tak se také přestěhovali do Čech. A žijeme tu dodnes.

Kada mange vakerlas Štefan Miko, Babí Potok.

Mire phrala džanas pro Čechi pal e buťi, bo baro hiros džalas, sar adaj mište, a kaj o Roma zaroden bare love. O gadže pal o Čechi phirenas gav gavestar u verbinenas le Slovaken the le Romen, kaj mek dena the love pre mašina.

Me pochadzinav Babpotokatar u dživavas olestar, so phiravas te bašavel mira bandaha. O gadže amen, le Romen, vičinenas te bašavel pro bijava a všadzi, kaj kampelas. Ta me mange na dživavas planones. Sas man Perješiste lačo kher, romňi the trin čhave. Samas ochto phrala the jekh phen.

Avkes 1946 me the mire štar phrala peske phend'am, kaj probařinaha u džaha pro Čechi. Imar džanahas, kaj adaj Rokycanate, bešen Roma Tolčemešistar, ta peršo avřam adaj.

Maj o gadže amen ile andro buřa a kajci love jekhvar, me mek na dikhfom. Tel jekh čhon chudřom biš ezera (pro purane love).

Avřom khere vař e romňi, aře e romňi na kamelas te džal. Na kamelas te mukel amaro kher. Avka ačřifom khere u gefom mange andre buťi Perješiste pre pila. Aře ta kaj! O majstros man delas ezeros the duj řel pro čhon! Ta phendřom la romňake: „O kher bikenava le phraleske u cinaha peske Rokycanate. Ta sem ajci love, sar zarodavas pro Čechi, adaj na zarodava. Avkes peske e romňi diřas te phenel u avřom pale ke Rokycana.

Štar phrala, e daj the o dad, ačřile pre Slovensko u řigda na kamenas te avel adaj pro Čechi.

Adaj te bašavel imar na phiravas, bo na sas man kana. Keravas mange buťi. E romňi peske adaj privikňiřa, sas adaj lače gadže. Oda amenge aňl ne phenenas „cigaňi“, aře „Romové“, a sako amenca vakerlas řukares.

Toto mi vyprávěl Štefan Miko z Babího Potoka.

Moji bratři odcházeli do Čech za práci, protože řly řámy o tom, jak je tu dobře a ře Romové vydělávají velké peníze. Gadřové z Čech chodili od vesnice k vesnici a verbovali Slováky i Romy, a ře přý jim ještě dají peníze na vlak.

Já pocházím z Babího Potoka. Řil jsem z toho, ře jsem se svou kapelou chodil hrát. Gadřové nás, Romy, zvali hrát na svatby a všude, kde bylo řeba. Já si nežil nijak zle. V Preřově jsem měl pěkný dům, řenu a řři děti. Bylo nás osm bratrů a jedna sestra.

Tak jsme si v roce 1946 řekli já a mř bratři, ře to zkusíme a pojedem do Čech. Věděli jsme, ře tady v Rokycanech řijí Romové z Tolčemeře, a tak jsme nejprve jeli sem.

Gadřové nás hned vzali do práce, ale tolik peněz najednou jsem v řivotě neviděl. Za jediný měsíc jsem dostal dvacet tisíc (ve starých penězřch).

Přijel jsem domů pro ženu, ale žena nechtěla jet. Nechtěla opustit náš dům. Tak jsem zůstal doma a pracoval v Prešově na pile. Ale kdež! Mistr mi dával dvanáct stovek za měsíc. A tak jsem řekl ženě: „Dům prodám bratrovi a koupíme si jiný v Rokycanech. Tolik peněz, co jsem vydělal v Čechách, tady přece nikdy nemůžu mít“. Žena si dala říct a já se vrátil do Rokycan.

Čtyři bratři a rodiče zůstali na Slovensku a do Čech se jim nikdy nechtělo.

Tady už jsem hrát nechodil, protože jsem neměl čas. Pracoval jsem. I žena si zvykla, gadžové tu byli hodní. Nenadávali nám do cikánů, ale říkali nám Romové, a každý s námi mluvil slušně.

přeložila Lada Viková

(překlad je pro lepší jazykovou orientaci více méně doslovný)

Etela Daňová (Rokycany 1985)

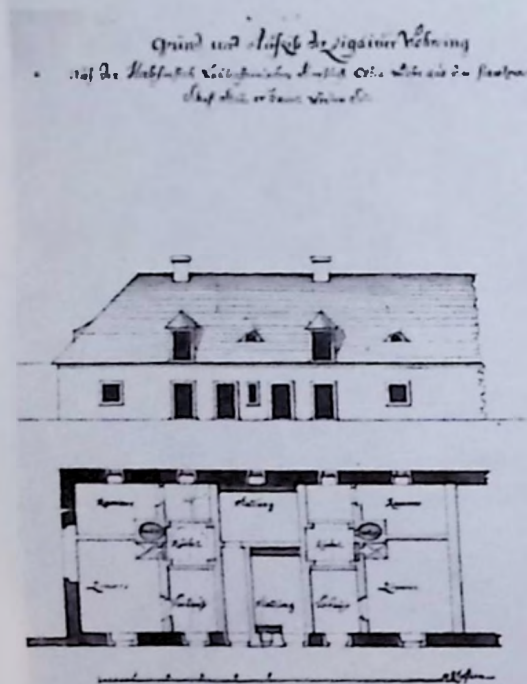
Foto: Irena Stehli

Bartoloměj DANIEL

KIJE HISTORIJA ROMENGRI (džal dureder andal dujto numeros)

Anglal amende terdo agor amare vakeribnaster pral e historiја Romengri, pral havi talam šaj vakerahas but the but ora. Akanak amenge phenaha, so talindas la famelija Daniel pro rajipen Uherský Brod ande

dešuochto the dešueňa šelberša. Har jon džidžovenas, so jon kerenas pro rajipen? Kerenas hartikaňi buťi: o strastune cila, grumli (bašavibnaskere inštrumenti), trinchera (dreifuzi), lanci tikne the bare, tovera, klid'a, panti, karfina, strastune kereki pro verda the aver the aver strasta.¹⁾ Hoj pri buťi lačhes kerenas, džane nas na čak o bare raja - Maxmilián Ullrich von Kaunic (ke leste ehas bešte igen but berša) - ale the František Antonín z Rottalu, hradišť. hejtmanos tho čhibale ando fora tho gava, kaj o Roma phirenas te kerel pri buťi.²⁾ Odola bare raja denas vaš lenge pro lačho lav (De meliori recomendire)³⁾ savore bare rajenge ande sakaj phuv moravsko. Romane hart'en ehas bari paťiv. Phirenas

ande khangeri, lengre čhave peske lenas romňijenge raklijen the o čhaja raklen. Jon pes phiravenas har gadže, gadžikane id'a jon uravenas.

Har pro telrajengere manuša „Unterhängige“⁴⁾ cidelas pes pre lende ase jekhetane normi the čačipena har pro gadže. Avripen maškar o gadže the o Roma, so ehas bešte pre pri phuv, na has baro. Oda šaj amenge riglinas

1) Dikh o lil bare rajeskro, znojensko hejtmanoskro Graff von Althan: „Das die Zigeuner Männer allerhandt Kleinigkeiten, als Naweingerle, Maultrommel, Wein-Messer, Gäns-Spiel, Halfter Khetteln geschmiedet und alte Schösser zugerichtet.“ - Moravský zemský archiv, Fond MG-Z - 10/1706-1786, Kart. 2182, fol. 345

2) Baro raj hradišť. hejtmanos ehas Hradišťate andre berša 1719 - 1722, ande foros Bystřice pod Hostýnem diňas te vazdel khangeri ando berš 1748, pales ando berš 1735 - 1762 ehas ande Consilia Juris vaš e Moravsko phuv, jov ehas Romengro amal.

3) Dikh o lil (Concesia) vaš o Martin Daniel le bare rajestar Maxmilián Ullrich von Kaunic. - MZA, Fond MG/-Z-10/1706-1786 Kart. 2182 fol. 347

andal romaŋi rikevela, havi džal až tel o rajipen la Marija Terezijakro the le Josefuskro II. Joj najanglerder tiž delas le Romen avri te tradel (1749, 1751, 1755),⁵⁾ no pales ande dujto jepaš dešuochto šelberša pridžardas, hoj le avritradipnaha, prastaripnaha the murdaripnaha na kerla le Romenca ništ.

Akor Marija Terezija reslas le bare rajen kij'oda, kaj le Romen te bešlaren pre phuv maškar o gava tho fora. O Josef II. dikhelas, hoj o bare raja Antonín Václav z Kaunic the Lichtenštejn ehi le Romenca sikhade, avka pre Morava moste lile biš the pandž fameliji, kaj len te keren bešindaros pre phuv: Uherský Ostroh, Ostrožská Nová Ves, Bánov, Šumice, Dolní Němčí, Prušánky, Vlčnov, Uherský Brod, Slavkov the avrethe.⁶⁾

Ala normi the čačipena „Opinio de domiciliatione et regulatione Natione Zingarorum“⁷⁾ pocinenas the adaj pre Morava (1784 - 1785). Paš oda diñas o baro raj Lichtenštejn te kerel o kher vaš o Roma Slavkovoste. Angoder na čak o rajkane raja, ale the o rašaja ažutinenas (denas vast) le Romenge, kaj pes te sikhlarer avri buťake the andro džanibena the ande le Devleskeri paťiv.

Avka e Olomoucko Arcidieceza-Konsistoř avri diñas aso baro lil bičardo le bare rajenge, kaj o rašaja-sikhlarde te sikhlarer le romane čhavoren avri ande křesťansko paťiv. Odoj, kaj na ehas o Roma sovlacharde, moste

Lauf anfbilag

Ueber die Zigeuner versamlung im Hofe des kaiserlichen Hofrathes in Prag am 17. April 1784. welche auf den kaiserlichen Befehl nach Prag gekommen, um dort die ersten Anstalten zur Aufnahme derselben zu treffen.

Maurer Arbeit	
20000 Zementmörtel an der Mauer	24
8000 Zementmörtel an der Mauer	24
10000 Zementmörtel an der Mauer	32
10000 Zementmörtel an der Mauer	36
Zimmer Arbeit	
10000 Zementmörtel an der Mauer	15
10000 Zementmörtel an der Mauer	24
10000 Zementmörtel an der Mauer	36
10000 Zementmörtel an der Mauer	36
Fischer Arbeit	
10000 Zementmörtel an der Mauer	36
10000 Zementmörtel an der Mauer	36
Schloffer Arbeit	
10000 Zementmörtel an der Mauer	15
10000 Zementmörtel an der Mauer	24
10000 Zementmörtel an der Mauer	24
10000 Zementmörtel an der Mauer	24
Kupfer Arbeit	
10000 Zementmörtel an der Mauer	36
10000 Zementmörtel an der Mauer	36
Schmied Arbeit	
10000 Zementmörtel an der Mauer	36
10000 Zementmörtel an der Mauer	36

Prag den 17. April 1784

4) Dikh „Verzeichnis der Zigeuner im Hradischer kreis 1784“ - MZA - Fond MG/Z-10 1706 - 1786, kart. 2182, fol. 596

5) Dikh Patentbuch, 1749, 1751, 1759 the Sammlung der Gesetze 1749, 1751, 1755 the avka dureder až kijo berš 1780. - Státní ústřední archiv, MZA Praha the Brno

6) Dikh purane lila: „Nemlichen die der hiesigem Herrschaft Hungarisch Brod zuerkamte zwölf Zigeuner familien, bennantlichen, Andreas Danielische, Martin Istwanische noch Martin Daniel, Thomas Danielische, Paul Danielische aus ihren bisherigen gemeinschaftlichen Versammlung getrennet und in neuem Orthe nicht mehr, als zwo oder höchsten drey Familien gelassen ... abgesonderte Häuser zu ihren Unterkunft alsogleich und unengeldtlich Verschaffet“ - MZA, Fond MG/Z-10 Kart. 2182 - 1784, fol. 596

7) Dikh H. M. G. Grellmann: Die Zigeuner - Ein historischer Versuch über die Lebensart, Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks seit seiner erste Erscheinung in Europa nebst ihrem Ursprunge. Desau u. Leipzig 1783 II. Auflage in Göttingen 1787

džanas kije sovlach ande khangeri. The o nava křest'anska len denas, čhinenas ande matrika sa: kana ulile the kana ačhle peha har rom romňaha. Savoro moste kerenas har aver manuša - gadže.⁸⁾

O feder dživipen kamenas o raja le Romenge, na čak adaj, ale najan-goder pro Ungri (Slovensko), kaj ačhenas but the but Roma, phiribnaskre the bešibnaskre. Moste kerenas pre phuv ke phuvibnaskre gadže. Denas len o khera the savoro, čak kaj te na ačhen ando „garulae“ vaj „sub tentorii“ ando kolibi (chara) vaj tel o cerhi.⁹⁾

Ale maškar o Roma the o raja ačhenas kontroverzija, choli vaj nachalolipena, har amenge sikhaven purane lila andal o berš 1784 - 1785 pral o rajipen Uherský Brod. Misalake o Roma ňikaskre na phende, hoj džan Bojanovicu te parunel phure Romes.¹⁰⁾ O bare raja paťanas, hoj o Roma pral e phuv denašte het, hoj mukhle pre khera the e buťi. Avka o Moravsko gubernium diñas len te rodel: avri čhindaš keci murša, džuvla, har ehas urde, hava čhibaha jon vakeren the so peha lidžan (o pišota, svira, silav-isa).¹¹⁾ Ehas len kerde o lanci, karfina, klida, grumli, avka oda sa pal o gava bikenenas, až avle andro gav Vizovice, odoj len chudine, mindig kijo křisis bičhade the phandle len adre.¹²⁾

Ada lengro denašiben khatar o rajipen but choli avri thoďas, tahat vak-erlas pes pral adeso nalačhiben andro Moravsko gubernium in 28. Hörung (22.592 Sitzung unter vorsitzende der Gubernial-Justitz-Rath H. H. Hüsenberg). Adaj ehas phendo, hoj o Roma nalačhes kerde, kana ňikaskre na phende, hoj džan het ola dumaha, hoj ikeren romaňi tradicija the hoj avna pale pro rajipen. Pal savoro len pales mukhle avri. Rom pockerus kerelas vareso, ačhelas sakaj Romeske.

---

8) Dikh: „Die Ihnen unterstehende Seelsorgen, dann Schulmeyster zu einem Sittlichen Leben Ungebildet, vorzüglich aber ihre Kinder in die Religion fleisig unterrichtet und zu einem Tugendhaften Bürgerthum, dem Städte nützlichen Wandel geleitet und angeführt worden sollen.“ - MZA-MG/Z-10/1784 Kart. 2182, fol. 496

9) Dikh: *Ac in reliquo apud Communitates Locorum disponere non intermitunt, ne Zingari in gremlo sui domicilia figentes, et Colonatum, aut Inquilinatum assumentes vexandi studio molestentur, injuri-isque afficianur.* „Štátný oblastný archiv Levoča, Fond SM/361-192 1777-1784. (Intimát- tisk Místodržitelské královské rady na Spiši.)

O lav garulae ehi rajendar andre čhindo har romanestar „garudo“ - schovaný, tedy v zemnici - ande phuv. Pre avriřig Slovensko adese avri chande „khera“ mek anglal trianda berš šaj dikhlamas.

10) Dikh: „Bis von ungefehr 8 Tagen mein Vater Andreas Daniel in unter Bojanowiz, Gödinger Herrschaft gestorben, da ginge ich mit meinem Weib und meinem Vetter, der sich auch Georg Daniel nennet naher Bojanowiz zur Leiche und als wir in Rückwege naher Hause in der Herrschaft Wesely ankomen, so hat man uns angehalten...“ - MZA, Fond MG/-10 Kart. 2182, fol. 14-15 1784-1785

11) Dikh: Tištěný cirkulář č. 23194 - Popisování odběhlých Cikánů MZA/MG-Z-10/ Kart. 2182 1784-1785

12) Dikh: „Es sey ihnen zwar nicht verboten, ihre verfertigende Eisenwaaren auch ausserhalb ihrer Ubikazion ob deren Märkten zu verkaufen, oder auf Bestellungen zu tragen, doch müsten sie zu jeder Entfernung von der Herrschaft über die Zeit des Nöthingen Ausbleiben über das vorhabende Reisegeschäft...audrücken müssen.“ - (Odoj)

So te phenas kijo agor. Čak asi дума: Le Romengro dživipen, lengri bacht džalas jakhvar upre, jakhvar tele. Har pes cidel ande historija, buter bokh, briga le Romen morelas avri; barvalipen, barikañiben na dikhenas but džene. Ale o Roma džanenenas te ikerel pri sokač, kandenas jekh avres the denas vast jekh avreske. E godī denas jekh avreske vakeribnaha the paramislenca.

Ale sikhlaresas pes the sadženengro džaniben. Ko len sikhlaresas angoder? - O rašaja. Ando berša 1800, 1826, 1829 - 1830 sako jepaš berš činenas o rašaja upre le rajenge pral oda, har o čhavore phiren ande sikhlaribñi. Činenas, hoj phiren ande sikhlaribñi čak jevende the linaje ačhen pre dadenca dajenca pro droma. Pral le Romengri „civilizacija“ pes vakerlas maškar o rašaja, odoj nalačhes, adaj lačhes. Tišnovatar, Jihlavatar, Hradištatar the aver forendar bičhavenas igen lače lila pral o Roma the pral lengre čhavore.¹³⁾

Hem o čhavore ehi amaro barvalipen, denas дума o phure Roma. O dživipen lengro kamas te kerel feder the feder. Jon amenge na bistera, har len ikerdam avri, kamas, kaj te terdon pre pre zorale chera a kaj te džanen godavipnaha te džidžoven maškar o manuša. Amari terñi generacija moste džal anglal vast vasteha savore nipenca.

Agor

POZNÁMKA K ROMSKÝM DĚJINÁM

(dokončení z Romano Džaniben 2/1994)

Před námi stojí závěr našeho vyprávění o historii Romů, o které bychom mohli hovořit mnoho a mnoho hodin. Nyní si povíme, co potkalo rodinu Danielů na panství Uherský Brod v osmnáctém a devatenáctém století. Jak žili a co na panství dělali? Provozovali řemeslo: vyráběli železné tyče, grumle (hudební nástroje), trojnožky, velké i malé řetězy, sekery, visací zámky, panty, hřebíky, železné obruče na kola vozů a mnoho dalších věcí.¹⁾ A že svoji práci dělali dobře, věděli nejen šlechtici - Maxmilián Ullrich von Kaunic (u něho byli Romové usazeni velmi dlouhou dobu) - ale i hradištský hejtman František Antonín z Rottalu, starostové a rychtáři ve městech a vesnicích, kam Romové přicházeli za řemeslem.²⁾ Tito urození pánové je doporučovali (De meliori recomendire)³⁾ všem ostatním šlechticům v celé moravské zemi. Romští kováři se těšili velké úctě. Chodili do kostela, jejich synové si brali ne-Romky a dcery ne-Romy. Nosili se jako gádžové, oblékali se po selsku.

Jako na poddané⁴⁾ se na ně vztahovaly tytéž zákony a práva jako na ne-Romy. Rozdíl mezi ne-Romy a Romy, kteří byli usazeni na své půdě, nebyl veliký. Můžeme tak usuzovat podle romské „paměti“, která sahá až k vládě Marie

13) Dlkh: Benolauer Genn. Vicariat erstattet bericht ad: 18387 über die Civilisierung der Zigeuner. MZA - Místodržitelství, /M-4652-124-1830 Šunas adaj, so del дума o rašaj: „... die dortbefindliche Familien dem Gottesdienst ordentlich so wie auch ihre Kinder die Schule besuchen nur z Skotschau besuchend die Kinder der Zigeuner blos im Winter die Schule weil sie den Sommer hindurch mit ihren Aeltern herumziehen..“

Terezie a Josefa II. Marie Terezie dávala Romy nejprve vyhánět (1749, 1751, 1755)⁵⁾, ale později v druhé polovině 18. století poznala, že s vyhošťováním a popravami Romů nic nezmůže.

A tak vedla Marie Terezie šlechtice k tomu, aby Romy usazovali ve městech a vesnicích. Josef II. viděl, že páni Antonín Václav z Kaunic a Lichtenštejn mají s Romy určité zkušenosti - proto museli přijmout dvacet pět rodin a usadit je na těchto místech: v Uherském Ostrohu, Ostrožské Nové Vsi, Bánově, Šumicích, Dolním Němčí, Prušánkách, Vlčnově, Uherském Brodě, Slavkově i jinde.⁶⁾

Zákony a práva „*Opinio de domiciliatione et regulatione Natione Zingarorum*“⁷⁾ platily také na Moravě. Navíc nechal Lichtenštejn postavit ve Slavkově pro Romy dům (obr. 1 a 2). Nejen šlechtici, ale i duchovenstvo pomáhalo dříve Romům, aby se vyučili řemeslu, aby získali vzdělání a osvojili si náboženství.

Olomoucká arcidiecéze-konzistoř vydala přípis, který rozeslala pánům, aby katecheti vyučili romské děti v křesťanské víře. Tam, kde nebyli Romové oddáni, museli složit manželskou přísahu v kostele. Dávala se jim také křesťanská jména a do matriky se zapisovalo vše: kdy se narodili, kdy spolu začali žít - stejně jako u ostatních lidí, u neromů.⁸⁾

Zlepšit životní podmínky Romů chtěli páni nejen na Moravě, ale zejména v Uhrách (na Slovensku), kde žilo mnoho a mnoho Romů, kočovných i usazených. Byli přinuceni pracovat na půdě u sedláků. Dávalo se jim ubytování a vše, jen aby nebydleli dál v „zemnicích“ (zemljankách) nebo ve stanech.⁹⁾

Ale jak nám ukazují staré listiny z let 1784-1785 z panství Uherský Brod, docházelo mezi Romy a pány ke sporům, svárům nebo k nedorozuměním. Romové například nikomu neřekli, že jdou do Bojanovic na pohřeb starého Roma.¹⁰⁾ Páni si mysleli, že utekli ze země, že opustili svoje domy a práci. Na to je Moravská gubernie dala hledat: vypsala kolik je mužů a žen, jak jsou oblečení, jakou hovoří řečí a co s sebou nesou (měchy, kladiva, kleště).¹¹⁾ Měli s sebou kovářské výrobky: řetězy, hřebíky, visací zámky, grumle, prodávali je po vesnicích, až došli do Vizovic, kde je chytili, poslali k soudu a zavřeli.¹²⁾

Jejich útěk z panství vyvolal mnoho hněvu. Hovořilo se o něm na Moravské gubernii při 28. slyšení (22.592 schůze za předsednictví guberniálního soudního rady H. H. Hüsenberga). Zde se konstatovalo, že Romové chybilí, když nikomu neřekli a nevysvětlili, že dodržují romskou tradici a hodlají se vrátit. Potom je však propustili na svobodu. Kdykoli Rom něco dělal, vždy zůstával Romem.

Co říci na závěr? Asi jen toto: život Romů, jejich osud šel jednou nahoru, po druhé dolů. Ale během historie sužoval Romy spíše hlad a trápení; bohatství a přepych měli málokterí. Nicméně si uměli uchovávat svoje zvyky a tradici, vážit si jeden druhého a vzájemně si pomáhali. Poznání se předávalo ve vyprávěních a pohádkách.

Ale i všeobecné vzdělání Romové získávali. Kdo je dříve učil? - Faráři. V letech 1800, 1826, 1829-1830 podávali duchovní každého půl roku zprávy pánům, jak chodí romské děti do školy. Psali, že navštěvují školu jen v zimě a v létě zůstávají se svými rodiči na cestách. O „zcivilizování“ Romů se mezi duchovními hovořilo někde pozitivně, někde negativně. Z Tišnova, Jihlavy, Hradiště i jiných měst posílali velmi pochvalné listy o Romech a jejich dětech.

Vždyť děti jsou naše bohatství, říkali staří Romové. Chceme, aby byl jejich život lepší a lepší. Nezapomenou nám, jak jsme je vychovali, chceme, aby se pevně postavily na vlastní nohy a uměly moudře žít mezi ostatními lidmi. Naše mladá generace musí jít dopředu ruku v ruce s celým lidstvem.

přeložil Jiří Pos

POZN.REDAKCE: Komentář k jazyku B. Daniela - západoslovenskému dialektu romštiny, je uveden u druhého pokračování Danielovy stati, v Romano Džaniben 2/1994.

Foto: Peter Suhaye, Néprajzi Múzeum, Budapest

Romské obydlí - tzv. "zemnice" - vyhloubené v zemi. (Hajdú, Maďarsko, 1908)

Jeskyňní chýše Romů, nebo vydlabané chýše ve skále. (Župa Boršova, Maďarsko, 1989)

SUMMARY

This conclusion of an article begun earlier, talks about the lives of Roma in Moravia during the 18th and 19th centuries. Historical records show that they were sometimes well integrated into the local economies. Their skills as artisans making iron lock, chains, musical instruments, etc. were well appreciated. After first trying to expell the

Roma, Austrian empress Marie Theresa later instructed the Moravian lords to settle them on their lands. The church took an interest in teaching the Roma to follow Cristian ways, and in educating Romani children. However cultural misunderstandings were not rare, as when a group of Roma would leave their masters' estate to attend a funeral outside, without bothering to ask permission.

BB

MALÍŘ SAMOUK JULIUS LAKATOŠ

Koncem sedmdesátých let nastoupila do Osvětového ústavu v Budapešti absolventka filosofie Agneska Dárocziová, Romka z rodu olašských Lovárů. Už její první pracovní počín měl zcela unikátní význam. Agneska jezdila rok po Maďarsku a hledala romské výtvarníky - samouky, kteří si pro vlastní potěšení malují nebo vyřezávají plastiky ze dřeva. Našla jich tolik, že v roce 1979 mohla v Budapešti uspořádat rozsáhlou výstavu. Představila na ní práce asi třiceti insitních romských umělců. Byla to první výstava podobného druhu na světě. Putovala pak další dva roky po různých maďarských městech, neromskou veřejnost seznamovala se zcela naznamým a netradičním odvětvím romské kultury - a další Romy povzbudila k tomu, aby vyzkoušeli svůj talent na výtvarném poli. Někteří pak dosáhli i akademického vzdělání - Péli Tamás, známý svými monumentálními malbami z romské mytologie, vystudoval v Holandsku na zvláštní stipendium.

U nás se zatím podobná Agnesa nevyskytla. My při svých cestách za romským folklórem nacházíme znovu a znovu Romy, kteří si pro vlastní potěšení kreslí, malují, zdobí zdi svých bytů nástěnnými malbami (třeba proto, že celostěnná tapeta vycházejícího slunce nad palmami je příliš drahá). Bohužel systematický sběr insitního romského výtvarného umění dosud pořízen nebyl. A přitom by to bylo velice potřebné, aby nezapadly talenty, jakým je například Július Lakatoš ze Selic u Šaly (jižní Slovensko). Náhodou jsme se s ním seznámili při cestě do Nitry na konferenci o romské rodině (viz zprávy o konferencích). Otiskujeme alespoň několik reprodukcí jeho díla. S vlastním životem seznámí čtenáře pan Lakatoš sám ve stručné autobiografické výpovědi, psané jeho mateřštinou, maďarským dialektem romštiny.

redakce

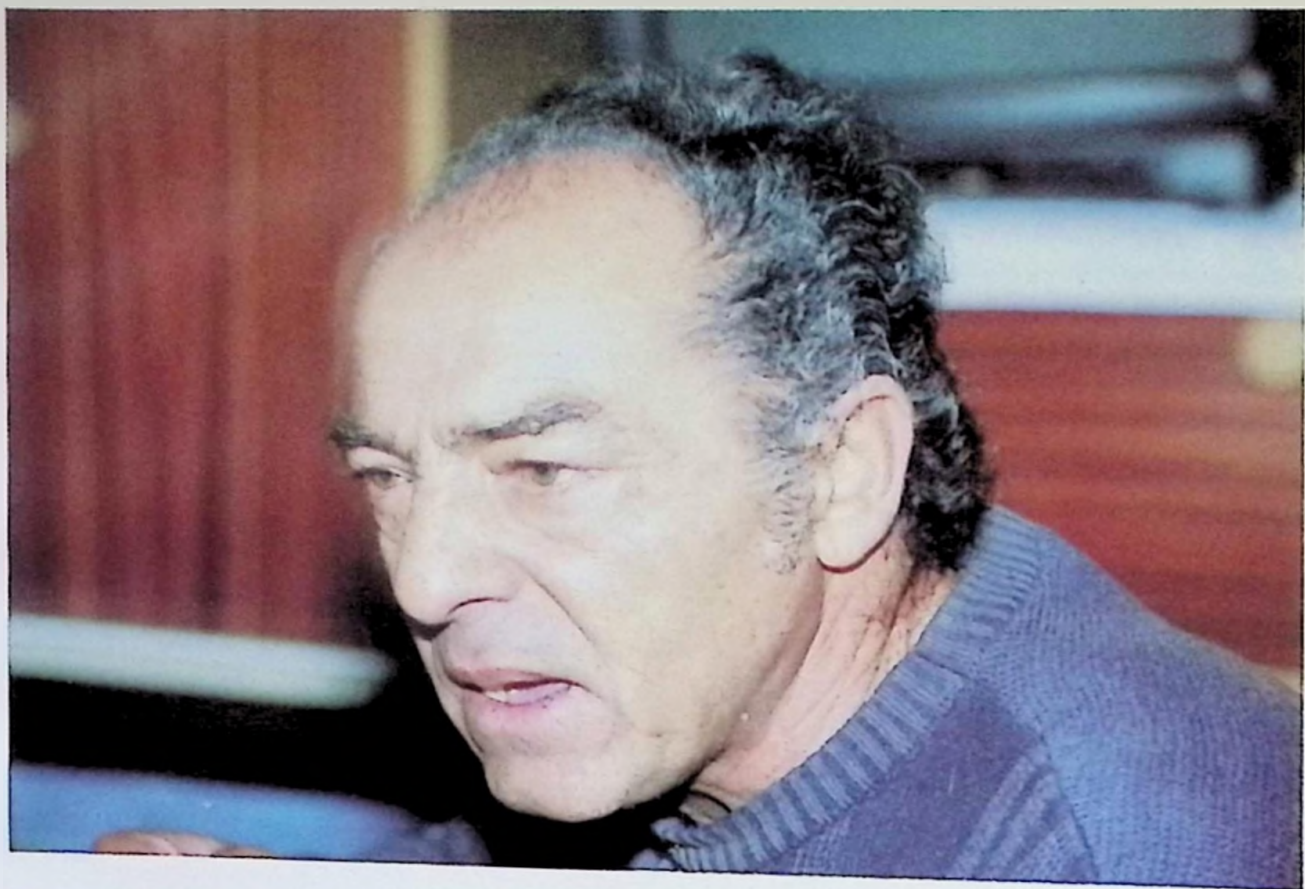
Julius LAKATOŠ
Mro dživipe

Akharen man Lakatoš Július, Šokate ujom 15.11.1938. Mro dad lavutari sahi, phillahi te bašaven, rodlahi valakiti love. Mri daj phillahi Požomate te bikingeren tojaša taj ledžlahi len ko bare raňa, odna denahi la vaše aver habe, kaj te džanas ari te dživen. Šo čhavoren khere muklahi. Mer me somahi legphureder si te viđazinahi upre mre trin pheňa taj upre mre duj prala. Si te len dahi te han tej preku len paťarahi.

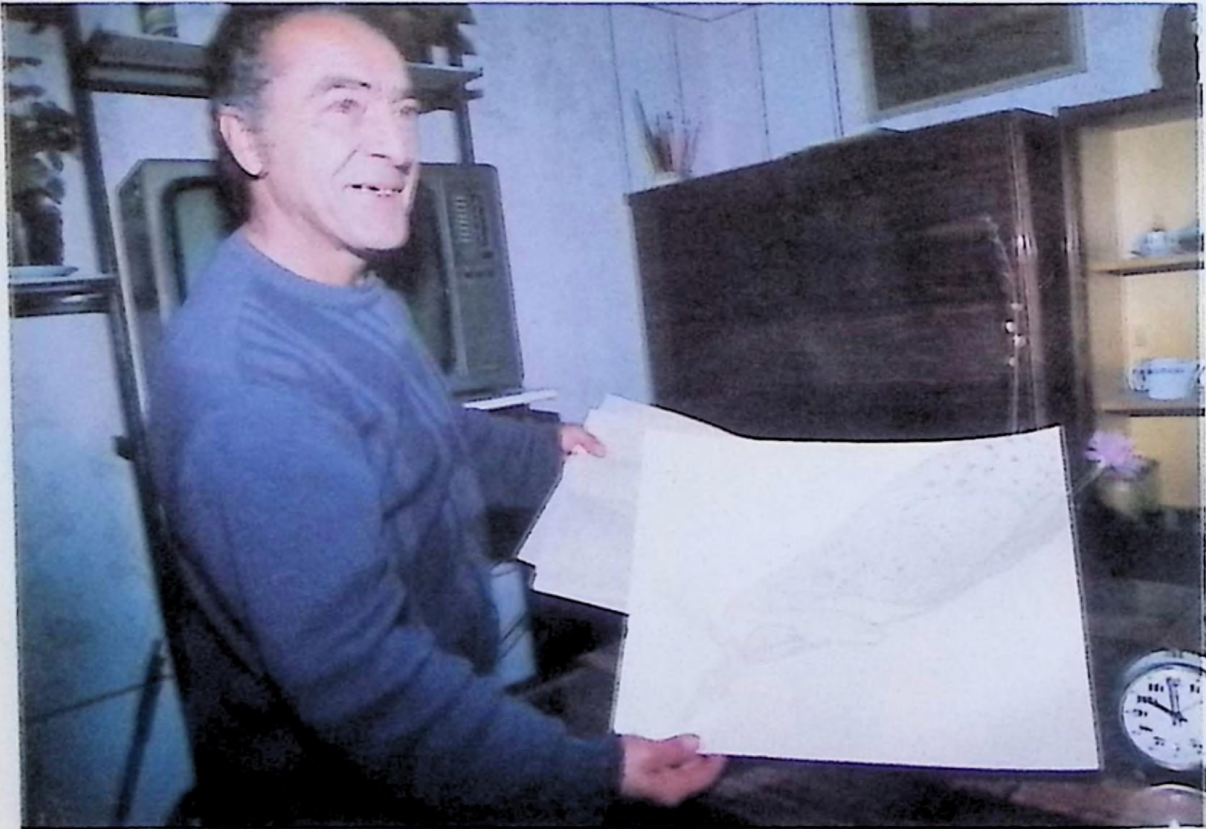
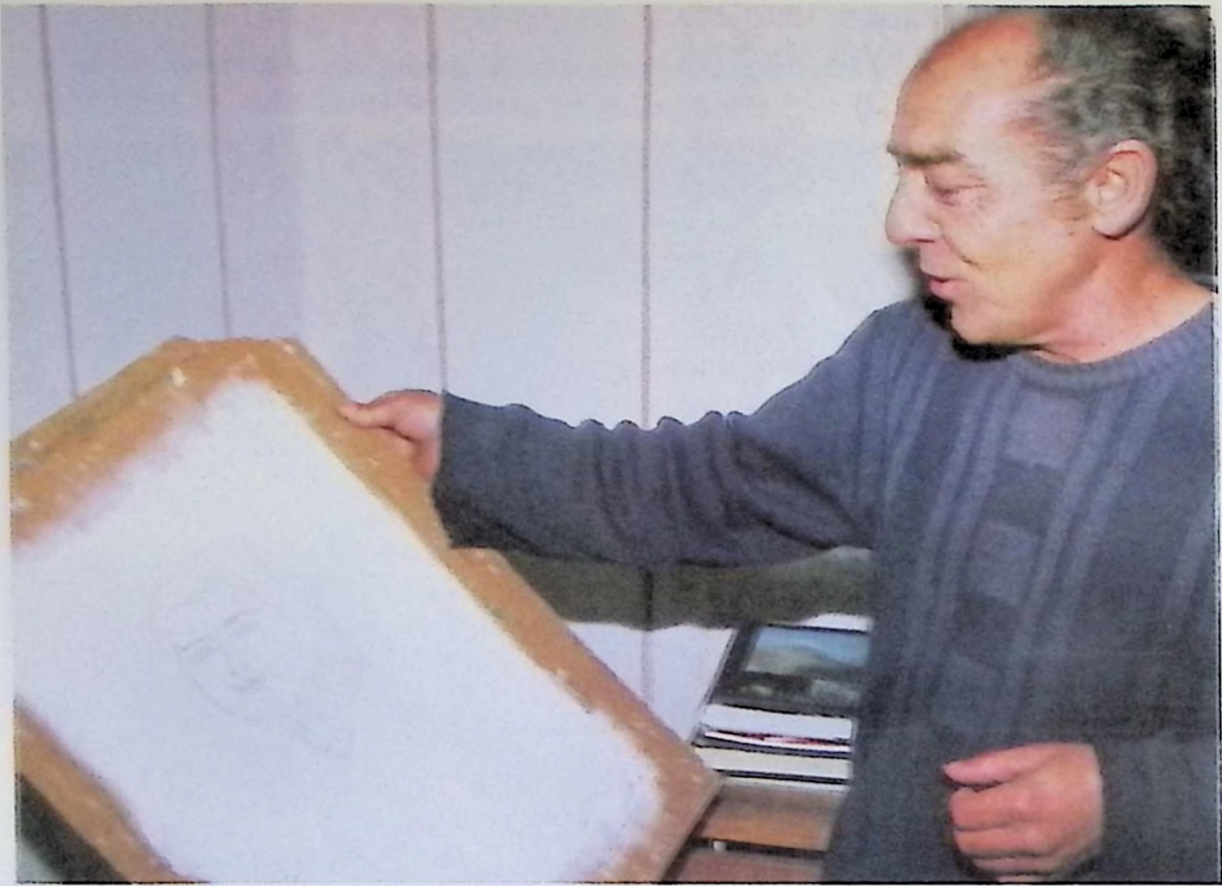
Phirahi andi iškola, de kana mri daj taj mro dad džanahi, ma andi iškola naštig džahi. Ari phirdom pandž iškoli. Kana si te khere ačovahi paš o ča vora, o tenito avlahi vaš mange taj ledžlahi man andi iškola. De si te kher man čivahi, mert džanahi, hoď mre prala taj o pheňa korkore hi le khere,

Foto: Přemysl Fialka
Július Lakatoš a jeho obrázky

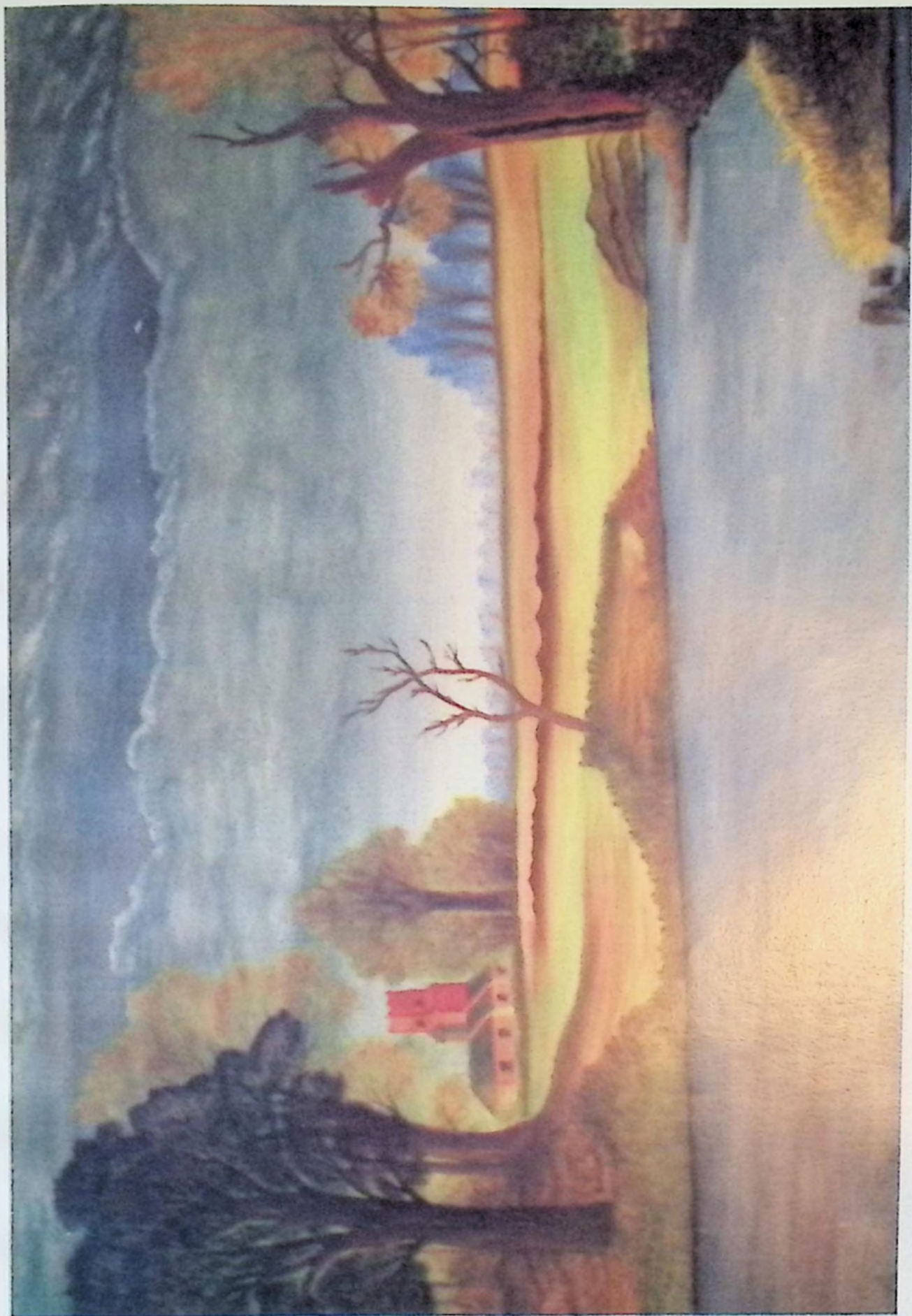
Domky olášských Romů v Selicích

ZUSAMMENFASUNG

Július Lakatoš ze Selic u Šaly

In seinem Lebenslauf beschreibt der Maler Július Lakatoš, wie er sich als Ältester um seine jüngeren Geschwister kümmern mußte und deshalb nur fünf Jahre zur Schule gehen konnte. In seiner Freizeit begann er jedoch zu zeichnen und später auch zu malen und errang von einer

Immer größer werdenden Öffentlichkeit Anerkennung. In Ungarn wurden derlei Künstler für die Öffentlichkeit von der Absolventin der Budapester Universität Agneska Dároczi entdeckt. Neben dem Auffinden und Vorstellen von Roma-Autodidakten und dem Zusammenstellen ihrer Werke förderte die Roma aus dem Stamm der Lowara einige ihrer Landsleute bis zum Erreichen akademischer Grade.

PW

DVA PŘÍSPĚVKY PETRA STOJKY Z HÁJSKÉHO

Následující dopis pana Petra Stojky jsme nezařadili do rubriky dopisů, nýbrž jej citujeme jako úvod k jeho dvěma příspěvkům: „Hierarchia a zvyky (nitranských) Romov“ a „První náčrt k romsko (olašsko) - slovenskému slovníku (A, Á)“. Dopis totiž osvětluje, proč se pan Stojka rozhodl příspěvky napsat, a také jaký volí pravopis.

Nicméně jsme do jeho pravopisu učinili dva zásahy: v souladu s obecně přijatou mezinárodní normou jsme eliminovali y. Iota- i tedy nemá palatalizační funkci: **d, t, n**, před **i** se vyslovují tvrdě. Měkčení se označuje výlučně háčkem nad měkčenou souhláskou.

Příklonku **iĵ**, která alternuje se sponou **si** ve významu je „být“, oddělujeme (v souladu s pravopisem, ve světě převážně užívaným) pomlčkou od předcházejícího jména (substantiva, zájmena, přídavného jména): tedy **voun-i** = on je; **phúro-ĵ** = je starý atd.

V Hájskom dňa 16. 12. 1994

Vážená redakce

Velmi som sa potešil Vášmu časopisu. Zvlášť pozorne som si prečítal článok od Margity Lakatošovej. Z môjho pohľadu v článku nie je čo kritizovať, pretože ich zvyky sú podobné tým našim a zároveň som rád, že pracuje v štátnej správe a vie lepšie pochopiť Romov a ich problémy.

Posielam Vám niekoľko riadkov a poznatkov z nášho regiónu - aj preklad - a tento môj článok som nazval „Hierarchia a zvyky Romov“. Myslím si, že jeho obsah môže byť zaujímavý z hľadiska vzájomného sa poznávania. A pokiaľ by bol z Vašej strany záujem, som ochotný poslať aj ďalšie príspevky. Zasielam tiež úvod môjho slovníka.

P. S. Ja musím dávať nad samohláskami čiarky, pretože keby som ich nepoužíval, necítil by som sa byť Romom ale Rumungrom. Bol by som rád, keby ste ma pochopili, pretože ja rómštinu píšem foneticky.

„T' aven sáste taj bachtale“
Ďakujem Vám za porozumenie
S pozdravom
Petr Stojka

ROMÁNO SOKÁŠI PEJ NITRAKO TELEPO.

Pe amáro telepo trajin dújfelika Rom taj kodola-j e Rom taj le Rumungri
Ande-j Vlašika Rom si mнденfejlrika nípura taj sakone nípos si varesosko

hango maškar le Rom.

FERKOŠŤI: Kada-j maj híreša Rom maškar amende. Anda kado nípo sár-mozin le manuša, save vezetin i Románi krísi. Godavera Rom-i taj žanen te višelin pe maškar le Rom. Maj godaver Rom-i o Jánoš de mejg vi ando intrego tauco. Voun-i maškar le Ferkošťi maj phúro, de naj angluno, ká maj phúro-j, de ká godaver-i taj žanel pe sako vorba de felelij. So phenel, kodo poťij pe-j intregi Rom taj sako si te lel les ánde, taj te na, atunči ánde-j šutto ando makkerdo.

RIBEŠŤI: Kadala Rom žanen te dīlaben taj te khelen taj maškar le Rom žanen te vezetin pe.

RANTÁŠA - BARABÁŠA: Sako žanel, hoď kadala Rom žanen te šeftelin taj si maškar le barvále Rom. O Rantáš taj o Barabáš kodola phrala sas, azír kadala nípora bičelin pe taj kamen pe.

JOŽEŠŤI: Kadala Rom naďon voujake taj žanen i vouja te keren vi dīlasa taj vi khelimasa.

BOGRÁŇAKE: Kado nípo či kerdas kodo but, hoď t'avel maškar le anglune Rom.

KURKEŠŤI: Kacavo sokáši-j le, hoď či muken khanikas te parančolij lenge. Majinti čourkernas taj sas mindik phangle.

JIVOŠŤI: Kado nípo muklem mange po paluno, azír ke anda kado nípo sár-mozij vi me. Kadale Romen si sa, so trobuj sakone Romen. Godavera-j, vou-jake, žanen sa, so trobuj andi románi vorba, žanen te šeftelin, de mejg vi - te trobuj - nasula-j. Taj či muken khanikas te parančolin lenge. Kado nípo maj phúro nípo-j maškar amáre Rom. Majinti trajinas kadej, hoď trádernas opre tejle, sar sako vlašicka taj cerháricka Rom. De apal ande kado fouru kerde penge khera, taj sar sako Rom či voun či mukenas maškar pe khanikas tuďones.

HIERARCHIA A ZVYKY RÓMOV Z NITRY A OKOLÍ

V nášom regióne žijú dva druhy Rómov - Rumungri a Vlašskí Rómovia. Delia sa na niekoľko rodov a každý má medzi ostatnými určitú povesť.

FERKOŠŤI: sú to najváženejší Rómovia v Nitre a v celom okrese. Z tohto rodu pochádzajú muži, ktorí usadajú do čela rady - rómskej rady, tzv. „Románi Krísi“. Sú to múdri ľudia a vedia vystupovať v spoločnosti. Najuznávanejším Rómom nielen

v tomto regióne, ale aj na celom Slovensku je Róm Jánoš. Je medzi Ferkošťami najstarší nie však vekom, ale najmä múdrosťou a stojí v ich čele. Konečné verdikty sú pre všetkých Rómov záväzné: sú pre nich zákonom. To znamená, že každý sa im musí podrobiť, inak je uvalený do nemilosti a stáva sa tzv. „makkerdo“.

RYBEŠTI: sú to Rómovia, ktorí vedia spievať a tancovať a v spoločnosti sa vedia tiež orientovať.

RANTÁŠA-BARABÁŠA: sú povestní tým, že vedia obchodovať a patria medzi bohatších Rómov. Nebohí Rantáš a Barabáš boli bratia a aj preto sa tieto dva rody navzájom rešpektujú.

JOŽEŠTI: Sú veľmi kultúmi a vedia to aj patrične prejaviť spevom a tancom.

BOGRÁŇAKE: Tento rod zatiaľ toho veľa neurobil, aby sa mohol dostať do povedomia iných. Žijú skromným životom.

KURKEŠTI: Majú svoju hrdosť a nenechávajú si od nikoho rozkazovať. V minulosti konali v rozpore so zákonmi, živili sa krádežami, za čo boli častejšie aj väznení.

JIVOŠTI: Tento rod som naschvál nechal na záver, pretože som jeden z nich. Tento rod má v sebe všetko, čo je typické pre všetkých Rómov - múdrosť, kultúrnosť, schopnosť vedieť podnikáť, ale aj netolerantnosť voči iným Rómom a nenechajú si od nikoho diktovať. Tento rod je jeden z najstarších. V minulosti žili kočovným spôsobom života ako všetci Vlašskí Rómovia, ale počase sa začali usadzovať. Tak ako to je typické pre všetky rody, nenechajú si medzi seba preniknúť nikoho cudzieho.

překlad autorův

PRVNÍ NÁČRT ROMSKO-SLOVENSKÉHO SLOVNÍKU (OLAŠSKÝ DIALEKT Z OKOLÍ NITRY)

Pan Peter Stojka patří ke stále rostoucímu počtu Romů, kteří se intenzivně zajímají o svůj jazyk, o romskou kulturu; rádi by ji definovali, popsali, zachytili a zveřejňovali. Neměl však nikdy možnost učit se ve škole ani prostřednictvím svého jazyka, ani svému jazyku analyticky, tak, jak se po osm let povinné školní docházky učí slovenské děti slovensky nebo české děti česky. Není lingvista ani lexikograf. Náčrt jeho slovníku tedy nemůže být dokonalé lexikografické dílo. Neodpovídá běžným slovníkářským stereotypům, na které jsme zvyklí: Ale právě tím je zajímavý.

Většina slovníků uvádí hesla v tzv. „základním tvaru“ (u jmen je to nom. sg., u sloves infinitiv). Řada výrazů se však v běžném hovoru mnohem častěji vyskytuje v některém z odvozených gramatických tvarů, ba stává se, že jejich základní

tvár je někdy jen hypotetická veličina. Peter Stojka, veden citem, uvádí - na rozdíl od stereotypní konvence - romské výrazy právě v těch užívanějších tvarech. Například „uhlí“ (angara), „slzy“ (ásva), nebo „slova“ (alava), se jistě častěji vyskytují v množném čísle než v jednotném. I ve Stojkově slovníku najdeme pouze jejich množné číslo.

Olašská romština vyjadřuje kategorii infinitivu subjunktivem, který se mění podle osoby a čísla.

olašská romština

žanav te dīlabav

žanes te dīlabes

žanel te dīlabel

umím zpívat

umíš zpívat

umí zpívat

slovenská romština (Prešov)

džanav te gīľavel

džanes te gīľavel

džanel te gīľavel atd.

U slovníků olašské romštiny se slovesa uvádějí buď v 1. os. sg., nebo ve 3. os. sg; u odborných slovníků ve tvaru kmene (dīlab-).

Peter Stojka volí u většiny sloves imperativ. Právě tyto tvary jsou často užívané, často opakované, často slýchané. Zajímavé - anebo naopak logické - je, že imperativní tvar nezvolil u slovesa „ášij“! - „ryľuj“. Bezpochyby se v hovoru častěji vyskytne tvar „ášin“ - „oni ryľujú“.

Do jaké míry jsou gramatické tvary (nevyčerpávající celé paradigma) voleny záměrně či nahodile, nelze určit. Ponecháváme je však tak, jak je autor uvedl.

Redakční zásah do slovníku spočívá v tom, že jsme hesla seřadili podle abecedy.

redakce

A, Á

aďejs

dnes; aďejs-i dnes je

ágor m.

vrch

agustuši m.

august

akánik

teraz

akhar

pozvi, volaj, zatelefonuj; akharas pozývame, voláme, telefonujeme akharde pozvali, zavolali, zatelefonovali; akhardem pozýval som, zavolal som, zatelefonoval som; akharen pozývajú, volajú, telefonujú; voláte, telefonujete; zavolajte, zatelefonujte

ákhor ž.

orech; ákhora orechy

ákhorin ž.

orechový strom

álava

slová

ambrol ž.

hruška; ambrola hrušky

ambrolin ž.

hruška (strom)

ame

my

anda, andaj

z, zo

ánde

dnu, vnútri, do vnútra; ándeľ la v nej; ándeľ les v ňom; ándeľ le v nich

andejlos m.	<i>andel</i>
andral	<i>zvnútra</i>
andrúne	<i>vnútomé; andrúno vnútomý i andrúni vnútomá;</i>
angara	<i>uhlie</i>
anglal	<i>vpredú</i>
angrusti	<i>ž. prsteň; angrušta prstene</i>
apal	<i>potom; no a čo</i>
apriluši m.	<i>apríl</i>
arakh!	<i>uhni! pozor, choď na bok!</i>
árno m.	<i>vajce; árne vajcia</i>
áro m.	<i>múka</i>
astar!	<i>zapriahni! zapriahaj! astarav zapriaham</i>
áš!	<i>zostaň! ticho, pst; ášde! tak zostaň, tichúčko</i>
ášado	<i>zmeravený, zmrazený; ášadi zmeravená; ášade zmeravené</i>
ášin	<i>rýľujú; ášinas ruľujeme; ášindem vyroľoval som; ášindam vyryľovali sme</i>
ášon!	<i>zostaňte! buďte ticho! ášilas stíchol, zostal; ášile zostali, stíchli;</i>
ášosa	<i>zostaneš</i>
ášovou m.	<i>rýľ; ášouvura rýle</i>
ašta	<i>počkaj, postoj; aštan počakjte, postojte</i>
av!	<i>pod! prid; aven, aventar podte; prichádzate; prichádzajú</i>
avtar!	<i>pod' si! avna prídu (oni); avilas, avilo prišiel; avilas, avili prišla;</i> <i>avile prišli</i>
áver	<i>iný, druhý, onaký; ávera iné, inakšie</i>
ávrejsar	<i>inak, inakšie</i>
ávrejtár	<i>z iného, odinakaľ</i>
ávral	<i>vonku, zvonku</i>
ávri	<i>von</i>
azír	<i>preto; azíriš, azír iš preto aj</i>

ZUSAMMENFASUNG

Peter Stojka aus Hájské:

Hierarchie und Gebräuche der Roma im Raum Nitra.

und Abriß eines Wörterbuches Roma-Slowakisch (Vlach-Dialekt aus der Umgebung Nitra)

Peter Stojka schickte uns seine Beobachtungen über die Roma im Raum Nitra als einen ersten Beitrag. Er wurde dazu inspiriert von der Arbeit von Margita Lakatošová in Romano Džaniben, Band 3/94. Nach dem einleit-

enden Brief mit Begründungen zu seiner Art der Rechtschreibung veröffentlichen wir seinen Beitrag in Romanes mit eigener Überstzung ins Slowakische. Jeder Stamm wird in seinen Grundzügen charakterisiert und in gesellschaftliche Relation den anderen gegenüber gestellt.

An seinem Wörterbuch ist die unkonventionelle Zugangsweise beachtlich. Im Gegensatz zu linguistisch geschulten Autoren verkrampft er sich nicht in der Bemühung, alles auf eine Stammform zurückzuführen und kommt damit stellenweise in gewissem Sinne seiner Muttersprache näher.

PW

Hilda PÁŠOVÁ

PROČ JSEM SE ROZHODLA PSÁT ROMSKÝ SLOVNÍK?

Protože si až teď, kdy jsem už starší, uvědomuji, jaká by to byla škoda, aby můj mateřský jazyk pomalu vymizel a zanikl. V mých nynějších vzpomínkách, které jsou dosud tak živé, že si vybavuji i barvu matčina hlasu a její intonaci, mi nic nezní sladčeji než ono maminčino: „*Láchi óv mri tikni čhajóri, kand álav taj viďázin upre tute*“ (buď hodná, moje malá holčičko, poslouvej a dávej na sebe pozor). Těmito slovy mne každé ráno vyprovázela do školy. Nebo její starostlivé volání do chumlu dětí přes celou náves: „*Av, l' upe tute kabáto, šil hi!*“ (pojd', vezmi si kabát, je zima!).

Mimoděk se usmívám i nyní, po tolika letech, když si vzpomenu na barvitě vyprávění všech mých strýců a tetiček po večerech, kdy se u nás scházeli. Vyprávěli krásnou košatou romštinou a jejich příběhy byly vždy přesně vygradované. Pointa přišla vždy v tu pravou chvíli, kdy napětí posluchačů bylo největší. A navíc, vyprávění skoro nikdy nepostrádalo vtip a humor. Jak ráda jsem se smávala s nimi, anebo, bylo-li vyprávění strašidelné, předstírali jsme všichni strach a úžas, abychom vyprávěče povzbudili a podnítili ještě víc jeho fantazii. Jako mladou dívku mě nikdy nenapadlo hledat v těchto společných posezeních, u kterých se tak dobře v zimních večerech popíjel horký čaj a přikusovaly pravé romské koláče (veliké a hutné, s náplní ořechovou, makovou nebo tvarohovou), nějaké zvláštní kouzlo. To kouzlo mi připadalo všední a normální. Až teprve teď, po letech, kdy všechny ty tetičky a strýcové, včetně mých rodičů, mne opustili, shledávám tato posezení jako jedny z nejkrásnějších zážitků v mém životě. S lítostí si uvědomuji, že naší romštinou mohu teď hovořit pouze s několika málo příbuznými - skoro u všech však zjišťuji, že řeč zapomínají, těžko si vybavují, jak se to či ono řekne romsky. Znají ty výrazy spíše v češtině, ale romsky je mnohdy říci neumějí. A jejich děti už většinou neumějí romsky vůbec, často pocházejí ze smíšených manželství, kde se mluví pouze česky.

Většinou argumentují tím, že se romštinou už moc nedomluví. Já ale mohu z vlastní zkušenosti potvrdit, že romsky jsem se domluvila s Romy z Francie, Ameriky, Norska, Švédska, Polska i z Ruska.

Možná, že mnozí z nás jsou přesvědčeni, že romština je řeč nedokonalá, obsahově málo bohatá, ale musíme si uvědomit, že ještě v nedávných dobách ani český jazyk neměl tu podobu co dnes. Ani Češi si tehdy nedovedli představit, že například divadlo by se hrálo česky. V Praze se mluvilo hlavně německy, divadla a opery byly hrány v německém jazyce. Některé básně, například z roku 1757, odrážejí skutečnost, že ve stejné době spisovná verze českého jazyka prakticky neexistovala. Česká šlechta v českých zemích byla v té době takřka bezezbytku poněmčená. Český jazyk byl spíše vyzdvihován jako státoprávní symbol, než jako prostředek společenské komunikace. V Praze byla první katedra českého jazyka

založena teprve roku 1791. V roce 1837 František Palacký píše: „Jazyk český v národu našem zanedbaný, opovržený, ze škol, z kanceláří i veřejného života vyloučený - celá vzdělanost naše je - zprostředkována jazykem jiným!“. Teprve Josef Dobrovský, František Palacký a mnozí spisovatelé, jako Neruda, Světlá, Němcová, Havlíček, Tyl a jiní, se zasloužili o prosazení, rozvíjení a obohacování českého jazyka, které vlastně pokračuje až do dnešní doby.

Bývá mi smutno z pomýšlení, že moje mateřština, ve které jsem slychala od malička všechna ta krásná láskyplná slovíčka od své maminky i naoko přísná napomenutí od otce, teď vymizí a Romové úplně zapomenou na tu prastarou, libozvučnou řeč, která zrovna tak, jako kterákoliv jiná, dokáže vystihnout a obsáhnout všechnu bohatost lidských citů, touhy, emoce a přání. Říká se, a je to veliká pravda, že zahyne-li řeč, zahyne i národ. V jedné Hašlerově písni, kterou se pokusím volně parafrázovat, se zpívá: *„Ta naše písnička česká, ta je tak hezká, tak hezká...až se ta písnička ztratí, potom už nebudem žít, jestli nám zahyne, všechno s ní pomine, pak už nic nebudem mít.“*

A zrovna tak by se stalo i s naší romskou písničkou a romštinou - vždyť Romové jsou národnostní menšinou, kterou charakterizuje tradice, kultura, ale také vlastní jazyk - jakmile ten zmizí, nezůstane nám už nic a Romové jako národ vyhynou, vymizí, asimilují se. Proto si naši romštinu nenechme zakrnět, užívejme a pěstujme si ji. A to je vlastně moje odpověď na otázku, proč jsem se začala zabývat romským slovníkem.

NÁČRT ROMSKO-ČESKÉHO SLOVNÍKU

(maďarská romština z okolí Nových Zámků)

Hilda Pášová, rodným jménem Kurucová, se narodila 8.července 1941 ve Vlčanech u Nových Zámků. Její mateřská řeč je maďarský dialekt romštiny. Hovoří se jím na jižním Slovensku, v severním Maďarsku, v rakouském Burgenlandu (viz příspěvek D.Halwachse „Romové v Burgenlandu“, *Romano Džaniben* 1/1994) a ve Slovinsku. Po otci pochází z významné hudebnické rodiny, matčini předkové obchodovali se zeleninou. V roce 1946 se rodina přestěhovala do Prahy, protože na Slovensku nebyla práce.

Když Hilda začala chodit do školy, neuměla ani slovo česky. V připravovaném životopise, který je zatím jen v poznámkách a v útržcích zachycených na magnetofon, říká: „*Kan' adď ájom, na džanáhi ni jekh álav čehike. Roméne vakerasáhi khere. Ando elšino ostájo na igen hajuváhi, hod' so vakerel i tanítókiňa, no de polokóre siklijom čehikke te vakeren, te genen, važdár, hod' sáhi man čehike barátkiňi. On sikavnahi man čehike, me olen sikavahi románe.* (Když jsem sem přišla, neuměla jsem ani slovo česky. Doma jsme mluvili romsky. V první třídě jsem moc nerozuměla, co říká učitelka, ale pomalu jsem se naučila česky mluvit a číst, protože jsem měla české kamarádky. Učily mě česky a já je učila romsky.) Přestože Hilda romštinu nezapomněla, ovládla češtinu tak, že s velmi dobrým prospěchem maturovala na gymnáziu v Čakovcích a čeština se stala i před-

mětem, který začala studovat na Pedagogické fakultě UK v Praze. Vysokou školu, bohužel, nedostudovala, protože jí zemřel otec a byla nucena pomáhat s výdělkem k obživě rodiny.

Ani Hilda Pášová, podobně jako Petr Stojka, není lingvista či lexikograf. I její slovník je dílo zapáleného laika. Na rozdíl od Petra Stojky na něm pracuje delší dobu: loví ze vzpomínek na své dětství, kdy se v příbuzenstvu hovořilo převážně romsky, a slovíčka začínající písmenem *a* vřazuje do slovníku. Oddíl A už několikrát přepisovala, doplňovala jak o jednotlivé výrazy, tak o příklady, které je dokumentují. Hilda Pášová spolupracuje se studenty romistiky na FF UK v Praze. Přispívá cennými informacemi o svém dialektu. (Základní dialekt, který se v rámci Indologického ústavu FF UK přednáší, je východoslovenská romština.) Snad i pro ni není spolupráce s fakultou bezúčelná a teoretické jazykovědné informace, které v kroužku studentů získá, přispějí k tomu, aby její slovník byl v budoucnosti postaven na odborných základech. Protože je však plně vytížena svou prací úřednice na sociálním odboru, záleží i na tom, bude-li získána finanční podpora k tomu, aby se práci na slovníku maďarské romštiny mohla odborněji věnovat.

redakce

abrosi m.	<i>ubrus</i>
áčhen, áčhon	<i>zůstat; áčhov adaj mék čepo! zůstaň tu ještě chvíli! áčh! áčhov! přestaň, mlč! ma áčh ovodoj šoká! nezůstávej tam dlouho! áčh Devleha! (bud') sbohem! na áčhíja leske hábe nezbylo na něj jídlo; korkoro áčhíjom sar šúko kašt zůstal jsem sám jako kůl v plotě (dosl. jak suchý strom); kaš-taske áčhíja zdřevěněl (hrůzou); áčhíja upre (uppe) mri men zůstal mi na krku</i>
áčhon	<i>préku te áčhon propadnout (ve škole)</i>
adá, adí	<i>tento, tato</i>
adadí, adádíve	<i>dnes(ka), dnešek</i>
adaj	<i>tady, zde</i>
adala	<i>tuto; adala čha kamav tu dívku mám rád; phen le adala čhake řekni to té dívce</i>
adďa	<i>sem; av adďa! pojd' sem!</i>
ága ž	<i>větev</i>
águstuši	<i>srpen</i>
ájándíko m.	<i>dárek</i>
ájulinen	<i>omdlít</i>
ájuláši m.	<i>mdloba</i>
akán, akáne	<i>ted'</i>
akámmá	<i>(akán má) no a ted'</i>
akár	<i>třebas; akárkaj kdekoliv; akárkana kdykoli; akárkasaha s kýmkoli; akárkhatar odkudkoliv; akárkija kamkoli; akárko kdokoli; akársava jakýkoli; akársar jakkoli; akárso cokoli; akársoha s čímkoli</i>
akija	<i>sem</i>

akkor	<i>tehdy, tenkrát, vtom, tak tedy; akkorábo v té době</i>
akkoriko	<i>tehdejší</i>
akharen	<i>zvat, volat, jmenovat (někoho); sar tut akharen? jak se jmenuješ? (dosl. jak tě jmenují?); kija man akhares? kam mě zveš? akharel man ando mozi zve mě do kina; akhará le ke amende pozvu ho k nám; na akhar le ári! nelákej ho (ven)!</i>
akharaven	<i>dát zavolat, dát pozvat; nechat zavolat, nechat pozvat akharavađa but nípen ando bijav nechat sezvat mnoho lidí na svatbu; kethán akharav le nípen ole čhavóreha dej lidi sezvat (tím) chlapcem</i>
akharkeren	<i>volávat, pobízet, zvávat; már ařivar le akharkerav už ho tolikrát zvu; upre (uppe) te akharen valakas zatelefonovat někomu; akhar man upre! zatelefonuj mil</i>
ákhor, ákhora ž.	<i>ořech, ořechy</i>
ákhorálo	<i>ořechový, oříškový; koláča ákhorenca ořechový koláč</i>
ákhorálo kašt	<i>orešák</i>
alačhonno, -i, -e	<i>nížký, nízká; nízcí, nízké; alačhonneder nižší; alačoňan nízce</i>
alaguto m.	<i>tunel</i>
alakhen	<i>najít, nalézat; so alakjal? co jsi našel našla)? majd alakhá le pak to (je) najdu; na alakjom le nenašel jsem to (je)</i>
alakheren	<i>nacházet</i>
alako m.	<i>postava, tvar; lačo alako hi tut máš hezkou postavu</i>
álav m.	<i>slovo; álav te kanden poslouchat (být poslušný); adá čhavóro álav kandel to dítě je poslušné; ni álav upral naštig óvel o tom nemůže být řeč</i>
álla ž.	<i>brada</i>
áломáši m.	<i>nádraží</i>
áloto m.	<i>zvíře</i>
áluláši	
amáro, amári, amáre	<i>můj, má, moji, moje</i>
amavka	<i>jinak, onak</i>
amen	<i>my</i>
ánav m.	<i>jméno</i>
aňago m.	<i>látka; finomne aňagostar sivavá gáda nechám si ušít šaty z kvalitní látky</i>
anaven	<i>nechat si něco přinést, přivést; ana(va)đa peske gáda nechal si dovést šaty; andom amange hábe taj pijibe objednal jsem pro nás jídlo a pití; anado objednaný, přinesený; anavkeren (stále) si objednávat</i>
andálka ž.	<i>anděl</i>
ánde	<i>uvnitř, dovnitř, v, do; av ánde pojď dál; ánde hi kerdo je zavřeno</i>
ánde te aven	<i>přijít, přijet; ánde ája o vonato přijel vlak</i>
ánde te ciden	<i>zatáhnout dovnitř</i>

ánde te čomózinen	zamotat, zauzlit
ánde te daven	podávat, dodávat, nechat dodat
ánde te den	podat, dodat
ánde te poťinen	zaplaťit
ánde te siven	zašťit
ánde te soven	zaspat
ánde te šestítedinen	stmívat se, setmít se
ánde te vígzinen	dokončit
ánde pe te den valasostar	do něčeho se pustit
ándral	uvnitř, zevnitř
anen	nést, donést, přinést; so anes? co (to) neseš? anav tuke pasterni nesu ti sukni; na anda ništa nepřinesl nic; náruč, klín; andi angáli te ikren chovat na klíně
angáli ž.	uhlí
angara mn.	více dopředu
angleder	přední
angluno	prsten, prsteny
angrusti ž. angrusťa	prstíček, prstíčky
anguštóro, angušťóra	nech měl nech toho!
ara!	ven, venku
ári	otevřít; ári hi kerdo je otevřeno; ker ári otevři
ári te keren	zelf
ármin ž.	usměvavě, se smíchem
asabeha, asabnaha	smích; báro asajibe šundoláhi bylo slyšet velký smích
asabe m. asajibe m.	smát se; so asas? čemu se směješ, co se směješ?
asan	rozesmávat
asaven	usměvavý
asavkerdo	takový, taková, takoví, takové
asavo, asavi, asave	truhlář
astaloši m.	potom
astán	chycený, lapený
astardo	chyťit, lapit; ánde te astaren sáhnout do něčeho, zapřáhnout;
astaren	ári te astaren vychytat, vychytávat; téle te astaren zadržet; upre te astaren trvat na něčem
astarkeren	lovit
ásva mn.	slzy
ásválo	uslzený, uplakaný, slzíci
ásvázinen	slzet
ašaraven	dát pochválit
ašaren	chválit
ašaribe m.	chvála
ašarkeren	vychvalovat
ášlime, ášlindo	zarytý; obrytý, zrytý
ášinen	rýt
ášitozinen	zívat
ášo m.	rýč, ášovi rýče

atŕi	<i>tolik; atŕiha s tolika, o tolik; atŕiske za tolik; atŕiste ánde ája přišlo mě to na tolik (korun)</i>
atŕivar	<i>tolikrát</i>
áthar	<i>tady, odtud</i>
aven	<i>přijít; av adŕa! pojd' sem! kiŕiste ánde ája? na kolik (tě) to přišlo?</i>
áver, ávera	<i>jiný, druhý; jiná druhá; jiní, jiné</i>
avka	<i>tak; vid'; phend'om tuke, avka?! říkála jsem ti to, vid' avka tuke kampe! dobře ti tak! (dosl. tak je ti dobře)</i>
ávrethar	<i>odjinud</i>
ávrethe	<i>jinde</i>
ázime	<i>zmoklý, zmoklá; sa sal ázime jsi celý zmoklý</i>
ázinen	<i>zmoknout</i>

ZUSAMMENFASUNG

Hilda Pášová:

Hilda Pášová äußert sich zu ihrer Motivation, ein Wörterbuch ihrer Muttersprache zusammenzustellen. Sie erinnert sich an Schlüsselsituationen in der Kindheit, die eng mit ihrer Muttersprache, dem Romanes, zusammenhängen, wie z.B. Ermahnungen der Mutter und Erzählungen der Älteren. Zugleich beobachtet sie

das allmähliche Untergehen dieser Sprache. Hier macht sie Parallelen zur Erneuerungsbewegung des Tschechischen im 18.Jhdt. klar, als der deutsche Einfluß auf das Alltagsleben übermächtig geworden war. Für ebenso reich und erhaltenswert wie damals das Tschechische hält sie auch heute das Romanes, das in allen Arten zwischenmenschlicher Beziehungen eine vollwertige Ausdrucksfähigkeit und -vielfalt beweist.

PW

RECENZE - ANOTACE

ŠATAVA Leoš

Národnostní menšiny v Evropě

Ivo Železný, Praha 1994, 385 s.

Publikácia tohoto bezosporu vynikajúceho znalca problematiky minorít v Európe má charakter encyklopedickej príručky, v ktorej nám autor populárno náučným štýlom približuje základné fakty o živote národnostných menšín v jednotlivých štátoch Európy.

V prvej kapitole, nazvanej „Etnická skladba Evropy a problematika národnostných menšín“, sa dozvedáme o kritériách triedenia národov a národnostných menšín na základe početnosti a jazyka.

Z tohto hľadiska autor vyčleňuje Rómov a Židov, ako istý špecifický prípad minorít žijúcich rozptýlene po celej Európe a zo značnej časti nehovoriacich vlastným jazykom ako jazykom mater-ským.

V ďalšej časti kapitoly sa autor venuje vymedzeniu pojmov národnostná menšina, etnikum, etnická skupina. V tejto súvislosti sa v publikácii poukazuje na využívanie pojmu menšina nielen v súvislosti s etnickou, ale aj rasovou, náboženskou, sociálnou či inou problematikou, najmä v Západnej Európe a USA.

V druhej časti publikácie sa dozvedáme o národnostnom zložení a demografickom vývoji jednotlivých štátov nášho kontinentu. Autor nám poskytuje základné informácie o počte prís-

lušníkov toho ktorého etnika, historickom vývoji a v neposlednom rade i o možnostiach rozvíjania kultúry, jazyka (školsťvo, tlač, organizácie...).

Veľká pozornosť je venovaná etnikám bez vlastného štátneho útvaru, teda aj Rómom. Autor okrem iného poukazuje na problematiku odhadu počtu Rómov v Európe, jednak vzhľadom k pomere nízkemu národnému povedomiu, jednak vzhľadom k tomu, že v mnohých krajinách sú za Rómov považované akékoľvek kočujúce skupiny obyvateľstva bez ohľadu na ďalšie etnické kritériá.

Naozaj hlbokým poznaním, nesmiemou erudovanosťou a humanizmom, sú poznačené názory autora na aktivity hnutia bojujúcich o zachovanie kultúrnych či etnických špecifik niektorých minorít. „Není možno propadat idealismu a litovat slepě všeho, co se přirozenou a nenásilnou cestou transformuje, přežívá a eventuálně i zaniká a mizí; na druhé straně však ani nelze hodnotit čistě utilitárně či fatalisticky akulturační a asimilační procesy tam, kde trvá uvědomělé úsilí příslušníků menšinové populace o uchování vlastní svébytnosti“ (koniec citátu).

Autor tiež poukazuje na mnohokraký kultúrny význam existencie národnostných menšín či etnik, keď píše: „Vždyť bohatství světa ... není v tendenci k uniformitě, ale v respektování a využití všech složek jeho kultury. Malá etnika a národnostní menšiny mohou v této oblasti sehrát důležitou roli - stát se

i určitým mostem ke spolupráci jednotlivých zemí“.

Mgr. Rastislav Pivoň

NEČAS Ctibor

Romové v České republice včera a dnes

Pedagog. fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 1993, 99 s.

Předkládaná skripta zaplnila velmi citelnou mezeru ve vysokoškolských učebních materiálech pro budoucí učitele, ale budou přínosná i pro jiné profese, u kterých je znalost romské tematiky důležitá. Tato publikace je reprezentativnější, rozšířenou formou skript „Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti“. Největší pozornost je věnována dějinám, současnost je jen krátce načrtnuta v poslední kapitole textové části. Kniha je opatřena přílohou, v níž je pro studijní účely publikován záměrně různorodý pramenný materiál. V závěru přivítáme obsáhlý přehled bibliografie. Ze skript se dozvíme řadu nových informací, neboť autor často publikuje výsledky vlastního výzkumu. K pozitivům patří i to, že k nepodloženým tvrzením, přebíraným jedním romistou od druhého, se autor staví kriticky. Historik C. Nečas se zhostil svého úkolu se sobě vlastní přesností a pečlivostí, i zde však najdeme menší nepřesnosti, zejména v přepisu romských slov či názvů.

Jako představitelé zvláštní romské skupiny jsou v práci uváděni Romové kočovní (str.48). V dnešní situaci, kdy u nás Romové nekočují a nikdy již patrně kočovat nebudou, je vhodnější použít termínu Romové olaští (valaští), čili Vla-

chika Roma. I v dobách, kdy se u nás kočovalo, se označení kočovní Romové zcela nekrylo s Romy olašskými (mezi kočovnými byli i Romové slovenští, maďarští, češští atd). Jde patrně o záměnu hlediska etnografického se sociologickým, což si autor zřejmě neuvědomil, neboť na počátku knihy se k takovému směřování hledisek sám staví kriticky.

Zmínku o stravování (str.54) jen doplním poznámkou, že před dvaceti lety ještě převládající způsob úpravy romských jídel vařením, je v současnosti stále více nahrazován (z pohledu dnešní racionální výživy) velmi nezdravým smažením. A tak v době, kdy se část lidstva odklání od přesmažovaných masitých pokrmů, Romové teprve objevují jejich klady. K pokrmům i dnes frekventvaným na romském stole lze přiřadit: *pišota* (tašky z těsta s bramborovou náplní), *marikľa* (placky) či slovenskými Romy velmi oblíbené *haluški* (částečně odlišné od slovenských halušek).

Ke straně 57 jen heslovitě: pohádky - romsky správně *paramisa* (nikoliv premisa); název dnes již neexistujícího profesionálního romského souboru „Lavutara“ znamená v překladu 'hudebníci' (nikoliv houslisté, nejednalo se pouze o houslisty); název souboru „Terne čhave“ znamená 'mladí kluci' (nikoliv děti); se skupinou bratří Gondo-lánů zpívala Anna Fečová (nikoliv Feč-ková).

Ke straně 59: název brněnského sdružení Ing. Karla Holomka zní „Společenství Romů na Moravě“, „Kulturní svaz občanů romské národnosti“ v Rokycanech vede Giňa Andrej nikoliv Ondřej (bývalý poslanec ČNR za ROI, a tedy i jiná osobnost z řad romské inteligence. Pro přesnost ještě uvádím ke str.13: při výkladu zápisu z Dalimilovy kroniky je slovo hlad přepsáno 'bogh' namísto správného *bokh*.

Nehledě na drobné nepřesnosti, způsobené autorovou neznalostí romštiny, jsou skripta velmi solidním obrazem dějin našich Romů.

Jana Horváthová-Holomková

Hauptbuch des Zigeunerlagers im Konzentrationslager Auschwitz - Birkenau

Jde bezesporu o nejcennější archiválii Państwowe Muzeum w Oswięcimiu - Brzezince, v níž byli průběžně evidováni všichni vězňové a vězeňkyně cikánského tábora v Auschwitz II-Birkenau. Vědecká edice tohoto pramene vyšla v prestižním mnichovském nakladatelství (Memorial Book. The Gypsies at Auschwitz - Birkenau. I.-II. München - London - New York - Paris 1993. P. XL + 1674) a skládá se ze dvou částí. První z nich, uvedená předmluvou funkcionáře Zentralrat Deutscher Sinti und Roma R. Roseho, úvodním slovem vydavatele J. Parcera a nástinem historie tábora od W. Długoborského, podává přepis ženské evidenční knihy se záznamy o vězněných ženách a dívkách od Z-1 do Z-10849. Druhá část transkribuje mužskou evidenční knihu se záznamy o uvězněných mužích a chlapcích od Z-1 do Z-10094 a je doplněna nezbytnými rejstříky jmen a míst, statistickými soubory, vyprávěním pamětníků, kalendářem událostí, výběrem textových a grafických dokumentů a soupisem esesmanů sloužících v táboře.

Čeští Romové byli do Osvětimi deportováni v transportech, vypravovaných jednak z Protektorátu Čechy a Morava, jednak ze Sudet a z okupovaného pohraničí. Zkratkou Z. Prot. byla

označena jména 2364 žen a dívek a jména 2016 mužů a chlapců, tedy dohromady 4380 vězňů a vězeňkyň. Protektorátní Romové byli tak v táboře druhou nejhojnější vězeňskou skupinou a připadala na ně z celkového počtu více než pětina všech vězněných. Jména Romů ze Sudet a z okupovaného českomoravského pohraničí označovala táborová evidence zkratkou Z.D.R., tj. říšskoněmecká státní příslušnost, takže tato vězeňská skupina se jenom velmi obtížně odlišuje od německých nebo rakouských Sintů a Romů. V táboře přicházely na svět také děti, jichž se tam uvězněným matkám narodilo celkem 370, z toho vysloveně česká příjmení má 41 děvčátek a 36 chlapců.

V dokumentární části jsou uveřejněny údaje o českých Romech ve faksimiliích, které jsou badatelské veřejnosti známé málo, nebo vůbec neznámé. Do první skupiny této dokumentace patří např. záznamy z knihy trestného komanda a z knihy tzv. bunkru, do druhé pak hlášení o příjezdu transportu letských Romů 3.12.1942, úmrtní listy Cyrila Daniela /Z-837/ a Marie Pajerové /Z-4905/ a její stejnojmenné dcery /Z-4907/, telegram z 27.5.1943 o nezdařilém útěku a následné popravě Ludvíka Danihela a Antonína a Viktora Danielových nebo rozkaz o udělení pochvaly a mimořádné dovolené esesmanovi za zmaření útěku Josefa Serynka /Z-1904/ a Františka Růžičky /Z-2035/.

Recenzovaná publikace podává naléhavé svědectví o zločinu proti lidstvi, jehož se dopustili nacisté na středoevropských, tedy i na našich, Romech. Jejím prostřednictvím vydané evidenční vězeňské knihy se stanou východiskem k dalšímu výzkumu neznámého neboli druhého holocaustu i k obecnému studiu romských subetnic v době jejich násilných deportací.

Naším čtenářům se naskýtá možnost srovnat publikaci se seznamem českých vězňů a vězeňkyň cikánského tábora v Auschwitz II-Birkenau, který vydala r.1992 Masarykova universita pro Muzeum romské kultury.

Čtibor Nečas

K padesátému výročí likvidace „cikánského tábora“ v Osvětimi - Březince bylo v jeho bývalých prostorách 3.srpna 1994 uspořádáno smuteční shromáždění. Fotografie poskytl účastník akce - PhDr.Jaroslav Balvín, CSc.

Samolepka vydaná k této příležitosti.

KLADIVOVÁ Vlasta

Konečná stanice Auschwitz - Birkenau

Pedagog. fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1994, 125 s.

V rámci edičního záměru „Romského projektu“ Pedagogické fakulty Palackého univerzity publikuje autorka rozsahem sice nevelkou, ale faktograficky bohatou studii o vývoji řešení tzv. „cikánské otázky“ v období německého nacismu, až k jejímu hrůzyplnému a zvrhlému završení na půdě koncentračních táborů.

V hutné zkratce uvádí základní informace vážící se k původu Romů, charakteristikám způsobu jejich života v průběhu staletí, po jejichž trvání je existence Romů zaznamenána.

Připomíná politické i společenské klima vládnoucí v Německu ve třicátých letech našeho století, které umožnilo přistoupit k prosazování nelidských zákonů na podkladě pseudovědecké ideologie. Zákony byly namířeny proti nepohodlným skupinám osob, jež neodpovídaly normám „německého národního společenství“.

V roce 1935 byl uveden v platnost Norimberský zákon, který dovozoval řešení problematiky i z hlediska rasového, a tudíž se neomezoval pouze na represivní opatření jako prostředku boje proti kriminalitě.

Metody postupů upřesňovaly řady výnosů a prováděcích směrnic, které byly i u zrodu prvních sběrných táborů na území Říše i v okupovaných zemích. Cílem všech aktivit bylo vybudování hlavního místa fyzické likvidace Romů, tábora Auschwitz - Birkenau.

První transporty romských rodin začaly přijíždět ještě do nedostavěného

tábora 26. února 1943. Převažovali po většině Romové a Sintové z Německa, Rakouska a obsazeného území ČSR. Posledním dnem táborové existence byl 2. srpen 1944. V krutém mezičase zahynulo za nepředstavitelných podmínek asi 19 805 mužů, žen a dětí.

Text, hojně proložený tabulkami, schémata i fotografiemi, vyčísluje míru tohoto utrpení početními údaji o transportech vězňů, jejich složení podle pohlaví, příslušnosti a věku. Popisuje běžný táborový režim dne, pracovní zařazení, dětskou přítomnost, lékařské pokusy i útoky vězňů. Zachycuje poslední fázi cikánského tábora a osudy odsunovacích transportů.

V doslovu autorka s jistou obavou konstatuje, že ačkoliv vešla Osvětim do povědomí lidí jako největší pohřebiště v dějinách, nestala se přes tragické události výstrahou pro budoucnost, což si palčivě uvědomí i čtenář.

AŽ

DANIEL Bartoloměj

Dějiny Romů

Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1994, 197 s.

Historik Daniel, jako první romský autor, zpracovává v předkládané studii souborné romské dějiny. (Jiný romský vzdělanec J. Rosenberg sepsal a v roce 1802 v Berlíně vydal dílčí práci z období starší romské historie.)

Na 35 stranách hutného textu členěného do dvou kapitol a doplněného

devíti stranami bibliografických údajů a 50 stranami obrazových příloh, provází čtenáře zaujatě a přehledně zkoumaným problémem.

Připomíná úvodem základy studia romistiky a následný rozvoj této vědecké disciplíny. Zastavuje se u důležitých milníků této cesty, aby přiblížil nejzávažnější momenty jejího dalšího nasměrování.

V dalších kapitolách osvětluje příchod Romů do Evropy několika nejznámějšími teoriemi, k nimž zaujímá i vlastní stanoviska. Uvádí nejstarší zprávy o Romech v Českých zemích i na Slovensku, vztahující se k jejich začleňování do feudální společnosti a sedentarizaci ve 14. a 15. století.

Podrobně se zmiňuje jak o rozdílných, tak i obdobných rysech dějin Romů v západoevropských zemích a Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Sleduje změny v postavení Romů v průběhu věků a do nich promítnuté a jimi formované světo-názory, jako je například osvícenecká filozofie, snažící se v praxi řešit romskou problematiku.

Dokumentuje hospodářsko - společenský vývoj Romů na jižní Moravě. Překlene se přes období národního obrození, jehož odraz vysleduje i ve zvýšeném zájmu o Romy a kvalitativně odlišném přístupu k nim, zejména na poli literární tvorby.

Provede nás i historickými událostmi 20. století, které jsou ukončeny gradující perzekucí Romů, až k branám pekla nacistických koncentračních táborů. Rokem 1945 průvodce romskými dějinami končí prohlášením, že bude třeba jejich novodobou fázi zpracovat v další studii, která by ukázala v chronologickém sledu dění změn a zvratů, pohledů a nazírání na Romy, co se změnilo v postavení a životě Romů.

Ve své současné práci neopomíjí autor jediný zdroj informací. Čerpá z pra-

menů hmotných i písemných, včetně zdrojů tradiční lidové tvořivosti. Cítuje privilegia, kroniky, letopisy, kosmografie, cestopisy i historické kalendáře. Údaje úřední povahy těží z archivů, z tak zvaných Register královské české kanceláře. Opírá se o patenty, rescripty a nařízení. Statistická data uvádí ze soupisu Cikánů na Moravě z roku 1909 až 1910. Období okupace je podchyceno z úředních pramenů. Autorův ozvlášťující pohled lze spatřovat i ve vřazování takových pramenů informací, jakým je odkaz na starobylou epickou romskou píseň, tak zvaný „cikánský pláč“. S důrazem upozorňuje na patřičných místech na příspěvky badatelů, o jejichž romském původu se čtenář s překvapením dozvídá.

Autorův svébytný výklad, který se někdy rozchází s vývody jiných vědců, je vždy podložen seriózní argumentací. V podtónu textu čtenář cítí pisatelovu hlubokou sounáležitost s romským lidem a sdílí s ním jeho tichou hrdost.

AŽ

SARAU Gheorghe

Limba romani

Manuel pentru clasele de invatatori romi ale Scolilor Normale, Ministerul invatamantului, Editura didactica si pedagogica, R. A.-Bucuresti 1994, 238 str.

V Rumunsku se ve školním roce 1990-91 začala na třech základních školách (v Bucuresti, v Tirgu Mures a v Bacau) vyučovat romština jako nepovinný předmět. „Limba romani“ je příručka, která podle toho, jak je koncipovaná, má sloužit jak učitelům romštiny, tak žákům. Autor knihy Gheorghe

Sarau, lingvista-romista, odborný poradce pro romskou kulturu a jazyk na ministerstvu školství, se rozhodl napsat učebnici standardizovaným pravopisem a „standardizující se“ romštinou. V lekci XXI-A (doplňkové čtení) podává stručnou informaci o hlavních zásadách mezinárodního pravopisu a o tom, jak vznikl. Návrh na *maškarthemutno romano lekhipe* (mezinárodní romský pravopis) byl vypracován Marcelem Courthiade, s nevelkými úpravami byl přijat na IV. mezinárodním kongresu Romani Union ve Varšavě v dubnu 1990. *Romano lekhipe* se zatím užívá v materiálech publikovaných Romani Union, například ve zpravodaji „Informaciaqo lil e Romane Uniaqoro“: fotografii titulní strany najde zájemce v „Limba romani“ na str. 202 v XVII. lekci, která seznamuje čtenáře s mezinárodním romským hnutím.

Autor příručky, ač ne-Rom, hovoří plynne romsky, a to právě „standardizujícím se“ jazykem, který je možno slyšet na četných mezinárodních konferencích. Účastníkům konferencí, kteří kromě svého romského dialektu ovládají mnohdy jen jazyk té země, v níž žijí, nezbývá, než se domlouvat romsky. Po několika hodinách nové komunikační zkušenosti je domluva obvykle plynulá. Největší problém činí slova přejatá z odlišných jazyků prostředí, a proto se jim komunikační partneři intuitivně vyhýbají a nahrazují je buď romskými archaismy, opísem, anebo ad hoc utvořenými neologismy odvozenými onomaziologickými prostředky romštiny. V této konferenční romské koiné se synonymizují původně dialektní varianty. Mluvčí si zvyknou na to, že například pro výraz „kolik“ existuje kromě jejich *keci* také *kiti*, *kiŕi*, *sode* atd. Do povědomí i do aktivního úzu přibývá, vedle vlastního *skamind* (stůl), ještě *kafi-di* a *mesali*. Mluvčí si mnohdy neuvědomují, ze kterého dialektu vlastně „nové

synonymum“ přišlo. Konference ovšem trvají obvykle tři, čtyři dny, a to je příliš krátká doba na to, aby v tomto spontánně se zobecňujícím jazyce vykrystalizovala nějaká norma. Nicméně tvoří se základ, na němž je možné citlivým jazykovým plánováním (language management) přispívat k postupné standardizaci romštiny.

Nemýlím-li se, přenesl autor svou „konferenční“ (anebo standardizující se) romštinu do příručky „Limba romani“. Fonetické varianty *dž* (neolašské dialekty) / *ž* (olašské dialekty) a morfofonetické varianty pádových suffixů (koncovek či formant) mu umožňují sjednotit Court-hiadovy grafémy **3, 0, Q**.

Neolašskou variantu *čh* (ch) preferuje autor před olašským *š*: tedy *čhavo*, *čhaj* (nikoli *šávo*, *šej*). Pro tuto variantu jednotící grafém vytvořen nebyl.

Jazyk příručky je ovšem více než mluvená „konferenční“ romština. Autor jej cílevědomě kultivuje a do jisté míry normatizuje. Lexikální oblast se snaží obohatit o co nejvíce původních slov, s nimiž se seznámil v různých romských dialekttech, v literárních materiálech Romani Union, a i o slova, která (patrně?) sám vytváří na základě romského onomaziologického systému. Ke slovům, která v mnoha dialekttech byla zapomenuta, avšak jsou běžná na Balkáně, patří *ikalel/nikalel/inkalel* (vytáhnout, vydlobnout; hindsky: *nikalná*) a *iklol/niklol* (vyjít, vylézt, vzejít); *nakhel* (uběhnout); *džangavel* (probudit; hindsky: *džagáná*), atd.

Neologismy tvoří Sarau jak pro slova z běžného života, která z nějakého důvodu jsou vyjádřena výrazy přejatými, tak pro odborné (zejména lingvistické) termíny. Mezi běžná slova patří například *beršivachta* (roční období). Romština má původní slova pouze pro léto *ňilaj/linaj/milaj* a pro zimu

jevend/ivend. Opro-ti češtině a jiným evropským jazykům má však sousloví *baro ňilaj* (vrcholné léto - přelom července a srpna) a *baro jevend* (vrcholná zima - přelom ledna a února). Pojmy jaro a podzim odívá do „cizích“ hávů jako *jara/jaros/primavara* atd. Je tomu tak patrně proto, že v indickém klimatu se roční doby vnímají jinak: dnes se k běžným čtyřem uvádí ještě dvě monzunová. Sarau pro jaro užívá termín *pašmilaj* (*paš* = u, vedle; *milaj* = léto) a pro podzim *pašivend*.

O lingvistickou terminologii se před Sarauem pokusil romský učitel z bývalé Jugoslávie Šaip Jusuf a Krume Kepeski. Ve spoluautorství vydali dvojjazyčnou publikaci „Romani gramatika“ (1980 - viz následující anotace). Sarau se jejich návrhy neinspiroval a vypracoval terminologii vlastní, která se více blíží nepublikované lingvistické terminologii Rajka Djuriče, básníka, sociologa a politika, předsedy Romani Union. Pro zajímavost uvedeme několik Sarauových neologismů: *i navni* - podstatné jméno; *i pašnavni* - přídavné jméno; *i samavni* - zájmeno; *i keravni* - sloveso; *i paškeravni* - příslovce; *o gin* - číslo; *o ling* - rod; *akharibnaski forma* - rozkazovací způsob, atd. Běžně užívané mezinárodní výrazy (latinské nebo řecké provenience) autor ponechává a přizpůsobuje je romskému pravopisnému a gramatickému systému: *i ablativa*, *i lokativa*, *i predikato*, *i artikolo* atd. (Zajímavé je, že při našich vlastních pokusech o romskou lingvistickou terminologii jsme se zcela nezávisle na sobě v řadě případů se Sarauem shodli. Například: *o gin* (číslo), *o ling* (rod), *akharibnaskeri forma* (rozkazovací způsob), atd. Termíny jsme vytvářeli s romskými frekventanty kroužku romštiny pro Romy na půdě Jazykové školy v Praze. Kroužek vznikl ve školním roce 1989-90, skončil však po „same-

tové revoluci“, kdy se všichni jeho členové začali intenzivně zabývat politickou prací.)

Netroufám si podat zevrubnou kritiku „standardizované“ romštiny užitě v „Limba romani“. Nicméně uvedu jednu z drobností, která mě zaráží. Je to úzus fonému, který Sarau označuje jako *rr* (N. Boretzki jako *ř*). Vyskytuje se v kalderašských dialektech a v některých z nich se vyslovuje téměř jako zadopatrové *r*. Je to skutečně pozůstatek indického cerebrálního *r/d/dh/t*, jenž ve většině jiných evropských romštin splynul s dentálním *r*. Například: marvárské *gad/gar* (úkryt) se v odvozeném slovese slovenské romštiny vyslovuje *garuvel* - ukrýt, zatímco v kalderašské *garravel* se uchovává výslovnost blíží původnímu *r/d*. V kalderašských dialektech je *r/rr* (*ř*) distinktivní - ne sice v mnoha případech, ale přece: *bar* (zahrada, ohrada), *barr* (kámen - marvársky: *vař*). Sarau píše *rr* (cerebrálu) i tam, kde není etymologicky opodstatněná: *raj* (pán) souvisí s hindským *rádža* - není tedy jasné, proč Sarau volí pro standardizující se romštinu pravopis *rraj*. Takových případů je více: *mirro* (můj, hindsky *mérá*), *tirro* (tvůj, hindsky *térá*) atd.

„Limba romani“ je rozdělena do 21 lekcí. Koncepce jednotlivých lekcí je přijemná, i když standardně učebnicového typu, tedy ne nikterak novátorská. Každá lekce obsahuje základní gramatický výklad, článek, slovíčka, otázky, doplňující gramatický výklad, úkoly (překlad, doplňování křížovky). Řekla-li jsem na začátku, že příručka má sloužit patrně učitelům i žákům, pak se tento záměr projevuje v různé obtížnostní úrovni jednotlivých oddílů lekce: zatímco gramatická terminologie i výklad nesporně vyžaduje předchozí jazykovědnou průpravu, články jsou mnohdy jednoduché, čtivé, zaměřené spíše na dětského čtenáře.

Nesmímý klad příručky je její romistická informativnost. Řada lekcí je věnovaná romské kultuře, mezinárodnímu romskému hnutí, romské literatuře, historii. Na str. 82 uvádí autor romskou hymnu *Gelem, gelem* (autor Jarko Jovanovic) s dvěmi různými notovými záznamy. Na stranách 22 a 23 najde zájemce ukázky z veršů známých romských básníků jako je Leksa Manuš (Rusko), Mateo Maksimoff (Francie), Rajko Djurič (bývalá Jugoslávie, dnes žije v Berlíně) atd. Na stranách 230-233 jsou ukázky folklorních textů v různých romských dialektech na území Rumunska (zlatárský, kikavárský, ričhárský, laješský, netotský atd.). I zde užívá Sarau mezinárodní pravopis. Pro přepis folklóru by možná stálo za úvahu užít pravopis, který by nestíral fonetické zvláštnosti.

Třebaže autor věnuje náležitě místo informacím o *romipen* (romství, romské tradici) - a je jedním z mála, kdo tak činí na úrovni základních školl - uzavírá se do jakéhosi „romipenismu“: ponechává hranice otevřené ostatnímu světu, a tak jeho příručka romštiny hostí například Saamie (Laponce) v substantivní i adjektivní podobě *samikano* (laponský) nebo hrochy - *o hipopotamo*, globus a pojmy ze „všeobecného“ světa. Ke všeobecné evropské kultuře patří samozřejmě i křesťanství, Sarau věnuje celou část lekce X různým překladům modlitby Otče náš, Amare!a Dade!a.

Když jsem pročítala romské části příručky „Limba romani“ od Gheorghe Saraua, znovu a znovu mi tanulo na mysli staré romské přísloví: *Sako čiriklo mi gil'avel peskeri gilí*. (Ať každý pták zpívá svou píseň).

Bylo by bezpochyby možné napsat příručku jinak, mnoha jinými různými způsoby: sjednotit úroveň gramatických výkladů a textů, užít jiný pravopis, volit

jiné obsahy článků. Proč ne? Nechť kdokoli, kdo by příručku romštiny pro učitele a žáky základních škol napsal jinak než Sarau, ji napíše po svém. Samozřejmě za předpokladu, že ovládá romštinu prakticky a teoreticky tak jako on, že tak jako on má zdůvodněno, proč užívá takový nebo onaký pravopis. A že píše v zájmu multikulturálního humanismu.

Gheorghe Sarau se upřímně snaží posunout romštinu a *romipen* na *maškarthemutno than* - mezinárodní úroveň. Jak se mu to daří, mohou časem říci hlavně učitelé, kteří podle jeho příručky vyučují, a žáci, kteří se podle ní učí.

MH

Gheorghe Sarau, foto: archiv

KEPESKI Krume, ŠAIP Jusuf

Romani gramatika/ Romska gramatika

OOZT Knigoizdatelstvo Naša kniga,
Skopje 1980, 220 stran.

Systematická, popisná mluvnice romštiny, jedna z prvních v Evropě i ve světě vůbec, byla sestavena na základě romských dialektů: arlijského, džambazského a burgudžijského, kterými mluví Romové v Makedonii a Srbsku. Toto je **první a zatím jediná studie na světě, která podává jazykovědný výklad v romštině**. Napsali ji známý romista Šaip Jusuf a jeho kolega makedonista Krume Kepeski, oba ze Skopje.

Autoři přistupují k popisu mluvnice podle klasického vzoru. Struktura popisu je poplatná víceméně makedonské školské gramatice. To ovšem není nedostatek knihy. Naopak, běžné gramatické schéma umožní uživateli snáze pochopit strukturu romštiny.

Předností tohoto systematického přehledu je i dvojjazyčnost: na jedné straně je romský text a na protější straně makedonský. To umožňuje jednoduchou orientaci i neromskému uživateli.

Autoři byli nuceni řešit problém romské lingvistické terminologie. Základem pro mnohé gramatické termíny jsou původní romská slova, od nichž odvozují pojmenovací jednotky. Mnohdy však sahají po slovech indického původu. Jako příklad uvádíme termíny pro základní gramatické jevy: *surati lafija* - slovní druhy, *anavjora* - podstatná jména, *dodine* - přídavná jména (dosl. 'přídavky'), *isthanardine* - zájmena (dosl. 'náměstky', srovn. starší český termín), *gjende* - číslovky, *kjeripne* - slovesa, *akanutno vakti* - přítomný čas, *nakhlutno vakti* - minulý čas, *avutno vakti* - budoucí čas, *komandimo čhani* - rozkazovací způsob, *šajdutno čhani* - podmiňovací způsob, *kjerapnali sadaka* - přechodník, *sadakje* - příslovce, *baxavne* - předložky, *phandavne* - spojky, *lafjori* - věta.

Mnoho z těchto neologismů vzniklo 'kalkováním' ze slovanských nebo

latinských názvů. (Je třeba vzpomenout si na podobný vznik četných českých výrazů v době obrození.)

Tato terminologie se poněkud liší od některých nově vznikajících, např. u rumunského romisty Gh. Saraua. Sarau při „kalkování“ bere někdy v úvahu jiné významové prvky, např. u přídavného jména to není „přídavek“ (*dodino*) ke jménu, ale „vedlejméno“ - *pašnavni* (*paš* - u, vedle + *nav* - jméno). Příslovce tvoří Sarau kompozitně - *paškeravni* (*pš* + sloveso), kalkováním z latinského *adverbium* (*ad* + *verbum*), zatímco Jusuf kalkuje z makedonštiny, a to tím, že za makedonské *prilog* - příslovce (které znamená také *příloha*, *příspěvek*) si vypůjčuje turcismus *sadaka* (arab. *sadaqa*) - příspěvek, milodar u muslimů.

Na několika málo místech narážíme i na tvoření kompozit neboli složených, vícekořených slov. Tu se kombinují lexémy indické s čistě romskými, např. *nijamxramovipe* - pravopis (hindsky *nijam* - pravidlo + romsky *xramovipe* - psaní).

Ne všechny termíny se zakládají na romských a indických slovech. Celá řada názvů byla převzata z mezinárodní (latinské nebo řecké) terminologie. Jsou to názvy pádů, pozitiv, komparativ, superlativ, kongruencija, partikule atd.

Autoři se pokoušejí zavádět hindské výrazy nejen do odborné terminologie, ale nahrazují jimi i obecná slova: *xoš* - cit, *paramarš* - rada, *prakrita* - příroda, *pradaršit* - postoj (?) (hindsky *pradaršit* - ukázaný), *pradeš* - oblast, kraj, *sadharan* - jednoduchý, prostý, *šabdak* - slovo (hindsky *šabd* - slovo), *širšak* - záhlaví, *šoka* - zármutek, *utsav* - oslava, *višišta* - zvláštnost, zvláštní rys (?), (hindsky *višišt*, příd. jméno - zvláštní) atd.

Poněkud překvapující se nám jeví přebírání slov se znělými aspirovanými

hláskami, které jinak v romštině (evropské) chybějí: *bhagja* - osud, *bhagavat* - povstání (?) (hindsky *bhagavat* - bůh), *dhore-dhore* (?) - postupně (hindsky *dhíre-dhíre*), *dhamkjeripe* (?) - vyhrožování (hindsky *dhamkí*). Jde však o první pokus tvoření neologismů tohoto druhu a je pochopitelné, že dochází k formálním a významovým chybám při přejímání, které zde označujeme „otazníkem“.

Grafika je v romské části založena na latince, v makedonské části popisu pak na makedonské cyrilici. Pro palatalizované hlásky *k*, *g*, *l*, *n* je použito spřežek *kj*, *gj*, *lj*, *nj*, nebo srbské „*c* s čárkou“ a „přeškrtnuté *d'*“ pro první dvě. V makedonské cyrilici těmito dvěma odpovídají znaky *k'* a *g'* (s čárkou). Polohláska je přepisována znakem *ā*, „chruplavé“ *ch* však znakem *x*. Pro uvulární neboli čípkové *r* nenacházíme zvláštní symbol, ačkoli se tato hláska téměř ve všech romských dialektech v balkánských zemích vyskytuje. Jiní romisté ji přepisují znakem *r* nebo *rr* (Uhlik), či znakem *ř* (Boretzky).

Publikace není pouze strohým gramatickým popisem, ale oplývá množstvím příkladů, vět, frází a na více místech přináší i stručné ilustrativní texty, např. na s. 31, 32, 182, 183 atd.

V úvodní části autoři seznamují uživatele se základními pojmy o jazyce, jako jsou mluvený a literární jazyk, dialekt a vzájemné ovlivňování jazyků, dále s původem Romů a romštiny, poukazují na její příbuznost s hindštinou a zabývají se písmem, základními gramatickými kategoriemi a jejich pojmenováním.

Tato školní gramatika arijské, džambazské a burgudžijské romštiny by svou koncepcí mohla posloužit jako příklad i podnět k vypracování dalších po-

dobných příruček pro jiné romské dialekty.

Bylo by to přínosem nejen pro eventuální výuku romštiny ve škole, ale i inspirací ke snahám postupně vytvářet standardizovaný jazyk.

Stanislav Kostič

HÜBSCHMANNOVÁ Milena,
ŠEBKOVÁ Hana, ŽIGOVÁ Anna

Romsko-český a česko-romský kapesní slovník,

*Státní pedagogické nakladatelství,
Praha 1991, 651 s.*

0. Sestavit slovník neliterárního jazyka, jakým je dosud romština, vyžaduje vedle dobré jazykové a jazykovědné připravenosti i mnohaletou namáhavou sběratelskou práci, která zajistí jazykový materiál vhodný k lexikografickému zpracování. Kromě toho musí být kompilátor schopný hloubkového etnolingvistického pronikání do všednodenního i nevšednodenního života daného etnika. Dalším zatěžujícím momentem při zachycování slovní zásoby romštiny je její dynamičnost. Je to jazyk, který se v souvislosti se svou kontaktní povahou lexikálně rychle vyvíjí. S uvedenými problémy si autorky uvedeného slovníku dovedly poradit. Výsledkem jejich práce je cenné lexikografické dílo, které v každé z obou částí (romsko-české a česko-romské) obsahuje asi deset tisíc hesel.

1. Slovník zachycuje slovní zásobu takzvané východoslovenské romštiny, dialektu, kterým mluví Romové na východním Slovensku, a také převážná většina dnes žijících Romů v Čechách a na Moravě. Jazykový materiál pochází z primárních zdrojů; byl sesbírán autorkami slovníku nejen v původních loka-

litách východního Slovenska (téměř všechny okresy se stovkami vesnic), ale i u mluvčích žijících v četných vesnicích a městech v Čechách. Z tohoto hlediska lze tvrdit, že slovník dostatečně reprezentuje řeč vychodoslovenských Romů.

2. Přehlednost je jednou z velkých praktických předností slovníku. Hesla jsou jasně označena, což umožňuje uživateli snadnou orientaci při hledání.

3. Kromě běžných českých ekvivalentů a vícero významů, jsou uváděny také nejběžnější frazeologické obraty dotyčného slova a s ním související přísloví a rčení.

4. Některá slova představují regionální nebo lokální varianty a jsou uvedena rovnoprávně jako samostatná hesla. Autorky, jak lze tušit, počítají asi s perspektivním zaváděním těchto slov do obecného užívání. Stejně tak by mohly být chápány neologismy. Neologismů není mnoho a jsou zaváděny s mírou a citem pro jazyk. Je to jeden ze způsobů obohacování jazyka. I jiní romisté ve světě prosazují lexikální obohacování romštiny, ačkoliv někdy dosti násilně, tím, že zavádějí umělé výpůjčky např. z indických jazyků.

5. Když autorky recenzovaného slovníku hledají nové termíny a pojmenování nových předmětů, jevů, pojmů a situací, nezavádějí nic umělého a nepřirozeného, nýbrž opírají se o organické onomaziologické schopnosti slovenské romštiny. Popis pojmenovávacího neboli onomaziologického systému je velmi významným přínosem tohoto díla a je též vysvětlen jak v úvodní části, tak i v gramatickém přehledu na konci slovníku. Jako prostředky pojmenovávání jsou uváděny:

a) Sémantické tvoření pojmenovacích jednotek, tj. odvození sekundárních významů od základního významu: s. 136 *jarpos m.* - reg. *ječmen* > *ječné zmo*

s. 210 *pirori* f. - *hmeček* > reg. *holubinka* (houba)

s. 247 *sikhľardo* adj. - *učený, studovaný* > *učitel*

s. 256 *šing* m. - *roh* > *rohlík* (V tomto případě je sémantická derivace kalkem ze slovenštiny.)

s. 256 *šingalo* adj. - *rohatý* > *policajt*
Podobných příkladů je mnoho a snadno si jich lze všimnout. Jen u základních hesel jsou tato odvození uvedena jako sekundární ekvivalenty (zde nejde o synonyma), jinak jsou řazena jako samostatná hesla, viz např.:

s. 256 *šinguňiko* adj. - *policejní, četnický...* (Následují vazby tohoto adjektiva s různými substantivy.)

b) Dále jsou pojmenování tvořena spojováním slov nebo souslovími stejného nebo odlišného slovního druhu, jako jsou např. „jmenné fráze“ (noun phrase), složené ze dvou substantiv:

s. 80 *e daj o dad* - *otec a matka*
= *rodiče*.

Tento jazykový jev je příznačný pro novoinďické jazyky. Tak např. v hindštině není jiný způsob označení rodičů než tento analytický součet *matka + otec* (*má-báp*) = *rodiče*, *bratr + sestra* (*bháf-bahin*) = *sourozenci* atd.

Obdobně lze spojovat adjektivum se substantivem:

s. 90 *dilino lav* = *nesmysl* (*dilino* - *hloupý, bláznivý* + *lav* - *slovo*) *dilino kher* = *bláznivec* (*dilino* - *bláznivý*, *hloupý* + *kher* - *dům*) atd.

c) Kompozita jsou řídká. Vyskytují se hlavně typy determinativních a posesivních kompozit: *adaďives* - *dnes* (*ada* - *ten* + *ďives* - *den*), *baračhibakero* - *prostořeký* (*baro* - *velký* + *čhib* - *jazyk*), *pernango* - *s holým břichem* (*per* - *břicho* + *nango* - *nahý, holý*) atd.

d) Nejčastějším onomaziologickým prostředkem je derivace slov pomocí suffixů. Ty jsou podrobně popsány.

6. Cennou přílohou slovníku je velmi koncizně zpracovaný gramatický přehled východoslovenské romštiny v tabulkách (s. 611-651).

7. Slovník má i velkou etnokulturní hodnotu, neboť jazykové příklady jsou čerpány mimo jiné i z romského folkloru (příslloví, rčení, hádanky, kletby, blahorečení), čímž je implicitně dokumentován nesmírný význam jazyka pro vyjádření kultury - a tím i psychiky národa.

Bylo by záslužné zpracovat podobně fundovaným způsobem i další romské dialekty na území České a Slovenské republiky.

Svetislav Kostič

POBOŻNIAK Tadeusz

Grammar of the Lovary Dialect

Polska akademia nauk - Oddział w Krakowie, Prace komisji orientalistycznej, Nr 3, Państwowe wydawnictwo naukowe, Kraków, 1964, 78 s.

Stručná popisná mluvnice lovárského dialektu romštiny je vyložena na 55 stránkách. Úvodní studie (s. 1-23) podává stručný přehled romistiky v Evropě, hlavně v minulém století, a přehled vývoje romštiny a lovárského nářečí.

Fonologie je vyložena na 13 stránkách (s. 23 - 36), a to jak z hlediska historického, tak i systematicky.

V části věnované morfologii (s. 37 - 62) popisuje autor v základních rysech strukturu lovárštiny. Uvádí též paradigmatu skloňování a časování. Je chválné, že sleduje vývoj jednotlivých tvarů ze sanskrtu přes středoinďické období. Místy porovnává romské tvary

s příslušnými tvary novoindickými. Historický vývoj jakož i mluvnice jsou popsány až příliš stručně.

O syntaxi se Pobožniak zmiňuje na osmi řádcích ve smyslu, že byla ovlivněna syntaxí jazyka neromského prostředí.

Závěrečná část je věnována popisu lexikální struktury (s. 62 - 78), kde se na příkladě zhruba dvou set slov poukazuje na rozličný původ lexikonu.

Stanislav Kostič

SAMPSON John

The dialect of the Gypsies in Wales,

being the older form of British Romani, preserved in the speech of the clan of Abram Wood.

Oxford 1926, 417 p.

Sampsonův gramatický a lexikografický popis welšské romštiny patří k základním romistickým dílům, jimiž se dodnes inspirují významní slovníkáři.

Autor popsal jazyk jedné romské rodiny - to znamená rozvětveného příbuzenstva Woodů, které svůj původ odvozovalo od slavného předka „krále“ Abrama, žijícího v 17. století.

Sampsonovi se přezdívalo „scholar Gypsy“. Tento výraz lze chápat jako „učený Cikán“, nebo jako „učenec, zabývající se Cikány“. Sám autor se k tomu vyjadřuje v předmluvě ke svému slovníku: „Nevím, proč by se měl vylučovat pojem 'učenec' a 'cikán'. Kouzlo (romštiny) spočívá v tom, že se k ní člověk může přibližovat i jako 'cikán' i jako 'učenec' ...“ V naplnění této sym-

bolické přezdívky tkví mnohorozměrnost a dokonalost Sampsonovy práce.

Sampson se začal zajímat o Romy z romantismu jako mladý chlapec. Vábil ho literární obraz „nespoutaného cikána“. Zároveň však měl vášeň pro lingvistická studia - a tak hledal mezi anglickými Romy i „indický“ jazyk přesazený do evropského prostředí. To bohužel nenašel, protože v řeči anglických Romů nechal přežívat už jen trosky původní romštiny. Zato se jednou setkal ve Walesu s romskými harfeníky - hra na harfu byla tehdy jejich tradičním způsobem obživy - a slyšel je hovořit tím, co nazval „deep Romani“ - hloubkovou romštinou. Jeho prvním učitelem dokonalé, zachovalé welšské romštiny se stal harfeník Edvard, syn harfeníka Adama, syna harfeníka Valentína, syna slavného Abrama Wooda. Od něho a jeho příbuzných se Sampson naučil perfektně romsky. Sebral neuvěřitelné množství pohádek, písní a záznamů běžné mluvy. Díky průběžnému lingvistickému sebevzdělávání pak tento nedocenitelný materiál zpracoval ve svém vynikajícím jazykovědném a lexikografickém díle.

Sampsonova studie se dělí do dvou hlavních částí: popis fonetiky, tvoření slov, flexe a syntax, zaujímá 231 stran; slovník čítá 417 stran.

Slovník je jednostranný: romsko-anglický. (Čtenář s hlubším zájmem anglicko-romský rejstřík postrádá.) Každé heslo je bohatě rozvedeno. Po gramatických charakteristikách následuje etymologická rozvaha a eventuálně srovnání výrazu s ekvivalenty v jiných romských dialektech. Etymologickému přehledu je navíc věnován v příloze index etymonů podle původu indického (ten absolutně převažuje), íránského, mongolského (vyskytuje se pouze u slova *manzin* - poklad, z mongolského *munggun*), řeckého, rumunského a slo-

vanského. Po etymologické poznámce následují očíslované významy výrazu. Jsou bohatě dokumentovány kontextovými příklady. Zájemce se učí i specifickým obrátům, metaforám, úslovím - a nejen to: vybrané jazykové příklady vrhají světlo na mluvčí, od nichž je Sampson slyšel, na jejich život, kulturu, mentalitu. Autor cituje i písně, přísloví, hádanky a další ukázky folklóru. Co to je například: „*O mulo rigerela i džiden* - Mrtvý veze živé“. (Ve slovenské romštině by se řeklo: *O mulo lidžal le džiden*.) Odpověď je *bero* - loď. Obdobnou hádanku si říkají i slovenští Romové: „*Bijo vodi džal, le vođen lidžal* - Jede bez duše, veze duše“. Odpověď však nezní *bero* - loď, nýbrž *motoris* (auto), *vonato* (vlak) nebo *autobusis* (autobus).

Sampson řadí hesla hnízdově; odvozené výrazy následují po výrazu základním, aniž je respektováno abecední pořadí. To ztěžuje uživateli slovníku orientaci. Na druhé straně si snáze uvědomí morfo-sémantické souvislosti. Příklad: výrazy *javiben*, (džaviben) - cesta, pouť, putování chůze, *javimangero* (džavimangero) - chodec, *javimangeri* (džavimangeri) - lokomotiva, jsou řazeny před *Jak* (Džak) - Jack (jméno pohádkového hrdiny), *jaliben* (džaliben, zaliben) - mdloby, *jamba* (džamba, žamba) - žába atd.

Ve welšské romštině je uchována řada původních slov (jako je právě *bero*), o jejichž životnosti svědčí množství kontextuálních příkladů.

Už za Sampsonova života se široká příbuzenská pospolitost Woodů začala štěpit na nukleární rodiny. Některé z nich se usadily a přestaly být v každodenním styku s jinými příbuznými tak, jako byli jejich předkové. Příslušníci mladých generací se přestali žít hraním, zapomněli, co je *bašamengro* - harfa, a postupně zapomínali i další slova své

řeči. A tak vlastně Sampsonovo dílo tu zůstalo jako památník welšské romštiny, jejíž bohaté výrazivo, živé ještě v první polovině našeho století, by mohlo přelout jako *bero* do standardizující se romštiny.

MH

SAMPSON Anthony

Scholar Gypsy - The Guest for a Family Secret

(*Učenec Cikán, pátrání po rodinném tajemství.*) Rukopisné dílo, které nám autor prostřednictvím novináře Toma Grosse půjčil k přečtení. Napsáno v roce 1992, 129 s.

Anthony Sampson, anglický žurnalista, který v Johannesburgu pomáhal zakládat černošský tisk, začíná životopisné vyprávění o svém pozoruhodném předkovi těmito slovy: „Na svého dědečka Johna Sampsona mám jen matnou vzpomínku z dětství. Viděl jsem ho nedlouho před tím, než v roce 1931 zemřel. Byl to úchvatný kmet s velkou lysou lebkou a vystouplou bradou. Hrál si s námi dětmi na zahradě. Ale cítil jsem, že jeho stín jako by strašil mé rodiče... Matka se o něm zmiňovala s hrůzou a otec (dědečkův nejstarší syn) o něm raději mlčel...“

Když Anthonyho dědeček, John Sampson zemřel, sjeli se na jeho pohřeb „cikáni“ (Romové) z celého Walesu a pohřbili ho podle romské tradice. Anglický tisk o tom psal jako o senzaci. Syn Johna Sampsona však byl usedlý inženýr chemie a nevítal senzace podobného druhu, neboť se neslučovaly s představou spořádaného života středních vrstev. Mlčení o dědečkovi naopak podněcovalo zvědavost vnuka. Vzrostla

ještě více, když se v rodině objevila záhadná teta Marie - dědečkova nemanželská dcera. Novinářská profese pak vnukovu zvědavost povýšila na aspiraci vypátrat rodinné tajemství a vydat literární dokument o životě jednoho z nejvýznamnějších romistů, Johna Sampsona. Dostal se k tomu až v šedesátých letech svého života. Otevřel dva velké plechové kufry plné Sampsonovy korespondence. Děd si dopisoval s vědci, umělci i s romskými přáteli, jejichž rukopis svědčil o tom, že nenabýli školního vzdělání. S Romy si dopisoval romsky. Romsky si však dopisoval i s některými anglickými přáteli, které nadchnul pro romskou kulturu, jazyk a život.

Jedním z nich byl například malíř Augustin John. Řada z těchto dopisů je pak (v anglickém překladu) uvedena v díle Anthony Sampsona.

John Sampson (1862 - 1931) se narodil v Irsku. Jeho otec důlní inženýr se poté, co zbankrotoval, odstěhoval do Liverpoolu. Zemřel v chudobě, když bylo Johnovi devět let. Chlapec se od čtrnácti let sám živil jako učeň v litografické a knihtiskařské dílně. Tato profese podnítila jeho zájem o literaturu. Život v Liverpoolu, jednom z největších přístavů tehdejšího světa, v něm vzbudil další zájem: o různost kultur a jazyků. Na ulici měl možnost slyšet směsice roztočivých řečí a dialektů, a to jej fascinovalo. Nejvíce ho přitahovali lidé, kteří se lišili od „spořádaných“, usedlých občanů. Pustil se do studia *šelty* - jazyka irských *tinkers* (itinerantních klempířů). Přístupoval ke studiu jako samouk. Jeho bystrost, nadání a badatelská vášeň zaujaly odborníky tak, že mu rádi poskytli vedení. V jednadvaceti letech se Sampson začal zajímat o Romy. Vedlo ho k tomu dílo romantického filologa George Borrowa, jeho knihy *Romano*

lavo lil a Romano Rai. Touhou Borrowa bylo najít v Anglii, kde romština poklesla na etnolekt angličtiny, mluvčí „nezkomolené“ řeči. „Jeho touha se splnila na mně“, cituje Anthony výrok svého děda. John našel ve Walesu příslušníky rodu Woodů a od první chvíle propadl kráse „nezkomolené“ romštiny a kultury. Přesto, že žil a kočoval s Romy, věnoval se zodpovědně své odborné práci. Pracoval jako knihovník na Liverpoolské universitě, kde vedl i několik přednášek: o bibliografii, knihtisku a přednášky romštiny. Měl čtyři žákyně, z nichž jedna, Dora Yates, zůstala cikanologičkou po celý život věma. Až do své smrti (zemřela ve věku 94 let) byla tajemnicí Gypsy Lore Society (Cikanologické společnosti), jejímž spoluzakladatelem byl právě John Sampson. GLS trvá od roku 1888 dodnes, její centrum se však posunulo z Liverpoolu do USA.

Rukopisné dílo Anthony Sampsona je nesmírně důležitý dokument, nejen o životě jeho děda Johna Sampsona - s nímž to bezpochyby rodina neměla lehké! - ale i o cikanologických studiích na přelomu století, o vztahu různých vrstev společnosti k „cikanům“, v němž se opovržení prolínalo s romantickým obdivem. Dnešní romisté tu mohou najít vylíčenou jednu etapu „cikanologické historie“, která se promítá skrze dokumenty ze života jejího předního představitele, Johna Sampsona.

Anthony nakonec vypátral i to, kdo byl matkou nemanželské tety Marie.

Dílo Anthony Sampsona je nejen historicky zajímavé, ale napínavé a čtivé. Přesto autor nemůže najít nakladatele, který by se odhodlal je vydat. Všichni se obávají, že život jednoho „Gypsy scholar“ - cikánského učenice - je téma příliš úzce specializované, než aby kniha přinesla komerční zisk. Škoda.

MH

ŠEBKOVÁ Hana, ŽLNAYOVÁ
Edita, HÜBSCHMANNOVÁ
Milena

Fragments tsiganes - sar upre, avka the tele

*Lierre et Coudrier Editeur, Paris 1991,
160 str.*

Kniha obsahuje tři autentická vyprávění slovenských Romů. První z nich zachycuje životní osudy paní Kudračové a její filozofii, podle níž může být člověk - přes všechny rány osudu - v životě šťasten, když zůstane skromným, poctivým a čistým, jakým se narodil.

Druhý příběh je životopisná nad-sázka Roma Surty vtahující čtenáře do mužského světa hrdinů, hrabat, lásek a nenávisti na život a na smrt.

Třetí, komornější vyprávění jsou vzpomínky romské zpěvačky Marindy na svou báječnou a moudrou babičku, která ještě v osmdesáti osmi letech chtěla muže, „ale nikoho jiného než primáše, aby už to stálo zato“.

Knize předchází úvod, v němž se Milena Hübschmannová zamýšlí nad romským příslovím „Sar upre, avka the tele, sar tele, avka the upre“ (Jak nahore, tak dole, jak dole, tak nahore), tedy nad filozofií, kde všechno se vším souvisí, kde neexistují hranice mezi snem a skutečností, kde je možné přecházet z jednoho světa do druhého, kde všechno má svou příčinu a důsledek, kde člověk respektuje tajemství života a přijímá osud jako něco, čemu se nemůže vyhnout.

Vyprávění jsou doplněna fotografiemi spoluautorek Edity Žlnayové a Hany Šebkové.

Romane gila

Lieder und Tänze der Roms in Österreich Eine Dokumentation erstellt in Zusammenarbeit mit den Ausführenden von Ursula Hemetek gemeinsam mit Walter Deutsch, Mozes Heinschink, Alben Pantchev, Ulrich Goebel und Hans Reiter, Herausgeben von Österreichische Dialekt Autoren und vom Institut für Volksmusikforschung und Hochschule für Musik und darstellende Kunst, Wien 1992, 83 s.

Etnomuzikoložka Ursula Hemeteková natáčí se svými spolupracovníky většinou v romském kulturním centru ve Vídni (Romano centro) romské zpěváky a hudební skupiny reprezentující jednotlivé subetnicity Romů žijící v Rakousku. Jsou to burgenlandští starousedlíci, jejichž písňový folklor je blízký maďarským Romům, dále Romové olašští (Lovari) a jugoslávští pováleční emigranti.

V úvodu představuje autorka slovem i fotografií každého zpěváka, každé hudební těleso a charakterizuje jejich specifický hudební styl.

Hlavní část publikace přináší odborné notové záznamy písní, odborně zapsané romské texty a jejich spolehlivé překlady do němčiny. U každé písně je stručný muzikologický popis a etnologická poznámka. Bibliografie na konci brožurky upozorňuje na důležité etnomuzikologické publikace o romském folkloru. Barevná obálka knihy je vyzdobena reprodukcí obrazu Ceiji Stojkové, romské výtvarnice autodidakty. S brožurou byla publikována i kazeta s nahrávkami, z nichž byly notové záznamy pořízeny.

MH

HŠ a EŽ

THE ROMANO DROM SONG BOOK

Vydal Romanestan Publications, New and Greatly Enlarged Edition, 2.vyd. Londýn 1986, 40 s.

Texty a notové zápisy byly zrevidovány Denisem Stanleyem za pomoci Thomase Actona, Donalda Kenricka a Bernarda Hurleyho.

Zpěvníček Romů nejen z Anglie, ale z celé Evropy obsahuje 34 krátkých i delších písní. Všechny jsou doplněny notovým záznamem a ilustracemi. Až na několik výjimek čistě anglických textů je většina zapsána etnolektem, kterým hovoří angličtí Cikáni. Zpěvníček je určen Romům samotným i učitelům, kteří s romskými dětmi pracují. Jak doporučuje poznámka na konci zpěvníčku, texty se mohou nejen zpívat, ale jejich obsah mohou děti i rozebírat na společných setkáních.

V samém závěru jsou pak připojeny stručné údaje o původu každé z uvedených písní. Zpěvníček je rovněž doplněn nezbytným slovníčkem etnolektických výrazů, jež se v textech objevují.

Písně jsou zrcadlem života. Poté, co z konference World Romani Congress odjel makedonský zástupce, poslanec parlamentu, Abdi Faik, mladý Rom Oskar Mamut o něm zazpíval:

Gelo sar bilbili
ano dur drom,
Gili te gilavel,
pe tuke te rovel,
lačhipe te anel.

"Putoval jak slavík na dlouhé cestě, aby zpíval píseň, aby pro tebe plakal, aby přinesl štěstí..." Oskar Mamut tak zhodnotil přínos celého setkání a přede-

vším posledního večera, na kterém se sešli romští muzikanti z různých zemí. Píseň našich rtů odráží píseň našich srdcí. Dvě z písní uvedených v "Romano Drom" najdete v tomto čísle.

Marta Miklušáková

OLÁH Vladimír

Sar ulol muršoro Když se narodí chlapec

Rukopisná sbírka veršů připravená k vydání.

Ve sbírce Vlada Oláha se opakují čtyři hlavní témata: jeho vzpomínky na mládí v romské osadě; milostná vyznání; apel na Romy, aby si uvědomili svou dávnou *pařiv* (čest) a *manušiben* (lidství) a vrátili se k těmto vzácným etickým hodnotám; a konečně část veršů věnuje autor Kristovi.

Lze předpokládat, že poněkud jinak bude Oláhova poezie působit na Romy a jinak na Čechy, jednak proto, že estetické cítění Čechů a Romů má jinou tradici, jednak proto, že Češi hltali obrozecké apely před stopadesáti lety, zatímco dnes jsou pro ně pasé - avšak Romové právě tyto apely lačně poslouchají a potřebují je při svém tak obtížném sebeidentifikačním hledání. I přes rozdílnou čtenářskou připravenost a odlišné čtenářské potřeby si však mohou jak Romové, tak Češi, v Oláhových verších najít něco, co na ně hluboce zapůsobí. Jsou to zejména verše, v nichž autor vzpomíná na život v romské osadě, v široké přibuzenské komunitě. Strávil v ní prvních šestnáct let svého života. A bylo to šestnáct let vskutku šťastných. Vzpomínka na ně je pro Olá-

ha dodnes čistou, nevysychající studánkou radosti. Raduje se s ním i čtenář, kterému v prostém, rytmizovaném vyprávění s občasným cinknutím rýmu, popisuje Oláh starou hrušeň na návsi osady, studnu, přehrblé chatrče s křivolakými stěnami a hvězdnou září, která „sar upre, avka the tele“ - jak nahoře na hvězdném nebi, tak dole v lidských srdcích, transformovala hmotnou chudobu do duchovního blaha z pocitu vesmírné sounáležitosti.

Verše s milostnou a křesťanskou tematikou jsou různé úrovně: některé pěkné, upřímné, působivé, v některých se opakuje to, co by český čtenář nazval klisé. V jiných kulturách - a konečně i ve folklóru - se však opakování standardních příměrů, metafor, motivů a obrazů předpokládá jako samozřejmá rekvizita slovesného díla.

KHERIBEN

Odoj tele paš o paňi uľíľom
andro cikno kheroro
jekha oblakicaha
opral leste dzivo ambroľin
dziva ambrola amen delas.

Jekh paš aver kher pre khereste!
Miro kheroro!
Bachtalo somas andre leste.

Ratí, so ča le dajenge
o čercheňa o jakha andre korarde
rupune vududenca,
thovahas e jag pre vatra,
le čhajen vičinahas avri,
amare gifenca.
Paš o paňi kovľi čar
„Čhajale, aven ardel“
Jekh paš avreste sovahas
le luludenca priučharde.

(Pašal amari vatra
džalas žužo paňi,
andre leste nanduvahas nange
me the mri piraňi...)

Tosara amen o čirikle uštavenas,
le khameske paľikerenas
la ošaha o jakha omorahas,
pašal amende e čar obdžidľa
paňale miriklenca.

Mire šereha miro terňipen cirdel
mato som olestar,
nane guleder moľori pre odi phuv,
kherutne khamestar, paňestar...
Bachtalo manuš, so les hin
leskero kheriben, leskero than...

Sar avľom pal o baro drom
andre vatra, sar čhaske somas,
phundraďi oblakica vičinelas man,
romane gifľa vičinenas man,
romane lavuti vičinenas man,
„ľmar avľal, mro čho?
ľmar khere sal?“
Bachtalo somas...

Nane bareder bachtaľipen
sar lačhi famiľija,
sar lačho kheriben.

Kerades kamav miro kheriben
kamibnastar merav pal leste..:

O překlad této Oláhovy básně do češtiny se pokusili dva překladatelé - Iva Kultová a Jan Červenka. Prosíme čtenáře, aby nám laskavě napsali, který následující překlad se jim lépe líbí.

DOMOV

Narodil jsem se v domku malém,
stál dole vedle potoka:
jediné okénko v tom domku
a nad ním hrušeň divoká.
Ta dávala nám hrušky plané.

Můj domek! V něm jsem šťasten byl.
Domky tak k sobě namačkané...

Noc... Svit hvězd matkám oslepil
oči, jak jasně stříbrem plály,
zář rozlévaly po zemi;
a hned jsme oheň rozdělali,
lákali dívky písněmi.
„Děvčata, pojdte! Měkká tráva
u vody zvala do kvítí.
Tam usnuli jsme, k hlavě hlava,
jen květinami přikryti...

(Kde říčka pod osadu schází,
jako sklo čistá bezmála,
tam jsme se koupávali nazí.
Má milá se mnou plovla...)

Zrána nás ptáci probouzeli
a vzdávali jsme slunci dík,
na trávě oči rosou třeli,
pokladem kapek perlových.

Obrazy mládí hlavou běží,
hlava je z nich až opilý.
Nad slunko domova zem stěží
kdy sladší vínko zrodila...

Jak šťastný člověk, jemuž kyne
kdes domov - kdo má místo kdes...

Cesta se domů zdálky vine,
hle, již mne vítá rodná ves.
Jsem zase chlapcem:
zotvírané okénko na mne zavolá,
hlas romských písní větrem vane,
hlas houslí zazní dokola.
„Už jsi se vrátil, chlapče, domů?„

DOMOV

Tam dole u vody, tam jsem se narodil,
v malinkém domku
s jediným okénkem,
nad ním divoká hrušeň,
co divoké hrušky nám dávala.

Řada domů, jeden na druhém.
Můj milý domek!
Šťastný jsem byl v něm.

Večer, jen co matkám
hvězdy oči zavřely
světly stříbrnými,
zapálili jsme oheň,
dívky jsme přivolali ven
písněmi svými.
U vody rostla hebká tráva
„Děvčata, pojdte sem!„
Jeden vedle druhého jsme spali
přikrytí květinami.

(Za naší osadou
čistá voděnka,
v ní jsme se koupali nazí
já i má milenka...)

Ráno nás probouzeli ptáci,
my jsme slunci děkovali,
rosou si oči omývali,
vedle nás tráva ožívá
s korálky vodních kapek.

Hlavou mi mé mládí táhne.
Opilý jsem z toho.
Není sladšího vína na této zemi,
ze slunce, vody domova...

Šťastný je člověk, který má
svůj domov, své zázemí...

Když jsem po dlouhé době přišel
do osady, kde jsem vyrůstal,
otevřené okénko mě volalo,
romské písně mě volaly,

Náš domek zve mne do klína.

Ne, neznám štěstí rovné tomu,
jakým je domov, rodina.

Pojí mne s tebou láska vřelá,
domove: tvůj jsem a ty můj.
Struna se v srdci rozezněla
voláním nad smrt tesklivým...

přeložila Iva Kultová

romské housle mě volaly,
"Už jsi přišel, synáčku?
Už jsi doma?,"

Neznám větší štěstí,
než je pravá rodina,
než je pravý domov.

Vášnivě miluju svůj domov.
Umírám láskou a steskem...

přeložil Jan Červenka

SAR ULOL MURŠORO

Tu muršoreja ciknoreja,
pre phuv ulífal - kijo kham baruv,
kaj tuke opre te džal...

Nalači balvaj mi oddžal tutar,
trinesvetengeri zor tuha te ačhel,
o lačo ke tute, o nalačo khatar
tute...

O Del mi thovel andre tute o kham,
mi dikhes savo drom lačo,
savo nalačo,
mi thovel o Del andre tute o čhon,
te na džas tele pal o lačo drom,
aňi kana avel kaľi rat...

O dad mi thovel o vonos

andre tro vastero,
kaj t'aves lavutaris,
kaj tire bašavibnaha, romaňa giľaha,
maškar o manuša
lačhipen, kamiben, the paťiv te anes...

Šel berš mi šunes le čiriklengeri giľi,
šel berš mi o šukar luludľa
kovľaren tiro jilo,
šel berš mi chudes zor
le šudre brišindestar,
šel berš mi chudes zor
le tate khamestar,
šel berš jevenda, šel berš ňilaja,
šel berš sastes the bachtales dživ,
kijo kam džal

*Verše „Sar ulol muršoro“ zveřejňujeme
pouze v romštině.*

Akhariben

Akharas amare genutnen, kaj te
prethoven e giľutňi, vaj andre čechiko
čhib, vaj andre romano vakeriben. Šaj
avel the andre chočsavi čhib.

Výzva

Vyzýváme čtenáře, aby se pokusili
verše přeložit do češtiny, nebo jiného
romského dialektu - případně do
kteréhokoliv jazyka.

KONFERENCE SEMINÁŘE

KONFERENCE

Paramisengero seminaris
(Marburg, SRN, 5.- 7.majos 1994)

O ňemcika Sinti tho Roma the e Marburgoskeri universita kerde trinedřivesengero seminaris, kaj te leperas le phralen Grimm, so sas bare ňemcika paramisara. Pre koda seminaris samas vičimen Roma - gadže andal buth evropska thema (štati): andal e Ungriko, Rusiko - trindžene samas andal e Čechiko, u čačo kaj avle but Sinti andal e ňemciko.

O šeralo Lagrin genelas purane romane paramisa. Našti bisterav pre Sintica-Romňi Filomena Franc. Terňa čhake sas andro koncentrakos, irindā pal kada gendī (knižka). E Filomena hiňi bari prindžarkutňi lekhađi (spisovatelka) na ča andre ňemciko, aľe the avrether. Diňa avri but gendija.

Šaj mange paťan, hoj so trin đives, so terđolas o seminaris, sas kodoj pherdodžene, hijaba kaj pes poťinelas eftavardeš marki vaš jekh đives.

Sar amen trindžene andal e Čechiko avľam Marburgoste, užarelas amen imar e raňi Solmsovo. Legenda amen pro than, kaj sovahas. Sovahas andre šukar botanicko bar. Miri cimra sas luluđenca obthođi.

Odi raňi, so amen užarelas, u mek duj, so laha avile, na dine amenge te ledžal amare taški, ledžanas len on. Kernas pašal amende, sar te uľamas grofi. Aľe dodžanľam pes, hoj grofkiňi hine on - so trindžeňa! Sas andal puraňi grofiko fajti. So trin đives pes vakerlas pal o paramisa - aľe

na ča pal o paramisa, the pal o romano dživipen. O bare gadžikane rektora khatar e Universita leperenas le Romengero dživipen, savo čirla sas pharo - the pharo hino mek adađives. Phende, hoj o gadže oleske hine došale, bo ňigda le Romen na kamenas maškar peste te lel. Vičinenas, hoj imar dost, so o Roma terđonas pre sera, hoj kempel te len le Romen maškar aver manuša u te del len paťiv sar manušen. Phenenas, hoj kempel romaňi kultura te barvaľarel, bo kultura hin oda, so kerel manušes manušeske. Le Romenge kempel na te tasavel, so andre lende hin lačho - lengeri kultura the lengeri čhib - aľe kempel ada upre te hazdel u te sikhavel peškero lačho le svetoske.

Man sas bacht. Takoj peršo đives pes ke ma dine anglal duj gadže, so vakerenas čechika. Jekh terno raklo, so štuđinelas Prahate, aver phureder manuš, sudeľakos, so les pal e vojna tradne avri. Jov genelas ňemcika miro referatos the miri paramisi „Romano gendalos“. Andr oda me giľavavas amare romane giľa. Soske? Bo pes odoj bašavlas the giľavlas romanes, aľe o bašaviben na sas čačikano romano, sas imar moderno. Sar amen giľadam the bašadam, ta savoredžene thode ajso aplausis, kaj o Del te arakhel. E Filomena Franc avka peha izdralas, hoj te na ladžandiľahas, može чуľľahas te khelel.

So mange lemađa apsa andro jakha, sas koda, kaj oda đives, sar genavas mire gilutňa the giľavavas giľa, akurat sas miro beršiko đives - narozeňini. Varesar pes o džene dodžanle u o princos Solms denaše-

las pal kodi dindardi sala u ledžalas mange šukar bari luludi. Palis o manuša terdile u gilavenas mange. Prindžardom, hoj kale manušen chudňam jilestar. O gadžo Janeček amen palis vičindā ke peste khere u kerda perdal amende bari hosfina, kaj aviła Marburgoskeri šlechta. Prindžardam, savi bari pařiv amen den.

Margita Reiznerová

ROMA IN EASTERN EUROPE - ROMOVÉ VE VÝCHODNÍ EVROPĚ

Pořadatel konference: Skandinávský výbor OSN (Malmö, Švédsko, 21.10.1994).

Sar dživen amare phrala andre Švedia? Kamen te džanen amare genutne sar? Ta ginen kala duj, trin lava. Sako Rom džanel, hoj amen o romano nipos dživas talam pre cali kadi phuvori Devleskeri. Kaj o šero bonđarena, šadzik hin Roma. Jekh hine kale segne, dujte parne sar gadže, aver jileskere. Ajsen arakhom andro foros Malmö. Odoj sas điveste 23.10.1994 bešiben pal e situacia maškar amare manuša, so dživen andre tosaruni (vychodno) Evropa.

Pre kada bešiben man prindžardom le Vlachenca, save avile andre Švedia anglal biš berš Bratislavatar. Bachtale the jileskere manuša. Amare Roma andal Slovakia keren pichi le Vlachendar, kajča kala manuša žanen, so ehin čačikaňi romaňi pařiv. engero romano jilo lenge pro than. Somas maškar lende buter sar jekh kurko, no na bisterava šoha.

Jekh džungalo lav na šundom, savore ke mande sar te bi uřomas lengero phral. Chaben pherdo skamind, so tumare jakha kamenas. Igen pes mange paćinelas, sar jekh avres džanenas te bećelinen. Sar jekh avreske džanenas te del pařiv. Imar kada

adaj pro Čechiko na dikhena. O čhave gravčinen pre peskere daja, hine čhibakere pre peskere dada, save len dine dživipen. Na kamen nič te kerel, čak but te sovel the te chal. Aver nič. Andre Švedia kada na tro-man o terne kijo phuredera. Tosara - lačo đives, pařikeren peskere dajenge, šukares pes pomangen lendar, či šaj džan avri pes te kheel, či šaj džan le amalenca.

Phenav tumenge Romale sar andre paramisi. Amenge pes del sar paramisi, ale le Romenge - Vlachenge, so dživen andre Švedia na! Adi pařiv musaj o terne te řikeren phurenge - So duminen, amare genutne? Sar amen bararas amare čhaven?

Jan Horváth

RÓMSKÁ RODINA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

(Konference s mezinárodní účastí, pořádaná na Vysoké škole pedagogické v Nitře katedrou romské kultury ve dnech 25.-26. 10. 1994).

Konferenci zahájil PhDr. Karol Seman (vedoucí katedry romské kultury), prof. Ing. Tomáš Kozík, DrSc. (děkan Pedagogické fakulty VŠPg) a zástupci vládních institucí.

PhDr. Bohuslava Hábovčíková, CSc. vystoupila s příspěvkem „Romská rodina v multikulturních procesech“. Poukázala na model společenské integrace v duchu multikulturalismu jako na ideální řešení; je nutno vycházet z etnických specifí romské menšiny, a to i ve vzdělávacím procesu.

PhDr. Anna Rácová, CSc. přednesla projev na téma „Tradiční indická rodina - zdroj tradice romské rodiny“, přičemž vycházela ze svých poznatků o poměrech v Radžasthánu. Uvedla, že nejzodpovědnější postavení v indické rodině má muž - otec rodiny, zvláštní postavení mezi dětmi

má pak nejstarší bratr (*bará bhájí*, obdobně jako v romské rodině *baro phral* - pozn. redakce). Mezi některými kastami je zvykem za nevěstu platit. Dětské sňatky existují i přesto, že indický zákon určuje minimální věk nevěsty 15 let a ženicha 18 let.

Christo Kjučkov z Bulharska referoval o současném stavu romské menšiny v Bulharsku, kde žije odhadem 800.000 Romů. Ekonomické změny postihly romskou rodinu negativně. Do r. 1989 existovaly projekty financované vládou, na něž dnes nejsou peníze. Často zůstává celá rodina bez sociálních dávek, dokonce bez možnosti vzdělání, neboť chybí prostředky na učebnice.

Dr. Elemír Vargány z Pécse uvedl své poznatky o křtinách romských dětí, např. novorozenému dítěti se váže na zápěstí červená nitka, která je chrání před zlými silami (obdobný zvyk existuje v Indii - pozn. redakce).

Pan Sklenka, přednosta Obvodního úřadu v Banské Bystrici, hovořil o závažných sociálních problémech: stoupá počet občanů bez jakýchkoli příjmů, neboť zákon o rodinných přídavcích a sociálních dávkách je nevyhovující.

Dr. Alois Pompa z ministerstva školství vystoupil se statistickými údaji o národnostním školství na Slovensku.

Mgr. Matej Adam a **Mgr. Stanislav Cína** (první romští absolventi na katedře romské kultury VŠPg v Nitře) přednesli závěry svých výzkumů současného stavu romských rodin v oblastech Zemplínska a Ša-riše (poznatky o romské rodině nelze generalizovat, nutno přihlížet na vnitřní diferenciaci romské menšiny, v některých oblastech je neutěšená situace, např. ve Svidníku je 91 % Romů nezaměstnaných).

PhDr. Anton Sedlák referoval o svém výzkumu, jak vnímá romské dítě klima ve třídě (závěr: ve všech sledovaných oblastech se romské děti cítí ve svých třídách znevýhodněné).

Doc. PaedDr. Samuel Uhrin, CSc., ve svém referátu „Kriminogenní činitele v romské rodině“ odůvodňuje vzrůst romské kriminality mimo jiné jako důsledek rozpadu tradičních sociálních struktur a rodiny.

MUDr. Karol Tuček, CSc., v příspěvku „Psychiatrické pohledy na kriminalitu romské rodiny“ uvedl výsledky svého výzkumu (celkem bylo vyšetřeno 225 pachatelů trestné činnosti; neromští pachatelé bývají častěji psychopaté závislí na alkoholu, romští pachatelé bývají častěji diagnostikováni jako mentálně retardováni).

Dr. Juraj Vajda z ministerstva spravedlnosti seznámil posluchače s institucí ombudsmana, kterou navrhl jako možný způsob ochrany lidských práv a svobod na Slovensku.

Referáty **Doc. RNDr. Dariny Marcikové** a **Melindy Hegyové** se týkaly zdravotního stavu a hygienických návyků romské mládeže.

Pan Hanobik, student teologické fakulty z Prešova, referoval o činnosti kongregace selesjánů a spolu s romskou sestrou **Athanasíí** (bývalým jménem Mária Holubová) z řehole sv. Basilea promítli film natočený v osadě Poštárka.

Romská sociální pracovnice **Helena Jonášová** hovořila na téma „Pozice a role současné romské ženy na Slovensku“ (poukázala na složité postavení romské ženy, které chybí finanční prostředky i síla plnit požadavky, jaké jsou na ní kladeny).

Druhý den byl zaměřen na přednášky s literárněvědným obsahem. Vystoupili: **PhDr. Ondrej Marušiak, DrSc.** (zmínil se o romských autorech D. Bangovi a D. Patočkové), **Doc. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.** referoval o Dr. Rišim z Pandžáb a o lexikálních paralelismech mezi romštinou a pandžábštinou, **Doc. PhDr. Ema Krošlaková, CSc.** vystoupila s příspěvkem „K problematice příbuzenských názvů“.

Velice zajímavý a podnětný byl příspěvek „Pohádka a její komunikativnost v prostředí olašských Romů“ **Ildigo Hegyové**, která vyučuje romštinu a romistiku na nově založené katedře romské kultury v Zsambéku v Maďarsku. Hegyová zdůraznila velký výchovný význam romských pohádek.

Ruský lektor **PhDr. Vasilij Riabov**, CSc. v příspěvku „Cikánské téma v ruské literatuře“ objasnil romantický obraz Romů v ruské literatuře (pravoslaví zakazovalo hudbu a tanec, nikoli však Romům, kteří stáli mimo zákon; proto když Petr I. zlikvidoval vliv pravoslaví, Romové měli monopol v zábavách ruské šlechty). Následovaly referáty studentů z katedry romské kultury **Emila Samka**, **Denisy Selické** a **Jany Pintérové** a dále **Dr. Habovčíkové** na téma „Literární reflexe romské rodiny v kontextu slovenské rodiny.“

Na závěr konference vystoupila **PhDr. Eva Davidová** s projevem na téma „Tradiční a současná romská rodina“. Ve svém příspěvku zdůraznila, že nelze romskou rodinu pojímat obecně, nicméně některými rysy se liší od rodiny neromské, např. vnitřní strukturou, typem (široká extenzivní rodina), hodnotovým systémem, generačním složením, tradičními zvyklostmi.

Při závěrečné diskusi vystoupili zástupci olašských Romů. **Michal Stojka** ukázal na lepší materiální postavení olašských Romů a na druhé straně na vyšší vzdělanostní úroveň Rumungrů, což je dáno odlišným postojem těchto skupin k tradicím. Rumungri jsou více otevření vlivům ostatní společnosti. Olašští Romové si více uchovávají vlastní autentickou kulturu. **Karol Bobek** hovořil o instituci vajdy a jejím velkém významu mezi olašskými Romy.

Lada Víková

MEZINÁRODNÍ INTERDISCIPLINÁRNÍ SYMPOZIUM O HUDBĚ, JAZYCE A LITERATUŘE ROMŮ A SINTŮ (BERLÍN, 24. - 29. ŘÍJNA 1994).

Zatímco „Hudební a kulturní dny Sintů a Romů“ konané v Berlíně v roce 1992 měly převážně kulturní zaměření, poslední symposium bylo zaměřeno vědecky. Obě akce organizoval Mezinárodní institut pro tradiční hudbu, jejímž ředitelem je Prof. Dr. Max Peter Baumann.

Přednášející přijeli z třinácti států a byli mezi nimi vědci, kulturní činitelé, spisovatelé a novináři. Témata referátů se týkala dějin, sociologie, etnomuzikologie, etnologie, literární vědy, lingvistiky i výzkumu v oblasti ústní slovesnosti a tance. Mezinárodní spolupráce je velmi důležitá zejména u etnik tak rozptýlených po celé zeměkouli, jakými jsou Romové a Sinti. Stejně důležitý je i výzkum interdisciplinární, v němž se klade důraz na vzájemnou propojenost různých vědních odvětví.

Úterý 25. října

Jako první vystoupil **Wolfgang Wippermann** z Berlína, historik zabývající se romskými dějinami, zejména pak dějinami pronásledování Sintů v Německu. Zdůraznil úlohu vědy v boji za občanská práva tohoto etnika. Jelikož v minulosti věda Romům spíše škodila než pomáhala - rasový výzkum vedl dokonce k jejich fyzické likvidaci - objevilo se toto téma během symposia ještě několikrát.

Rajko Djurič, předseda „Romani Union“, generální tajemník romského Pen Clubu a jediný romský účastník kongresu (původem z Bělehradu, nyní žijící v Berlíně), přinesl ve svém příspěvku přehled rozmanité kultury Romů a Sintů.

Vyzdvihl význam kulturního pozadí pro formování osobnosti.

Etnomuzikolog **Oskar Elschek** z Bratislavy se pokusil shrnout společné rysy romské hudby chované v tradičních hudebních formách a romské hudby určené pro neromské publikum. Zabýval se otázkou, co je na hudbě Romů a Sintů typicky „cikánského“, a navrhl soubor jejich stylistických, žánrových a funkčních znaků.

Carol Silvermanová ze Spojených států nastínila úlohu žen a mužů v hudbě, tanci, při jídle a v oblékání. Uvedené úlohy studovala v romské osadě *Šutka* u Skopje v Makedonii: muži hrají důležitou roli jako hudebníci, zatímco ženy dohlížejí na dodržování rituálů. Pozoruhodné videosnímky z let 1990-94 ilustrovaly toto rozdělení úloh.

Anka Giurchescu z Kodaně hovořila o tanečním stylu rumunských Romů. Až do roku 1989 nebylo v Rumunsku povoleno publikovat cokoli o Romech a romské soubory nesměly oficiálně vystupovat jakožto *romské* - nýbrž jako *rumunské*. I rumunské státní soubory jsou složeny převážně z romských hudebníků. Romové patří k nositelům rumunského tradičního hudebního a tanečního stylu. Na druhé straně se pružně přizpůsobují všem novým hudebním trendům. Ve vlastní hudbě uplatňují mimo jiné stereotypy převzaté z okolní kultury.

Středa 26. října:

Speranta Radulescu z Bukurešti sledovala, jak se v různých oblastech Rumunska uplatňují obě kategorie romské hudby, tj. hudba *vlastní* a hudba *pro ostatní*. Setkávala se s většími či menšími rozdíly. V některých místech dokonce žádný rozdíl v repertoáru nezaznamenala.

Známa etnomuzikoložka **Katalin Kovalcsiková** z Budapešti, uznávaná i mezi maďarskými Romy a ovládající romštinu, se tentokrát zabývala zajímavou skupinou Romů mluvících rumunsky. Sami

sebe nazývají *Beaša* a s ostatními Romy v Maďarsku se nestýkají. Jejich tradiční hudba je svébytná, přesto však i v ní přibývají prvky převzaté z populární olašské hudby, reprodukované zejména skupinou „*Kalyi jag*“. Následující diskuse vyzvedla význam hudby jakožto důležitého nositele romské identity.

Svanibor Pettan ze Záhřebu nastínil politické postavení Romů, které lze označit za nerovnoprávné. Na druhé straně jsou však romští hudebníci velice uznávaní a vyhledávaní. Navíc patří k těm, kteří jsou ještě dnes schopni předávat „gádžovské“ lidové tradice a rituály. Zároveň se inspiroují novými hudebními proudy - dokladem toho je i změna instrumentálního obsazení souborů.

Následující blok byl věnován romské literatuře. Jako první vystoupil **Andreas Bertolt Bengsch** z Berlína, předseda romského Pen Clubu, který přednesl přehled literární tvorby Romů v různých zemích. Zdůraznil zejména úlohu těch, kteří pí romsky, zmínil se i o neromské literatuře, která se zabývá romskou tematikou.

Beate Ederová z Innsbrucku hovořila o romské literatuře psané jinými jazyky - v Španělsku, Francii, Maďarsku, Kanadě, Německu a Rakousku. Hlavní myšlenka této literatury je motto „Chceme mluvit“ - citát španělského Roma José Heredia May. Romská literatura má silný politický náboj. Přednášející zdůraznila nesmírný přínos divadelního souboru „*Pralipe*“ ze Skopje působícího toho času v Mühlheimu. Prali s velkým mezinárodním úspěchem uvádí scénu díla světových klasiků přeložená romštinou.

Aktuální informace přinesl **Mozes Heinschink** z Vídně o soutěži literární tvorby v romštině, kterou organizovalo romské sdružení „*Romano Centro*“. Reakce oceněných ukázala, že soutěž pro ně měla velký význam a že bude pobídkou k další literární tvorbě.

Čtvrtek 27. října:

První referát byl společnou prací **Dietera Halwachse** ze Štýrského Hradce a **Mozese Heinschinka** a pojednával o pěti nejdůležitějších skupinách rakouských Romů, které se od sebe liší jazykem i kulturou. Jsou to: 1) burgendlandští Romové 2) Lovara 3) Sinti 4) Kalderaši 5) arlijští Romové. Dvě z těchto skupin hovoří neolašskými dialekty a dvě olašskými. V diskusi vyvstala otázka, zda mají ne-Romové právo učit se i dialektům těch skupin, které si to nepřejí, jako například Sintové. Podle přednášejících by měla být tato skutečnost respektována. Nicméně existují skupiny Romů (např. Kalderaši), kteří naopak „gádže“ velice rádi zasvěcují do svých tradic, do své kultury a do svého jazyka.

Ursula Hemeteková nastínila ve svém příspěvku neobyčejný rozvoj hnutí za občanská práva Romů v Rakousku v období 1988 - 1994. Vyzdvihla přitom velký význam romské kultury. Dokumentovala jej zajímavými videosnímky: V roce 1988 se např. jeden osamělý Rom - Eduard Karolyi - pokoušel založit romské sdružení, které by oficiálně zastupovalo Romy. V témže roce napsala Ceija Stojková knihu „Žijeme ve vypůjčeném světě“, což bylo první zveřejněné dílo romské ženy v Rakousku. Potom události nabraly rychlý spád: V roce 1989 bylo založeno první romské sdružení v Oberwartu, v roce 1991 pak druhé ve Vídni, Romano Centro. V roce 1993 bylo založeno sdružení Sintů ve Villachu a 16. prosince 1993 byli Romové (nadřazený pojem pro Romy a Sinti) uznáni jako šestá národnostní skupina Rakouska.

Eva Krekovičová ze Slovenské republiky prostudovala 80 000 dokladů slovenského folklóru, kde se objevuje obraz „cikána“. V různých folklorních žánrech jako v příslovích, tancích, obyčejích, dětských hrách, v lidové próze i písních se často opakují různé stereotypy a předsudky.

Ukázalo se, že nejnegativnější obraz Romů podávají slovenská přísloví, v nichž se velice často objevuje posměch a nadřazenost. V následující diskusi byla položena otázka, zda takovéto výzkumy Romům neškodí. Na ni reagoval Rajko Djurič názorem, že předsudky je důležité doložit konkrétním materiálem, aby jim bylo možno čelit.

Referát nepřítomné **Mirelly Karpátiové** z Říma přečetla Elisabeth Tauberová. Zabýval se vypravěčskou tradicí Romů. Autorka zdůraznila, že tato dnes vymírající tradice je nesmírně významnou složkou romské kultury. Romské pohádky mají často výchovnou funkci. Referát byl zakončen slovy: „*Když zemře starý člověk, zemře celá knihovna*“.

Pátek 28. října

Rudolf Brandl hovořil o „*Yiftes*“ a jejich významu pro hudbu v Řecku. „*Yiftes*“ jsou Romové - označení pochází z řeckého slova *Eyiftoi* = Egypťané a je zároveň synonymem pro profesionální instrumentální hudebníky. Od roku 1830 hráli Romové v různých souborech komorní hudby a měli téměř monopol v oblasti tradiční hudby lidové. Totéž platilo už dříve pro soubory hrající pod širým nebem zvané *daul-zurnades* (z turečtiny: *davul* znamená velký buben, na který se bubnovalo paličkou zakončenou koženou kuličkou a *zurna* označuje druh hoboje, pozn. překl.), které vznikly z vojenské hudby v 17. století.

Ursula Reinhardová, specialistka na tureckou hudbu, se při svém terénním výzkumu v Turecku neustále setkávala s romskými hudebníky. Ve svém příspěvku pojednala o různých typech instrumentální hudby Romů. Vysvětlila, co znamenají soubory *davul-zurna*, na něž měli Romové v Turecku monopol, a vyslovila domněnku, že se jedná o vlastní romské hudební nástroje, které si Romové přinesli z Indie. Romští hudebníci hráli v Turecku při

různých lidových slavnostech, kde interpretovali hudbu okolního obyvatelstva. Existuje však i vlastní romská hudba, která se nazývá *roman*, ta se však na veřejnosti nehraje. Díky velké schopnosti romských hudebníků přizpůsobit se různým hudebním stylům se v jejich hře objevují prvky jak z Východu, tak ze Západu.

Známý maďarský muzikolog **Bálint Sárosi** vylíčil úlohu romských hudebníků v maďarském hudebním životě. Dospěl k závěru, že romští hudebníci „komponují“ improvizováním a že improvizace je významným znakem zejména romské instrumentální hudby. Dalším důležitým rysem romské hudby je skutečnost, že romský hudebník se snadno přizpůsobuje vkusu svých posluchačů - zákazníků.

Ann Buckleyová z Cambridge se zabývala romskými hudebníky v Transylvánii, změnou jejich životního stylu a změnou jejich společenského statutu.

Muzikolog **Iren Keltesz-Wilkinsonová** barvitě líčila obtíže i pocity úspěchu, které prožívala, když se od olašských Romů v jihovýchodním Maďarsku učila romskému tanci a zpěvu. Zpěv a tanec olašských Romů představuje velmi komplexní kulturní fenomén, který proniká celým jejich životem. Metoda aktivního učení pomáhá pochopit to, co se pouhým pozorováním pochopit nedá. K radosti posluchačů zazpívala přednášející jednu píseň.

Paul Nixon z Cambridge se ve svém referátu zabýval hudbou a zvyky Romů, *tinkers* (klempířů) a *travellers* (vagrantů) ve Velké Británii a Irsku. Kočovní způsob života je stále více kriminalizován. Majitelé pozemků musí např. platit pokutu, když na svém majetku umožní pobyt Romům.

Givani Michailov z Moskvy analyzoval vzájemné vztahy mezi ruskou hudbou a hudbou ruských Romů; jejich prolínání demonstroval na umělecké dráze romské zpěvačky Valentiny Ponomarevové. Tato zpěvačka prošla různými hudebními styly,

až dospěla ke své romské hudební identitě. Její vývoj pokračoval dále až ke společnému vystoupení s Johnem Zornem v Tokiu.

Faustino Nuñez z Madridu se zabýval různými druhy a styly flamenga a dokumentoval je četnými hudebními ukázkami. Postavil zde proti sobě „payos“ (ne-Romy) a „gitanos“ (Romy) jako interprety. Ústřední otázka jeho pojednání se týkala vzniku flamenga. Vycházel z domněnky, že se Maurové a Afričané dohodli s Romy, že budou společně čelit vyhoštění ze země. Pro Nuñeze z toho vyplývá další otázka: Kolik hudebníků z Andaluzie jsou původem skutečně Romové? Ve flamengu lze podle něho postřehnout silný vliv latinsko-americké hudby.

Organizátor sympózia **Hans Peter Bauman** ukázal na příkladu hudby Franze Liszta, jak vznikají kliše. Existují pokusy zrekonstruovat onu romskou hudbu, kterou Franz Liszt svého času mohl slyšet. Když tuto rekonstrukci srovnáme s tím, jak skladatel, zástupce „vysoké“ kultury, romskou hudbu přepracoval, zjistíme, že Franz Liszt sice prolomil stylistické normy své doby, nicméně romský element integroval jen do té míry, do jaké mu to dovoľovala estetika.

Reimar Gilsenbach zastával tezi, že romský národ byl v historii vlastně vždy modelem multikulturní společnosti. Romové přijímali cizí kulturní prvky a integrovali je do vlastní kultury.

Závěrečná diskuse

Rajko Djurič hovořil o „lidském bytí“ Romů a Sintů, které jim je doposud z nejrůznějších stran upíráno. Mnozí badatelé, jak zdůraznil Djurič, dosud nepřiznávají Romům a Sintům kulturní ani lidskou identitu. Djurič připomněl myšlenku z dob nacismu vybudovat „ZOO pro rasově čisté Cikány“. U některých vědců vidí Djurič nebezpečí, že se snaží vtěsnat Romy a Sinty do jakéhosi duchovního ghetta.

Mělo by se vycházet z předpokladu, že neexistuje žádná čistá etnická kultura, a tudíž by měla existovat snaha o dosažení kulturní různorodosti (zde se Djurič odvolává na Hermanna Hesseho). Pokud jde o pojem času u Romů a Sintů, tj. jejich prožívání kategorie času, vidí Djurič podobnosti s Indií.

Rudolf Brandl položil otázku, proč se na Romech požaduje, aby měli jen jednu hudbu, když v podstatě žádná národní hudba neexistuje.

Oskar Elschek zdůraznil, že úlohou vědců je odstraňovat předsudky a falešné obrazy a co nejvíce se přibližovat pravdě.

Mozes Heinschink nastolil otázku, jak řešit konflikty mezi Romy a ostatní společnosti. Popsal zásady, které si vypracovalo *Romano Centro*, jedno ze čtyř rakouských romských sdružení: první zásadou je spolupráce Romů a ne-Romů; druhou zásadou je snaha propojit kulturní práci a politické úsilí.

Dieter Halwachs poukázal na odpovědnost vědců, která musí být jasná: Proč a pro koho bádají? Za nezbytné považuje, aby se věda dělala s Romy a pro Romy.

Peter Baumann připomněl referát Wolfganga Wippermanna, který požadoval cílevědomý politický výzkum. Wippermann ve svém referátu kritizoval / Německu stále platné „Jus sanguinis“ (Právo krve), podle něhož nabývá dítě státní příslušnost svých rodičů, a nikoli, jak je tomu u „Jus soli“ (Právo země), podle něhož získává státní příslušnost podle teritoria, na němž se narodilo. Tento právní stav s sebou přináší velké problémy, a to i pro Romy a Sinty, kteří by chtěli získat státní občanství. Baumann poukázal na nutnost interdisciplinární spolupráce. V případě „Jus sanguinis“ by bylo třeba získat ke spolupráci právníky a využít jejich zkušeností. Ve vědecké práci je nezbytné brát v úvahu i lidské pocity a rozumět jim. „Nezkoumají“ věci, nýbrž lidi a výzkum

tedy musí sloužit rozvoji humanity. V témže smyslu hovořil i **Paul Nixon**.

Reimar Gilsenbach sice zdůraznil, že nesdílí názor těch Romů a Sintů, kteří se domnívají, že o Romech mají bádát výhradně Romové sami, nicméně upozornil na velkou odpovědnost vědců, kterým musí být jasné, že mají co do činění s lidmi.

Závěrečná slova pronesl **Rajko Djurič**. Hovořil o etnických čistkách v bývalé Jugoslávii, o nebezpečí fašismu a nutnosti vzájemné pomoci a spolupráce mnoha lidí. Za důležité považuje rovněž uznání Romů a Sintů za národnosti skupinu v Německu.

*Beata Ederová a Ursula Hemeteková (Rakousko)
překlad z němčiny Hana Šebková*

THE ROMANI LANGUAGE BETWEEN EAST AND WEST

Second International Conference on Romani linguistics, (Amsterdam 8-10. 12. 1994)

Druhá mezinárodní lingvistická konference nazvaná „Romština mezi Východem a Západem“ se ve dnech 8-10. prosince 1994 konala na půdě Ústavu pro obecnou jazykovědu Amsterdamské univerzity. Na její organizaci se podíleli - Peter Bakker, odborný pracovník tohoto ústavu, Christo Kjučikov z Bulharska, který zde dokončuje svou doktorskou práci v oboru romské lingvistiky a Yaron Matras z Hamburské univerzity. Právě Hamburská universita byla gestorem první lingvistické konference o romštině v květnu 1993. Na hamburské konferenci předneslo referáty dvacet lingvistů, mezi nimi jeden Rom-prof. Ian Hancock z Austinské university v Texasu. V Amsterdamu byli mezi třiceti referujícími čtyři akademicky vzdělaní Romové, z nichž Christo Kjučikov se specializuje přímo na lingvistiku. Čtyři referá-

ty přednesené v romštině prokázaly, že je tento jazyk plně způsobilý k tomu, aby v něm byly vyjádřeny odborné informace. Kromě referujících Romů navštívili konferenci romští zájemci ze Švédska, holandská Sintica a romský kulturní činitel z bývalé Jugoslávie.

Romka z pětičlenné skupiny hostů vystoupila v závěrečné diskusi a v emotivním, improvizovaném projevu vyslovila postulát, který je - obrazně řečeno - dlouho „ve vzduchu“. Parafrázuji hlavní myšlenky jejího proslovu na základě podrobných poznámek: Mezi odborníky, kteří se „zabývají Romy“ je zatím velmi málo Romů samotných. Je pro to více důvodů. Na prvním místě přístup Romů ke vzdělání je stále mnohem obtížnější než přístup ne-Romů. Vzdělání je podáváno jazykem, který není mateřskou řečí Romů, a způsobem, který neodpovídá jejich kulturní „otcovské“ tradici. Sta a staleté stigma ulpívající na „cikánství“, pak těm Romům, kteří za velkých obtíží a odříkání celého příbuzenstva vystudovali, zabraňuje, aby svá studia zaměřili na ponižované romství. Naštěstí se mění doba a čím dále tím více Romů si uvědomuje, že ono stigma pomohou odstranit právě tím, že ukážou světu pozitivní hodnoty své etnokulturní identity. Problém pozůstává v tom, že dostatečné akademické vzdělání a touha zaměřit je na romský jazyk a kulturu, se nesoustřeďují v jedné osobě. My, kdož bychom chtěli „studovat“ odborně svůj jazyk, k tomu nemáme vzdělání, a na druhé straně ti, co mají vzdělání, jsou vůči ROMIPEN (romství) chladní. Proto na odborných romistických konferencích stále převládají neromové. Naštěstí se ukazuje (tak jako ukázala i tato konference), že neromové už nejsou „gádžové“ a odborníci už nejsou „cikanologové“ - jsou romisté. To je lidé, kteří přestali vidět v Romech „materiál“, předmět studia, na němž by vybudovali svou

odbornou kariéru, nýbrž humanisté, kteří chtějí svými odbornými znalostmi nezištně posloužit Romům v jejich sebepoznávání a sebeuvědomování.

Na závěr apelovala romská diskutující na neromské odborníky, aby se s Romy, kteří se s nimi podílejí o svůj jazyk a kulturu, podíleli o své odborné znalosti. Proč by ten, kdo „vyzvídá“ na Romech jejich jazyk, je nemohl poučit o tom, co vyzvídá, proč to vyzvídá, jaký romština vlastně jazyk je - tedy proč by jednoduchou formou nemohl sdělit Romům všechno to, o čem se na konferencích vedou učené řeči.

Velice vřelý potlesk svědčil o tom, že tato výzva švédské Romky nevyzněla do prázdna. Uskutečnit její postulát znamená hledat nové způsoby komunikace jak lidské, tak odborné. Ono hledání musí podniknout obě strany: jak Romové, tak neromští romisté.

Amsterdamská konference byla zvláštní v tom, že tu zazněly vysoce odborné lingvistické referáty i projevy spíše „filologické“ - vyjadřující „lásku k jazyku“. Nedomnívám se však, že to vadilo: i „filologické“ referáty obsahovaly zajímavé informace.

První zasedání bylo věnováno jazyku „anglo-romani“, kterým dnes hovoří angličtí Romové-Romanichal. K tomuto tématu se vyslovil Peter Bakker a Ian Hancock. Bakker uvedl tři odlišné teorie o přeměně romštiny do „poggadi čib“ (zkomolené řeči). Ian Hancock analyzoval jazykový sběr zapáleného cikánologa z první poloviny minulého století George Borrowa. V dalším zasedání přednesl romsky svůj příspěvek Demir Aliev, poradce pro romský jazyk a kulturu na ministerstvu kultury a sportu v Bulharsku. V dalším rovněž romsky předneseném příspěvku informoval George Bernal z Buenos Aires o zobecňování romských dialektů v Argentině. Tématem referátu Yarona Matrase a Christa Kjučikova byla analyza

romských pádů. Norbert Boretzky (Univerzita Bochum, SRN) srovnával formy kopuly „je“ v různých evropských romštinách. Daniel Holzinger (Rakousko) analyzoval sintské texty z gramatického hlediska. Donald Kenrick se zabýval typy „mezer“ (gaps) v romském lexikonu. Poukázal na to, že romštině chybí hromadná jména. V diskuzi bylo poznamenáno, že řada hromadných jmen je v romštině vyjádřena podobně jako v hindštině víceslovnými nominalizačními jednotkami například: rodiče - e daj o dad (matka a otec), sourozenci - phrala pheña (bratři a sestry), dobytek: graja gurumña (koně krávy), přístroje: čhura roja (nože lžíce). Romským prvkům v různých neromských jazycích bylo věnováno celé jedno zasedání, v němž vystoupili řečníci z Německa, ze Skotska, z Itálie a z Mexika. Vlivem neromských jazyků na romštinu se zabývali Christo Kjučukov (část jeho studie byla otištěna v RDŽ 4/94), dlouholetá spolupracovnice profesora Boretzkého Birgit Igla (vliv fonetiky neromských jazyků na romské dialekty v Rhodopech); romanista Klaus Bochman z Lipska (rumunská interference v romštině). Nesmírně důležité byly referáty o psané romštině: k tomuto tématu hovořil americký lingvista Victor Friedman (analyzoval romský tisk v Makedonii), Gordon Messing, rovněž z USA, prezentoval romské noviny vydávané v Řecku a Thomas Acton proslovil obecnou úvahu o standardizaci pravopisu. Poslední den konference měl sociologické zaměření. Dieter Halwachs (Gratz, Rakousko) informoval o Romech z Burgenlandu a jejich hledání romské identity. Halwachsův článek s podobnou tematikou byl otištěn v RDŽ 1/94. Milena Hübschmannová, přednášející romštinu na FF Univerzity Karlovy v Praze, se zaměřila na vztah Romů k vlastnímu a cizímu dialektu. Významná maďarská sociolingvistka Zita Regérová ukázala, jak důležité je v romských ro-

dinách učení hrou a pohádkami, jakými způsoby „vzdělávají“ romské matky od malička své děti. Bohužel, „gádžovská“ škola na tuto tradici absolutně nenavazuje, a proto je v ní romské dítě ztracené.

Francouzský lingvista Marcel Courthiade a rumunský lingvista Gheorge Sarau - ač neromové - přednášeli perfektní romštinou o fonetice a intonaci v romštině.

Závěry z konference pronesl profesor Ian Hancock, čhavo le Rodžesko: Navázal na emotivní příspěvek švédské Romky, který jsme parafrázovali na začátku. Zdůraznil, že romistiku je třeba rozvíjet s Romy a pro Romy, čímž nejlépe poslouží i ostatním lidem.

MH

PRVNÍ SVĚTOVÁ KONFERENCE VĚNOVANÁ ROMSKÝM SDĚLOVACÍM PROSTŘEDKŮM A STANDARDIZACI ROMŠTINY (BĚLEHRAD, 17-20. PROSINCE 1994).

V Jugoslávii bylo společenské klima nakloněné Romům vždy více než jinde v Evropě. Není divu, že se právě zde dostalo Romům nejvíce možnosti ke vzdělání a zapojení do kulturního života. Vzdělání Romové tu počtem převyšují romskou inteligenci v jiných státech. Patří mezi ně známá jména: Slobodan Berberski, Rajko Djurič, Šaip Jusuf, Sait Balič, Dragoljub Ackovič a četní jiní, kteří dnes působí v Evropě jako publicisté a kulturní činitelé. Ne náhodou to jsou oni, kdo stojí v čele mezinárodní organizace Romani Union, kterou založil a vedl MUDr. Jan Cibula ze Slovenska. Romský hudebník Jarko Jovanovič - Jagdino, jehož skladba „Gjelem gjelem“ byla přijata jako romská hymna, pochází rovněž z této oblasti. Zde také byly natočeny první filmy v romském jazyce.

První světovou konferenci romských sdělovacích prostředků organizoval romský klub - „Romano kulturako klubi“ z Bělehradu, jehož předsedou je pan Dragoljub Ackovič, publicista, etnolog a právník, organizátor romských rozhlasových a televizních pořadů v Bělehradě a též zakladatel romských časopisů *Khamutno dives* a *Čhavrikano lil*. Ackovič se jako publicista zabývá dějinami romských sdělovacích prostředků. Nedávno mu vyšla studie - „Dějiny romských sdělovacích prostředků v Jugoslávii 1930 do 1994“. Jedna z novějších jeho publikací je i „Stradanja Roma u Jasenovcu“ (Genocida Romů v koncentračním táboře Jasenovac, Bělehrad 1994), která byla přeložena do němčiny.

Ředitelem První světové konference sdělovacích prostředků byl známý romský básník, sběratel romské folklorní tvorby a překladatel Trifun Dimič.

Konference se zúčastnili romští kulturní činitelé z jihoslovanských republik Srbska a Makedonie, jakož i z Bulharska, Rumunska a České republiky. Největší počet účastníků byl z lokálních rozhlasových a televizních středisek.

Přednesené referáty se týkaly publikační činnosti, rozhlasového a televizního vysílání a dalších kulturních aktivit.

V diskusích se jednalo o propojení a koordinaci informační činnosti. V dnešní Jugoslávii je více rozhlasových a televizních středisek, která mají každodenní pořady v romštině. Významná z nich jsou na Kosovu, kde se soustřeďuje největší počet romského obyvatelstva. Rozhlasové a televizní romské studio ze Skopje (jehož vedoucím je pan Šaip Jusuf) natáčelo průběh celé konference.

O působení romského rozhlasu a tisku v Bulharsku bylo možno vyslechnout dva referáty. Velmi čistou a melodickou romštinou přednášel Nicolae Emilian z Rumunska.

Stěžejní částí konference byla věnována jazykovědě. Velmi přínosné bylo sdělení pana Šaipa Jusufa ze Skopje, autora první romské gramatiky (1980), o standardizačních metodách. Náš příspěvek se týkal vztahu mezi dialekty a standardem v jazyce a zakládal se na konkrétní situaci v Čechách. Dotýkal se vývoje romské publikační a literární činnosti a perspektiv nejkultivovanějšího dialektu jako mluveného a literárního standardu. Do jazykovědné problematiky byl organizátory zapojen i jazykovědný ústav Srbské akademie věd, na jehož půdě diskuse pokračovala.

V rámci snahy o standardizaci romského jazyka se účastníci konference usnesli na založení časopisu, do kterého by přispívali romisté z celé Evropy. Cílem je seznamování a jazykové, literární a kulturní sbližování. Bylo také založeno „Mezinárodní romské kulturní a informační centrum“, které by zatím bylo koordinováno organizátory této první romské konference sdělovacích prostředků. Centrum přivítá příspěvky v jakémkoliv romském dialektu, případně v některém ze světových jazyků, tak aby mohlo co nejdříve i prakticky zahájit svou mezinárodní činnost.

Kromě přednášek na zasedáních, která se konala dopoledne a odpoledne po třech hodinách, organizátoři příjemně překvapili účastníky i náboženskými a kulturními programy. V neděli dopoledne jsme v chrámě A. Něvského mohli sledovat ortodoxní liturgii v romštině. Zasluhou překladatele náboženských textů pana Trifuna Dimiče, báčský episkop (biskup) Irinej Bulovič a několik kněží zvládli celou liturgii v romském jazyce. Romská kulturní činnost byla hned první večer prezentována na večeru poezie s výstavou romských malířů. Druhá „konferenční noc“ byla věnována přehledu romské hudby, kterou prakticky předvedla místní skupina romských písní a tanců „Amaro Del“.

Navržené organizační propojení publikační činnosti Romů ve světě a založení Evropského romského informačního centra svědčí o tom, že vzniká romské sebeuvědomění. Vzájemné poznávání Romů prostřednictvím mezinárodních kulturních aktivit nepochybně přispívá k tomu, že si Romové uvědomují společný původ, společný osud a národní identitu.

Svetislav Kostić

OHLASY

V minulém čísle Romano Džaniben (4/94) jsme požádali čtenáře, aby přeložili do některého z našich romských dialektů, nebo do češtiny případně slovenštiny, vyprávění pana Pera Petroviče, které bylo oceněno druhou cenou v literární soutěži organizované Romano centrem ve Vídni v říjnu 1994.

Z překladů došlých v romštině otiskujeme práci Matěje Šarköziho i s úryvkem z jeho dopisu:

* * *

„Dikhav, hoj o raj Petrovič hin baro god'aver manuš. Andre peskeri charňi buťi thoda o jilo, oda, so predžidila čhavoreske. Paš mande mol but, hoj duje trine lavenca džanel te phenel paľ romano dživipen ajci, so averdžene na phendehas aňi pro duj trin ľila (seri), papiris...

Leskeri duma nane až ajsi aver amara dumatar. Te hin pisimen. Šaj avel, te bi manca vakerďahas, hoj bi leske avka šukares na achaľuvás...”

„Myslím, že pan Petrovič je moudrý člověk a i v tak krátkém dílku jsou hluboké prožitky jeho dětství. Oceňuji, že dvěmi, třemi větami dokáže napsat o životě Romů tolik, k čemu by jiní potřebovali dvě, tři strany papíru...

... Co se týká jazyka, mně se zdá, že nějaký propastný rozdíl mezi jeho

jazykem a naším není. Alespoň v psaném jazyce. Možná kdyby na mě promluvil, že už bych mu tak dobře nerozuměl...”

Ma (imar) hin oleske but berš, aľe leperav - has mange pandž šov berš. O Roma phirnas andro kher ke miro dad. Sako jevend. O Roma has čore, na has len kašta te labarel, kaj lenge te avel tates. Vašoda phirenas andre aver khera, kaj has tates u kaj labolas jag. Sako rat denas duma, vakerenas paramisa.

Kala paramisa has duga. Jekh paramisi džalas the trin raťa. Has man bacht, andre amaro kher has tates. Mro dad thovlas jag, e jag labolas calo rat. Bešavas le dadeske andre angaľi a šunavas paramisa.

Maj sako paramisi kezdinelas kavka: Andre jekh svito, andre jekh bari phuv, pal eľta veša pal eľta paňa, dživelas jekh kralis. Has les trin murša. Duj ehas god'aver, o trito dilino. Vičinelas pes Pero.

Sar phendom, bešavas le dadeske andre angaľi, šunavas sako lav, vašoda, kaj denas duma nekhpureder Roma. Jekhvar raťi diňom te rovel. O Roma pre ma dikhle a phučenas: „Čhavoreja, soske roves?”

Me maj dureder rovavas a phučľom lendar: „Soske hin o Perc dilino? Soske? Soske?”

Savore Roma chudle te asal. Jekh Rom phend'a ole Romeske, so phenlas e paramisi: „Preačhuv, phureja! Džanes

tu kaja paramisi te vakerel? Šunen, Romale, sar džal kaja paramisi!“ Dikhľa pre ma a chudľa jov oja paramisi duma te del:

Andre jekh baro svitos andre jekh bari phuv, pal eňa veša, pal eňa paňa dživelas jekh barvalo kralis a has les trin čhave. Duj has goďaver a nekhtemeder has o Pero..“

Somas bachtalo a asavas, kaj na som dilino.

prethoďa Matěj Šarkozi

* * *

Úryvek z dopisu pana Ladislava Dudiho-Koňa z Bohumína svědčí o velikém zájmu Romů o své dějiny a o onom „pátrání“ o němž jsme hovořili v historické úvaze.

„... Chtěl bych Vás požádat o velkou laskavost, jestli byste mi mohli zjistit, který vládce postavil v Indii hlavní město Dillí, neboť se zajímám o božstvo Devla. (Del, Devel znamená v romštině Bůh; Devla! je vokativní tvar. Pozn.redakce).

Dostala se mi do ruky kniha dost zničená z roku 1950. Je to latinská čítanka, učebnice jazyka latinského pro II-IV třídu gymnázia. A na straně 423 se píše o Devlesovi, který žil na ostrově. Ostrov byl uprostřed Kyklad, na němž (na hoře Kynthu) se narodil Apollo a Diana (řecky Artemis)“ odtud jejich jména Delius (bůh Délský) a Delia (bohyně délská). Ostrov, který bloudil po moři (erratica - bludný) slul Ortygie. Po narození Apollona a Diany stanul na pevném místě Delius (z délský).

Domnívám se, že každý kmen měl svého boha, i my máme svého boha Devla a ctíme si ho dodneška... Byl

bych šťastný, kdybyste mi mohli zjistit, kde se tato země nachází....“

S pozdravem Ladislav Dudi-Koňo

Dopis postupujeme jednak odborníkům indologům a jednak odborníkům, kteří se zabývají údobím antiky. Doufáme, že jejich odpovědi budeme moci otisknout v příštím čísle.

ROMANO DŽANIBEN II 1 - 2 / 1995

Časopis romistických studií. Vydává Nadace Romano Džaniben
ISSN 1210-8545

Vedoucí redaktorka: Milena Hübschmannová

Výkonná redaktorka: Alžběta Janíčková

Redakční rada: Zbyněk Andrš, Svetislav Kostić, Ruben Pellar,
Peter Wagner, Anna Žigová

Autor obálky: Jan Andersson

Sazba, osvit, tisk: QT s.r.o., Na výsledku II/8, 140 00 Praha 4, tel.:02/643 07 66
Vychází čtyřikrát ročně v nákladu 500 kusů. Cena jednotlivého čísla 35 Kč,
tohoto dvojčísla 70 Kč, v rámci předplatného 60 Kč. Objednávky zasílejte na
adresu H. Šebková - Cimburkova 23, 130 00 Praha 3. Nevyžádané rukopisy
a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být
totožný se stanoviskem redakce. Příspěvky na časopis jsou vítány.
Č.b.ú. 724352-028/0800. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím
pošt Praha č.j.NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

VYCHÁZÍ ZA PODPORY NADACE „ROS“